

ΠΑΡΑΦΡΑΣΙΣ ΕΚ ΤΟΥ Δ' ΒΙΒΛΙΟΥ ΤΩΝ
PRINCIPLES ΤΟΥ JOHN STUART MILL

ΥΠΟ

ΜΙΧΑΗΛ Ι. ΧΑΡΙΤΑΚΗ

I

Κεφάλαιον Πρώτον

1. *Εισαγωγή.*

Ὁ John Stuart Mill ἐγεννήθη ἐν Λονδίῳ τὴν 20ην Μαΐου 1806. Οὗτος ἐξεπαιδεύθη ἀπὸ τῆς παιδικῆς του ἡλικίας ὑπὸ τοῦ πατρὸς του James Mill μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας. Ἀπὸ τῆς παιδικῆς του ἡλικίας ὁ Mill ἔδειξε μεγάλην ἐπίδοσιν. Οὕτως εἰς ἡλικίαν 10 ἐτῶν ἐγνώριζε τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς φιλολογίας, εἰς ἡλικίαν 13 ἐτῶν ἐγνώριζε τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τῆς Ρώμης, 14 ἐτῶν εἶχε διαβάσει σχεδὸν ὅλους τοὺς Ἑλληνας καὶ Λατίνους συγγραφεῖς, ἐπεξεργάσθη τὴν ὁητορικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοὺς κυριώτερους διαλόγους τοῦ Πλάτωνος. Εἰς τὴν αὐτὴν ἡλικίαν ἦτο κύριο τοῦ ὅλων τῶν μεγάλων ἔργων τῶν Ἀγγλῶν συγγραφέων τῆς συγχρόνου Πολιτικῆς Οἰκονομίας, μυθεῖς ἀπὸ τὰ βιβλία τοῦ Adam Smith καὶ τοῦ Ricardo. Κατὰ τὸ ἔτος 1829 εἰς ἡλικίαν 23 ἐτῶν ἔγραψε τὰ «πρῶτα δοκίμια Πολιτικῆς Οἰκονομίας» ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὰς διδασκαλίας τοῦ πατρὸς του καὶ τὰ ἔργα τῶν Smith, Ricardo, καὶ Malthus. Τὸ 1843 ἔγραψεν «Σύστημα Λογικῆς» θεωρούμενον καὶ σήμερον ἀκόμη ὡς κλασσικὸν εἰς τὸ εἶδος του τὸ 1848 ἐδημοσίευσεν «Ἀρχαί τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας». Διετέλεσεν ἀνώτερος ἐπίλληλος τῆς ἐταιρείας τῶν Ἰνδιῶν, κατὰ δὲ τὰ ἔτη 1865—1868 βουλευτής. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω συγγραφῶν ὁ Mill ἔγραψε κατὰ καιροὺς τὰς κάτωθι μονογραφίας: «Περὶ κοινοβουλευτικῆς μεταρρυθμίσεως» 1854, «περὶ ἐλευθερίας» 1854, «ἡ ἀντιπροσωπευτικὴ κυβέρνησις» 1860, «ὠφελισμὸς» 1861 «ἔλεγχος τῆς φιλοσοφίας τοῦ Hamilton» 1865, «ὑποτέλεια τῆς γυναικὸς» 1869, «αὐτοβιογραφία» 1873, «περὶ θρησκείας» 1874. Εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ «Liberty» ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα εἶχεν συνεργάειδα τὴν σύζυγόν του. Γενικῶς ἡ Mme Taylor ἔπαιζε σπουδαῖον ῥόλον εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν βίον τοῦ Mill. Ἀπὸ τοῦ 1859 ἔζη εἰς τὸ Avignon τῆς Γαλλίας, ὅπου εὗρισκετο ὁ τάφος τῆς συζύγου του, διέμενε δὲ ἐκεῖ μέχρι τοῦ θανάτου του 8 Μαΐου 1873.

Ὁ Mill δὲν ὑπῆρξε μόνον σπουδαῖος οἰκονομολόγος, ἀλλ' ἐξ ἴσου σπουδαῖος φιλόσοφος, θεωρούμενος ὡς ὁ σημαντικώτερος ἀντιπρόσωπος τῆς ἐμπειροκρατικῆς φιλοσοφίας ἐν Ἀγγλίᾳ κατὰ τὸν 19 αἰῶνα καὶ ἐξασκήσας ἐπικροτὴν ἐπὶ τῆς λογικῆς καὶ ἠθικῆς. Ὡς φιλόσοφος ὑπῆρξεν μαθη-

τῆς τοῦ Bentham. Τὴν μεγάλην ἐπιρροὴν τοῦ Bentham ἐπ' αὐτοῦ τονίζει εἰς τὴν αὐτοβιογραφίαν του σελ. 64—67. «Ὅταν ἐδίδασκα τὸν Bentham ἔγινα ἄλλος ἄνθρωπος, τὸ στοιχεῖον τοῦ ὠφελιμισμού ὡς τὸ ἐννοεῖ ὁ Bentham ἐπέφερε τὴν ἐνότητα τῶν ἀντιλήψεών μου».

Αἱ ιδέαι ὅμως τοῦ Mill καὶ διὰ τρίτην φορὰν αἰσθητῶς ἐτροποποιήθησαν ἢ μᾶλλον συνεπληρώθησαν ἐκ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Auguste Comte. Συμφώνως πρὸς τὰς νέας του ιδέας ἀποκλίνει πολὺ πρὸς τὸν θετικισμόν. Ἴδου τι ἔγραφεν εἰς τὸν Dr. Bain τὴν 15 Νοεμβρίου 1841 :

«Ἐλάβετε καθόλου γνῶσιν τοῦ Cours de philosophie positive; περιέχει μερικὰς ἀνακριβεῖας, ἀλλὰ νομίζω ὅτι εἶναι ἐν τῷ συνόλῳ του τὸ μεγαλύτερον ἔργον τοῦ παρόντος αἰῶνος».

Κατὰ τὸν Mill ἡ ἐμπειρία εἶναι πηγὴ πάσης γνώσεως. Καὶ αὐτοὶ οἱ λογικοὶ νόμοι εἶναι προϋόντα ἐμπειρίας. Ἡ ἐπαγωγὴ εἶναι ἡ μόνη μέθοδος σχηματισμοῦ γνώσεων. Πᾶσα γνῶσις εἶναι γενίκευσις ἐμπειρικῶν δεδομένων. Ἄξιον ἰδιαίτερας μνείας εἶναι καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Mill ὑπῆρξεν ἐκ τῶν πρώτων ὑπερμύχων τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς γυναικός, οὔτινες διεξεδίκησαν ὑπὲρ αὐτῆς τὴν πλήρη ἰσοπολιτείαν πρὸς τοὺς ἄνδρας.

Γενικῶς ὁ Mill ὡς διανοητὴς καὶ ὡς συγγραφεὺς ἐξήσκησε βαθεῖαν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ὁπαδῶν τῶν θεωρῶν του, ὅσον καὶ ἐπὶ τῶν ἀντιπάλων του, ἐφ' ὅλου τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτοῦ συμβολὴ προοίγαγεν μεγαλοπρεπῶς τὰ διανοητικὰ καὶ ἠθικὰ κεφάλαια τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ Γλῆδστον τὸν ὀνομάζει «ἅγιον τοῦ ὀρθολογισμοῦ», ἐπίσης ἀλλαχοῦ ὁ ἴδιος λέγει «ὁμολογῶ μετὰ λύπης, ὅτι τοιοῦτοι ἄνδρες εἶναι σπάνιοι».

2. Ὁ Mill ὡς Οἰκονομολόγος.

Τὰς διδασκαλίας τοῦ Smith, Malthus καὶ Ricardo ἀνέλυσαν καὶ ἐπεξεργάσθησαν περαιτέρω ἐν Ἀγγλίᾳ οἱ James Mill, Mac Culloch, N. Senior, Torrens, Chalmers, Gibbon, Wakefield, J. S. Mill καὶ ἄλλοι. Ἐξ αὐτῶν ὁ Mill διὰ τοῦ ἔργου του «Principles of political economy, with some of their applications to social philosophy 1848», θεωρεῖται ὡς ὁ σπουδαιότερος ἐκπρόσωπος τῆς μετακλασσικῆς ἐποχῆς. Τὸ ἔργον τοῦτο ὑπῆρξεν τὸ κλασσικὸν ἐν Ἀγγλίᾳ οἰκονομικὸν ἔργον μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰῶνος, ἀκόμη δὲ καὶ σήμερον ἔξασκει ἀρκετὴν ἐπιρροήν. Ὁ Courcell Seneuil δέχεται ὅτι «il serait injuste de ne pas reconnaitre que les Principes contiennent l'exposé le plus complet et le plus correct de la science économique», ὁ δὲ Cossa δτι «Les Principes constituent le résumé, l'achèvement et l'exposé le meilleur des doctrines de l'école classique sous leur forme la plus exacte». Ὁ Mill εἶναι κατ' ἀρχὴν πιστὸς ὁπαδὸς τῶν Ricardo & Malthus, υἱοθετήσας τὰς περισσοτέρας τῶν ἀρχῶν αὐτῶν. Ἐν τούτοις ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτοῦ συμβολὴ ὑπῆρξε καὶ αὐτοτελής. Ὅχι μόνον εἰσῆλθεν εἰς ἐρεῦνας, τὰς ὁποίας ὁ Malthus καὶ ὁ Ricardo ἐντελῶς παρημέλησαν, ἀλλ' εἰσῆλθεν εἰς αὐτὰς μὲν ἓνα πνεῦμα καθαρῶς ἐπιστημονικόν καὶ ταυτοχρόνως βαθειὰ ἀνθρωπιστικόν. Γνω-

ορίζει κατὰ βάθος τὰ πράγματα καὶ ἐκθέτει τοῖς οἰκονομικοῦς νόμοις μὲ αὐστηρὰν ἐπιστημονικότητα, ἐν τούτοις ὅμως δι' αὐτὸν ἡ συγκέντρωσις τοῦ πλούτου καὶ ἡ αὐξήσις τῶν κεφαλαίων καὶ τῶν κερδῶν, δὲν ἀποτελεῖ τὸν μοναδικὸν σκοπὸν, πρὸς τὸν ὅποιον πρέπει ἡ κοινωνία ν' ἀποβλέπῃ. Ἡ κοινωνία πρέπει ν' ἀποβλέπῃ εἰς ὑψηλοτέρους σκοπούς. Ἄλλωστε ὁ Mill ἀναθεωρεῖ πλείστας κλασσικὰς δοξασίας, ὡς εἶναι ἡ ἀφορῶσα τὰ καθήκοντα τοῦ χριίου ἐναντι τῆς οἰκονομίας, ἡ ἀφορῶσα τὸν ἐλεύθερον ἀνταγωνισμὸν κ.τ.λ. τέλος εἰς πλείστα ὅσα σημεῖα παρουσιάζεται ἀπολύτως αὐτοτελής.

Ὁ Mill ἐπεξεργάσθη εἰς τὰς λεπτομερείας τοῦ ὁλόκληρον τὸ ἐπιστημονικὸν σύστημα καὶ συνεπλήρωσε τὸν πλάδον τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης. Συγγραφεῖς τινὲς παραδέχονται ὅτι ὁλόκληρος ἡ οἰκονομικὴ θεωρία τοῦ Mill δὲν εὐρίσκεται μόνον εἰς τὴν Πολιτικὴν Οἰκονομίαν, ἀλλὰ μέρος αὐτῆς καὶ εἰς τὸ «σύστημα λογικῆς» του.

Ἐλέχθη ἀνωτέρω ὅτι ὁ Mill ἦτο ἐμποτισμένος ἐκ τῶν διδουκαλιῶν τῆς κλισικῆς σχολῆς καὶ τῆς ὠφελιμιστικῆς φιλοσοφίας. Ἐν τούτοις κατὰ τὴν ἐποχὴν του τὸ κλασσικὸν οἰκοδόμημα εἶχεν ἀρχίσει νὰ προσβάλλεται ἀπὸ τὰς διδουκαλίας τοῦ Saint-Simon, τοῦ Owen καὶ τοῦ Fourier, οἵτινες ἤρνοῦντο τὴν ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν καὶ τὸν ἐλεύθερον ἀνταγωνισμὸν. Οὕτως ὁ Mill, εὐρισκόμενος μεταξὺ δύο ἀντιθέτων κόσμων, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παραμείνῃ ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τοῖς νέους ὁρίζοντας, οἵτινες πρὸ αὐτοῦ ἠνοιγόντο. Ἄλλωστε ὁ ἴδιος ὁμιλεῖ διὰ τὰ ἔργα ὄλων τῶν μεγάλων σοσιαλιστῶν καὶ ἰδίως τοῦ Saint-Simon.

Ἐἡ ὑπ' αὐτῶν χριτικῇ—λέγει—τῶν συνήθων διδουκαλιῶν τοῦ φιλελευθερισμοῦ, μοῦ ἐφαίνετο πλουσία εἰς σοβαρὰς ἀληθείας καὶ ἐν μέρει εἰς τὰ ἔργα ταῦτα ὀφείλω ὅτι ἐφωτίσθην περὶ τῆς περιορισμένης καὶ περιοδικῆς ἀξίας τῆς ἀρχαιοτέρας Πολιτικῆς Οἰκονομίας». Οὕτω ναι μὲν εἶναι ὑπὲρ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, τοῦ κληρονομικοῦ δικαίωματος καὶ τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ, οὐχ ἥτιον ὅμως ἔχει συνείδησιν τῶν κοινωνικῶν ἀνωμαλιῶν καὶ κινδύνων καὶ τῆς ἀνάγκης θεραπείας αὐτῶν, δι' ὃ καὶ ζητεῖ δικαιότεραν διανομὴν τῆς ἰδιοκτησίας. Ἐν πάσῃ ὅμως περὶ τῶν δυνάμεων δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὀπαδὸς τοῦ σοσιαλισμοῦ, διότι πάντοτε ἐκυρήχθη κατὰ τῶν κομμουνιστικῶν ἰδεῶν.

Οὕτω—λέγει ὁ Gide—δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ Mill κατὰ τὸ πρῶτον μὲν ἤμιν τῆς ζωῆς του ὑπῆρξεν ἀτομιστής, κατὰ τὸ δεύτερον δὲ ἤμιν, περισσότερον σοσιαλιστὴς πιστεύων ὅμως πάντοτε εἰς τὴν ἐλευθερίαν. Τούτου ἔνεκεν συχνὰ εἶναι αἱ ἀντιφάσεις εἰς τὰ ἔργα του ἢ ἀκόμη καὶ πλήρης μεταστροφή, ὅπως εἰς τὸν νόμον περὶ μισθῶν (wage fund theory) (1) Ὁ ἴδιος συγγραφεὺς ὡσαύτως (Gide) λέγει περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Mill ὅτι «Son Livre est à la fois celui où les doctrines classiques

1) Τὴν Wage fund theory ὁ Mill ἐγκυτέλειψε μετὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ ἔργου τοῦ Thornton «On Labour»

se cristallisent en formules si claires qu'elles paraissent definitives, et où déjà pourtant ces beaux cristaux commencent à fondre sous la chaleur à un souffle nouveau».

‘Ο Mill ως πρὸς τὴν ἡθικὴν κηρύττει τὸν ὠφελιμισμὸν, ἀλλ’ αὐτὸς ὁ ἴδιος λέγει ὅτι ἡ μία πεποίθησις εἶναι ὠχυρωτέρα ἀπὸ 99 ὕλικὰ συμφέροντα. ‘Ο ἴδιος κηρύττει ὅτι «ὁ συναγωνισμὸς εἶναι διὰ τὸ παρὸν μεγάλη ἀνάγκη καὶ ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ παραβλέψῃ τὴν ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποίαν οὗτος θὰ παύσῃ νὰ εἶναι ἀπαραίτητος ὅρος προόδου» (Βιβ. IV. Κεφ. 7 παρ. 7), ἀλλ’ ὁ ἴδιος βεβαιοῖ ὅτι «ἡ συνεργασία εἶναι τὸ εὐγενέστερον ἰδανικὸν» καὶ ὅτι «.....ἡ ἡθικὴ αὕτη ἐπανάστασις θὰ ἔδιδεν πλεον τέρμα εἰς τὴν πάλιν μεταξὺ κεφαλαίου καὶ ἐργασίας καὶ θὰ μετέβαλλεν τὸν πόλεμον τῶν τάξεων, εἰς φιλικὴν ἀμιλλαν πρὸς ἐπιδίωξιν τοῦ κοινοῦ καλοῦ» (κατωτ. Βιβ. IV Κεφ. 7 παρ. 6).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὁμοῦς εὐχερῶς εἶναι δυνατόν νὰ διαπιστωθῇ, ὅτι ὁ Mill ἔγραψε δίχως προκαταλήψεις καὶ μὲ πλήρη ἀμεροληψίαν καὶ ὡς λέγει ὁ Courcell Seneuill «ὁ Mill δὲν ἐνδιαφέρθη διὰ τίποτ’ ἄλλο, παρὰ μόνον διὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ δὲν εἶχεν ἄλλον σκοπὸν εἰμὴ τὴν ἔρευναν τῆς ἀληθείας». ‘Ο Mill ὑπῆρξεν ἐκλαϊκευτῆς μεγάλης ἰδιοφυΐας. «Εἶναι ἀληθές —λέγει ὁ Gide—ὅτι δὲν δυνάμεθα ν’ ἀναφέρωμεν, ὅπως συμβαίνει προκειμένου περὶ τοῦ Ricardo, Malthus ἢ Say, ἓνα μεγάλον νόμον, μὲ τὸν ὁποῖον νὰ συνδεθῇ τὸ ὄνομά του, ἀλλ’ ἐν τούτοις ἤνοιξε νέας ἀπόψεις, πρᾶγμα ὅπερ ἴσως ἀποτελεῖ ἀσφαλεστέραν νίκην, διότι οἱ μὲν νομιζόμενοι νόμοι σχεδὸν καταρρέουν, ἐνῷ αἱ ἐλπίδες παραμένουν».

Ἡ ἐπιτυχία τῶν «Principles» ὑπῆρξεν λαμπρὰ καὶ ταχυτάτη. Ἡ ἐπιδοκιμασία τοῦ ἔργου τούτου ὑπῆρξεν ἐν Ἀγγλίᾳ μεγαλητέρα ἐκείνης τὴν ὁποίαν ἀνέμενεν ὁ ἴδιος συγγραφεὺς του. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐξήσκησε μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς πολιτικῆς ἐν γένει πορείας τῆς Ἀγγλίας μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰῶνος. Ἀλλὰ τὰ ἐπιστημονικὰ χαρίσματα τῶν «Principles», τὸ βάθος τῆς σκέψεως, ἡ ἐπιστημονικὴ τόλμη καὶ εὐλικρίνεια τοῦ συγγραφέως τῶν δὲν ἐξειμώθησαν μόνον ἐν Ἀγγλίᾳ, ἀλλὰ καὶ εἰς ὁλόκληρον τὸν πεπολιτισμένον κόσμον, δι’ αὐτὸ ἀκριβῶς αἱ «Principles» μετεφράσθησαν εἰς τὰς κυριωτέρας γλώσσας. Διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους ἡ Πολιτικὴ Οἰκονομία τοῦ Mill ἐπὶ ἡμῖς αἰῶνα ἐχρησίμευσεν, ἀλλὰ καὶ σήμερον ἀκόμη χρησιμεύει ὡς εἰς τὰ περισσότερα πανεπιστήμια τῆς Βρετανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Περαιῶν τὴν εἰσαγωγὴν του ὁ Courcell Seneuil καταλήγει ὡς ἑξῆς : «Il serait inutile d’ insister ici sur un mérite généralement reconnu. Je préfère en terminant rendre hommage à la modestie de l’ auteur, au soin scrupuleux avec lequel il a rendu à chacun de ceux auxquels il a emprunté une idée ou un fait ce qui leur était dû, à sa haute probité littéraire, à cette élévation et en même temps à cette chaleur

de sentiments qui soutiennent le lecteur et qui, lors même qu' il n' accepte pas les idées de l' auteur, lui font aimer et admirer non seulement l' écrivain, mais l' homme».

Κεφάλαιον Δεύτερον

Συνομωτάτη ἀνάλυσις τῶν «Principles Of Political Economy».

§ 1.—Τὸ ἔργον τοῦ Mill ἀπαρτίζεται ἐκ ἑβιβλίων, πραγματευομένων κατὰ σειρὰν τὰ ἐξῆς θέματα: Τὸ πρῶτον πραγματεύεται περὶ παραγωγῆς, τὸ δεῦτερον περὶ διανομῆς τοῦ πλούτου, τὸ τρίτον περὶ ἀξίας, νομίσματος, πίστεως, διεθνoῦς ἐμπορίου καὶ συναλλάγματος, τὸ τέταρτον περὶ τῆς ἐπιρροῆς τῶν κοινωνικῶν προόδων ἐπὶ τῆς παραγωγῆς καὶ διανομῆς καὶ τέλος τὸ πέμπτον περὶ τῆς ἐπιρροῆς τῆς Κυβερνήσεως.

Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ὁ Mill λέγει ὅτι φιλοδοξεῖ νὰ γράψῃ ἔργον παρόμοιον πρὸς τὸ τοῦ Σμίθ, τὸ ὁποῖον ὅμως νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ, τὴν εὐρύτεραν καὶ περισσότερον θετικὴν ἀντίληψιν τῆς νεωτέρας ἐποχῆς του. Ἀντικείμενον τοῦ βιβλίου τούτου εἶναι οἱ νόμοι τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς διανομῆς τοῦ πλούτου. Ἀλλὰ τί εἶναι πλοῦτος; Τὸ χρῆμα ἀποτελεῖ σπουδαῖον ὄργανον ἰδιωτικῶν καὶ δημοσίων συναλλαγῶν, δι' ὃ καὶ ἀκριβῶς τὸ θεωροῦμεν ὡς πλοῦτον. Ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιεῖ ὁ ἄνθρωπος καὶ τὰ ὁποῖα ἡ φύσις δὲν τοῦ παρέχει δωρεὰν ἀποτελοῦν, ὡσαύτως πλοῦτον. Πλούσιος εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος κατέχει μεγάλην ποσότητα χρησίμων ἀντικειμένων ἢ τὰ μέσα τῆς ἀποκτήσεως αὐτῶν. Πᾶν ὅ,τι δίδει τὴν δύναμιν ἀποκτήσεως, κάθε τι τὸ ὁποῖον δύναται ν' ἀνταλλαγῇ ἔναντι χρησίμων πρὸς ἱκανοποίησιν ἀνάγκης τινὸς ἀγαθὸν ἀποτελεῖ πλοῦτον. Τ' ἀγαθὰ ἐκεῖνα, ἅτινα ἂν καὶ ἀναγκαῖα καὶ χρήσιμα, ἐν τούτοις δὲν δύναται ν' ἀνταλλαγῶσιν ἔναντι ἄλλων ἀγαθῶν δὲν ἀποτελοῦν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας πλοῦτον. Κατὰ ταῦτα πλοῦτος εἶναι ὅλα τὰ χρήσιμα ἢ εὐχάριστα ἀγαθὰ, ἅτινα ἔχουν ἀνταλλακτικὴν ἀξίαν ἢ ἄλλως ὅλα τὰ χρήσιμα ἢ εὐχάριστα ἀγαθὰ, ἐξαίρεσει ἐκείνων τῶν ὁποίων ἡ ἀπόκτησις εἰς τὴν ἐπιθυμητὴν ποσότητα δύναται νὰ γίνῃ ἄνευ ἐργασίας ἢ ἄνευ θυσίας τινός.

§ 2.—Εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον ὁ Mill ἐκθέτει τὰς βασικὰς κλασσικὰς οἰκονομικὰς ἐννοίας, τὰς ἀφορώσας τὴν παραγωγὴν, ἀναγνwrίζων ὅτι ἡ παραγωγὴ ὀυθμίζεται ἐπὶ τῇ βάσει φυσικῶν νόμων. Τὰ στοιχεῖα τῆς παραγωγῆς εἶναι τρία (φύσις, ἐργασία, κεφάλαιον). Ἡ ἐργασία δὲν παράγει ἀγαθὰ, ἀλλὰ χρησιμότητας. Αἱ χρησιμότητες αὗται εἶναι τριῶν εἰδῶν: α) αἱ ἐνσωματούμεναι ἐπὶ τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, ἅτινα καθίστανται οὕτω ἔτοιμα πρὸς ἐξυπηρέτησιν ἀνθρωπίνων ἀναγκῶν (αὐτὸ ἀποτελεῖ τὸν κανόνα) β) αἱ ἐνσωματούμεναι ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων (ἐργασία διδασκάλων, Κυβερνητῶν κτ.λ.) γ) αἱ μὴ ἐνσωματούμεναι οὔτε ἐπὶ τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν οὔτε ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἡ ἐργασία παράγει ἀμέσως χρησιμότητα τινὰ (ἐργασία μουσικοῦ κ.τ.λ.). Παραγωγικὴ ἐργασία εἶναι μόνον

ἐκείνη, ἥτις παράγει χρησιμότητας, ἐνσωματουμένης ἐπὶ τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, πᾶσα ἄλλη ὁσονδῆποτε χρήσιμος καὶ ἂν εἶναι, τίσσεται εἰς τὰς μὴ παραγωγικὰς ἐργασίας.

Κεφάλαιον εἶναι μία συσσώρευσις, ἓνα ἀπόθεμα σχηματισθὲν ἐκ προηγουμένης ἐργασίας. Τὸ κεφάλαιον δὲν διατηρεῖται διὰ τῆς διαφυλάξεως, ἀλλὰ διὰ τῆς συνεχοῦς ἀναπαραγωγῆς. Ἡ παραγωγικότης τῆς γῆς, τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ κεφαλαίου διαφέρουν κατὰ τόπον καὶ χρόνον.

Ὁ Mill ἀποδίδει εἰς τὸν καταμερισμὸν τῆς ἐργασίας τὴν προσήκουσαν σημασίαν, θεωρῶν αὐτὸν σπουδαιότατον συντελεστὴν τῆς αὐξήσεως τῆς παραγωγῆς. Ἐκ τῶν τριῶν πλεονεκτημάτων, τὰ ὅποια ἀποδίδει ὁ Smith εἰς τὸν καταμερισμὸν (μεγαλυτέρα ἐπιδεξιότης τοῦ ἐργάτου, οἰκονομία χρόνου, ἐφευρέσεις μηχανῶν καὶ ἐργαλείων). Τὸ πρῶτον θεωρεῖται ἀναμφίβολον, καθ' ὅσον ὅμως ἀφορᾷ τὸ δεύτερον φαίνεται ὅτι τοῦτο δὲν ἔχει καὶ μεγάλην σημασίαν, τὸ δὲ τρίτον μόνον μέχρις ἐνὸς ὁρισμένου σημείου δικαιολογεῖται. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔχει ἐξαιρετικὴν σημασίαν καὶ τὸ ὁποῖον διέφυγεν τῆς προσοχῆς τοῦ Smith εἶνε τοῦτο: Ὅτι ὁ καταμερισμὸς ἐπιτρέπει τὴν ταξινόμησιν τῶν ἐργατῶν ἀναλόγως τῆς ἰκανότητος αὐτῶν. Τὰ διάφορα μέρη ἐνὸς πολυπλόκου ἔργου, δὲν ἀπαιτοῦν ὅλα τὴν αὐτὴν μυϊκὴν δύναμιν. Δι' αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθῶσιν ἐργάται διαφόρων δυνάμεων, γυναῖκες καὶ παῖδες.

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν περὶ πληθυσμοῦ θεωρίαν ὁ John Stuart Mill ἠκολούθησεν τὰς διδασκαλίας τοῦ Μάλθου. Ἐνῶ δὲ παραδέχεται ὑπερπαραγωγὴν, ἀντιθέτως φοβεῖται τὸν ὑπερπληθυσμόν. Ὁ Mill προτείνει μετ' ἐπιμονῆς τὸν περιορισμὸν γεννήσεων, κυρίως δὲ τῶν ἀτόρων. Ὁ περιορισμὸς τοῦ πληθυσμοῦ ἐξομαλύνει τὰς κανονικὰς δυσχερείας: Οἱ μισθοὶ ὑψοῦνται, ἡ ἔγγειος πρόσδοδος τείνει νὰ κατέλθῃ, αἱ συγκεντρώσεις τῶν κεφαλαίων ἐπιταχύνονται, ἡ θέσις τῆς εὐρείας ἐργατικῆς μάζης βελτιοῦται καὶ ἡ κοινωνία εἰσέρχεται εἰς τὴν ὁμαλότητα. Προκειμένου περὶ τῶν πτωχῶν εἰς κεφάλαια χωρίων ἡ οἰκονομικὴ θέσις αὐτῶν εἶναι δυνατόν νὰ βελτιωθῇ διὰ τῆς καλυτέρας διακυβερνήσεως, δι' ἐμπεδώσεως τῆς ἀσφαλείας, δι' ἐλαττώσεως τῆς φορολογίας, διὰ βελτιώσεως τοῦ διανοητικοῦ ἐπιπέδου τῆς Χώρας, διὰ τῆς χρησιμοποίησεως νέων τεχνικῶν μεθόδων καὶ κεφαλαίων εἰσαγομένων ἐκ τοῦ ἑξωτερικοῦ. Προκειμένου ὅμως περὶ τῶν πλουσίων Χωρῶν, ὡς εἶναι ἡ Ἀγγλίς, ὅπου τόσον αἱ τέχναι ὅσον καὶ ἡ συσσώρευσις τῶν κεφαλαίων δὲν ἔχουν ἀνάγκην ἐνθαρρύνσεως, ἐπιβάλλεται ὁ περιορισμὸς τοῦ πληθυσμοῦ, ἀφοῦ ἄλλωστε ἡ μετανάστευσις δὲν ἀποτελεῖ ἀποτελεσματικὸν φάρμακον κατὰ τῆς ἐκ τοῦ ὑπερπληθυσμοῦ προερχομένης δυσπραγίας.

§ 3.—Εἰς τὸ δεύτερον βιβλίον περιλαμβάνονται τὰ κεφάλαια περὶ ἰδιοκτησίας, περὶ συναγωνισμοῦ, περὶ δουλείας, περὶ μισθῶν, περὶ κερδῶν καὶ περὶ ἐγγείου προσόδου. Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιοκτησίας, ὁ Mill θεωρεῖ αὐτὸ κατ' ἀρχὴν ὡς ἀναλλοίωτον γεγονός. Δικαιολογία τῆς ἰδιοκτησίας εἶναι ἡ ἐργασία, καθ' ὅσον ὅμως ἀφορᾷ τὴν παραγωγικὴν δύ-

ναμιν τοῦ ἐδάφους, ἀρνεῖται τὸ ἐπ' αὐτῆς δικαίωμα τῆς ιδιοκτησίας. Ἡ γῆ δὲν εἶναι προῖον ἐργασίας ἀλλὰ κληρονομία ὀλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος, δι' αὐτὸ ὅταν ἡ ἀτομικὴ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ιδιοκτησία δὲν ἐξυπηρετεῖ λογικοὺς σκοποὺς, διαπράττεται δι' αὐτῆς ἀδικία. Καὶ ὡς πρὸς τὸ κληρονομικὸν δικαίωμα ὁ Mill δέχεται περιορισμοὺς τινάς, ἐπὶ σκοπῷ καλυτέρας κατανομῆς τοῦ πλούτου. Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν συναγωνισμόν ζητεῖ εἰς τὰς συναλλαγὰς ἀπόλυτον ἐλευθερίαν, τόσον εἰς τὰς ἐν τῷ ἐσωτερικῷ περιοριζόμενας ὅσον καὶ εἰς τὰς διεθνεῖς τοιαύτας.

Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον ἐνδιαφέρει νὰ παρακολουθήσωμεν εἰς τὸ παρὸν βιβλίον εἶναι ἡ περὶ μισθῶν θεωρία τοῦ Mill, ἡ καλουμένη θεωρία τοῦ κεφαλαίου τῶν ἡμερομισθίων ἢ θεωρία τοῦ μισθοδοτικοῦ ἀποθέματος (wage fond theory). Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην τὸ ἡμερομίσθιον καθορίζεται ὑπὸ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, δηλ. ἐκ τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως ἢ ἄλλως ἐκ τῆς ὑφισταμένης σχέσεως μεταξὺ τοῦ μεγέθους τοῦ ἐργατικοῦ πληθυσμοῦ καὶ τοῦ κεφαλαίου τοῦ προωρισμένου διὰ τὴν πληρωμὴν ἡμερομισθίων. Εἰς μερικάς περιπτώσεις τὸ ἡμερομίσθιον καθορίζεται καὶ ὑπὸ τῆς συνηθείας, κατὰ κανόνα ὅμως τοῦτο καθορίζεται ἐπὶ τῇ βίψει τοῦ ἀνωτέρου νόμου, δι' αὐτὸ ἀκριβῶς ὁ Mill παραδέχεται ὅτι δὲν ὑπάρχει καλυτέρα προστασία διὰ τὸν ἐργάτην, ἀπὸ τὸν περιορισμὸν τῆς προσφορᾶς τῆς ἐργασίας, πρᾶγμα ὅπερ ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ περιορισμοῦ τοῦ πληθυσμοῦ, διὰ τῆς ἐλαττώσεως τῶν γεννήσεων εἰς τὰς ἐργατικὰς τάξεις. "Ὅλως ἰδιαιτέραν σημασίαν ὁ Mill ἀποδίδει εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς ἐργατικῆς τάξεως. Ἡ μόρφωσις τοῦ ἐργάτου ἀποτελεῖ τὸ σπουδαιότερον ἐφόδιον βελτιώσεως τῆς θέσεως αὐτοῦ.

Ὡς πρὸς τὴν ἔγγειον πρόσδοον ὁ Mill ἐκθέτει καθαρῶς τὸν κλασσικὸν νόμον. Κατὰ τὸν νόμον αὐτὸν ἐφ' ὅσον ἡ ζήτησις αὐξάνει καὶ ἡ καλλιέργεια ἐπεκτείνεται ἐπὶ ἀγωνιότερον ἐδαφῶν, δεδομένου ὅτι ἡ τιμὴ τῶν παραγομένων προϋόντων καθορίζεται ἐπὶ τῇ βίψει τῶν παραγωγικῶν ἐξόδων τῶν ἀγωνιότερον ἐδαφῶν, οἱ παραγωγοὶ τῶν παλαιῶν γονίμων ἐδαφῶν καρποῦνται μίαν διαφορικὴν πρόσδοον. Ἐπειδὴ ὅμως διὰ τῆς τοιαύτης ἐξελίξεως δημιουργεῖται μεγάλη ἀδικία, ἀφοῦ πλουτίζουν ἀνθρωποι, οἱ ὅποιοι οὐδεμίαν ἐργασίαν κατέβαλλον πρὸς τοῦτο, ὁ Mill ζητεῖ πρὸς περιορισμὸν τοῦ κακοῦ φορολογίαν τῆς ἐγγείου προσόδου, τοὔτέστιν ἐθνικοποίησιν αὐτῆς.

Εἰς τὸ περὶ κερδῶν κεφάλαιον δέχεται ὅτι τὰ κέρδη συνίστανται ἐκ τριῶν στοιχείων, ἅτινα εἶναι τὰ ἑξῆς: α) Τόκος β) ἀσφάλιστρον γ) μισθὸς διευθύνσεως. Ὁμιλεῖ ὡσαύτως περὶ τῆς τάσεως τῶν κερδῶν πρὸς ἐξίσωσιν καὶ περὶ τῆς κοινῆς αὐξομοιώσεως τῶν κερδῶν καὶ τῶν ἡμερομισθίων. Ὁ Mill παραδέχεται ὅτι τὰ κέρδη καὶ τὰ ἡμερομίσθια αὐξάνουν ἢ ἐλαττοῦνται ἀμοιβαίως. Κέρδη καὶ ἡμερομίσθια αὐξάνουν ὑπὸ τὴν ἐπίδρυσιν τῶν αὐτῶν αἰτιῶν. Εἰς μίαν κοινωνίαν εὐρισκομένην ὑπὸ τὸ καθεστῶς τοῦ συναγωνισμοῦ, θὰ ἦτο δύσκολον νὰ ἐννοηθῇ ὅτι οἱ μισθοὶ εἶναι χαμηλοὶ καὶ

τὰ κέρδη ὑψηλὰ ἢ ἀντιθέτως. Ὁ ἐπιχειρηματίας τότε μόνον συγκατατίθεται εἰς τὴν πληρωμὴν ὑψηλοτέρων ἡμερισθίων, ὅταν καὶ τὰ κέρδη του εἶναι πολλὰ. Ὅταν τὰ ἡμερομίσθια τείνουν νὰ ἐλαττωθῶν, τότε καὶ τὰ κέρδη δὲν ἀρگوῦν νὰ ἐλαττωθῶν, διότι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπιχειρηματιῶν ἀμέσως αὐξάνει.

§ 4.—Τὸ τρίτον βιβλίον πραγματεύεται περὶ ἀξίας, νομίσματος, πίστεως, κρίσεων καὶ συναλλάγματος. Ἐκ τούτων ἐνδιαφέρει νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν περὶ ἀξίας θεωρίαν καὶ τὴν περὶ κρίσεων θεωρίαν τοῦ Mill. Ὡς πρὸς τὴν περὶ ἀξίας θεωρίαν ὁ Mill εἶναι ὁπαδὸς τῆς ποσοτικῆς θεωρίας. Διακρίνει τὴν ἀξίαν εἰς ἀξίαν χρήσεως καὶ ἀνταλλακτικὴν ἀξίαν. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς παλαιότερους οἰκονομολόγους, οἵτινες ἐθεώρησαν τοὺς ὄρους: ἀνταλλακτικὴ ἀξία καὶ τιμὴ ὡς συνώνυμα, ὁ Mill διακρίνει αὐτούς. Τιμὴ εἶναι ἢ εἰς νόμισμα ἐκφραζομένη ἀξία ἐνὸς ἀγαθοῦ. Ἀνταλλακτικὴ ἀξία εἶναι ἡ ἀγοραστικὴ δύναμις ἐνὸς ἀγαθοῦ. Ἡ περὶ ἀξίας καὶ τιμῆς θεωρία συνοψίζεται ὡς ἀκολούθως:

1ον) Ἡ ἀξία ἀποτελεῖ σχέσιν. Ὅταν λέγομεν ἀξίαν ἐνὸς πράγματος ἐννοοῦμὸν τὴν ποσότητα ἄλλου πράγματος ἢ πραγμάτων γενικῶς διὰ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον ἀνταλλάσσεται. Δὲν δύναται λοιπὸν νὰ ὑπάρξῃ ταῦτοχρόνῳτε γενικὴ αὐξησις, οὔτε γενικὴ πτώσις τῆς ἀξίας ὅλων ἐν γένει τῶν ἀγαθῶν. Κάθε ὕψωσις τῆς ἀξίας προϋποθέτει ἀντίστοιχον πτώσιν καὶ κάθε πτώσις προϋποθέτει ὕψωσιν.

2ον) Ἡ ἀξία τῶν ἀντικειμένων καθορίζεται ἐκ τοῦ κόστους παραγωγῆς αὐτῶν. Τὰ ἀγαθὰ τῶν ὁποίων ἡ παραγωγή δύναται ν' αὐξάνῃ ἀπεριορίστως διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῶν κεφαλαίων, ἀνταλλάσσονται πρὸς τὰ ἄλλα ἐν ἀναλογίᾳ τοῦ κόστους παραγωγῆς αὐτῶν.

3ον) Τὸ κόστος παραγωγῆς περιέχει πολλὰ στοιχεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλα μὲν περιέχονται παντοῦ καὶ πάντοτε, ἄλλα δὲ εἰς ὥρισμένος μόνον περιπτώσεις. Στοιχεῖα τῆς δευτέρας κατηγορίας εἶναι οἱ φόροι καὶ τὰ ἔκτατα ἔξοδα τὰ ὀφειλόμενα εἰς τὴν σπανιότητα ὥρισμένων ἀγαθῶν. Στοιχεῖα τῆς πρώτης κατηγορίας εἶναι τὰ ἡμερομίσθια καὶ ὁ τόκος τοῦ χρησιμοποιηθέντος κεφαλαίου.

4ον) Θέτοντες κατὰ μέρος τὰ τυχαῖα στοιχεῖα, τὰ ἀγαθὰ τῶν ὁποίων ἡ παραγωγή δύναται ἀπεριορίστως ν' αὐξάνῃ, ἀνταλλάσσονται φυσικῶς καὶ κατὰ τρόπον διαρκῆ πρὸς ἄλληλα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πληρωθέντων ἡμερομισθίων καὶ τῶν τόκων τοὺς ὁποίους θὰ λάβῃ ὁ κεφαλαιουχὸς, ὁ ὁποῖος καταβάλλει τοὺς μισθοὺς.

5ον) Ἡ πρόσδοδος δὲν συμμετέχει εἰς τὸ κόστος παραγωγῆς ἐνὸς ἐμπορεύματος. Ὅταν ὅμως ἔνα ἔδαφος τὸ ὁποῖον χρησιμοποιούμενον εἰς τὴν καλλιέργειαν θὰ ἠδύνατο ν' ἀποφέρῃ πρόσδοδον, προορίζεται δι' ἄλλην χρῆσιν, ἢ πρόσδοδος ἥτις ἄλλως θὰ ἀπεδίδοτο ἀποτελεῖ στοιχεῖον τοῦ κόστους παραγωγῆς τοῦ ἐμπορεύματος εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ ὁποίου χρησιμοποιεῖται.

6ον) Ἡ ἀναγκαία ποσότης ἐργασίας, ἡ ἀπαιτουμένη διὰ τὴν παραγωγὴν ἀγαθοῦ πινὸς ἀποτελεῖ τὸ σπουδαιότερον στοιχεῖον, τὰ ἄλλα ἔχουν μικροτέραν σημασίαν.

7ον) Λέγοντες ὅτι τὰ στοιχεῖα τοῦ κόστους παραγωγῆς εἶνε τὰ ἡμερομισθία καὶ ὁ τόκος τῶν κεφαλαίων, ἐννοοῦμεν τὸ σχετικὸν ποσοστὸν τῶν ἡμερομισθίων καὶ τὸ σχετικὸν ποσοστὸν τῶν τόκων. Αἱ αὐξομειώσεις τῶν ἡμερομισθίων καὶ τῶν τόκων δὲν ἐπηρεάζουν τὴν ἀξίαν τῶν ἀγαθῶν. Τὸ σχετικὸν ποσοστὸν τῶν ἡμερομισθίων ἐξαρτᾶται ἐν μέρει μὲν ἀπὸ τὴν ἀναγκαίαν ποσότητα ἐργασίας διὰ τὴν παραγωγὴν των, ἐν μέρει δὲ ἀπὸ τὸ ποσοστὸν ἀνταβοιβῆς τῆς ἐργασίας. Τὸ σχετικὸν ποσοστὸν τῶν τόκων ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς διαρκείας χρησιμοποίησεως τῶν κεφαλαίων καὶ τοῦ σχετικοῦ ποσοστοῦ τοῦ τόκου εἰς διαφόρους χρησιμοποίησεις τοῦ κεφαλαίου.

8ον) Τὰ ἀντικείμενα ἔχουν διαρκῆ ἢ φυσικὴν τιμὴν καὶ πρὸςκαιρον ἢ τρέχουσαν τιμὴν. Ἡ φυσικὴ τιμὴ εἶναι δυνατόν νὰ καθορίζεται ἐπὶ τῇ βάσει τῆς σπανιότητος κατὰ κανόνα ὅμως αἴτη καθορίζεται ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κόστους παραγωγῆς (cost wage). Ἡ τρέχουσα τιμὴ καθορίζεται ἐκ τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως. Αὕτη αὐξάνει ὅταν αὐξάνῃ ἡ ζήτησις καὶ ἐλαττοῦται ὅταν αὐξάνῃ ἡ προσφορά. Ἀλλὰ καὶ ἡ τιμὴ τῶν ἐμπορευμάτων ἐπηρεάζει τὴν ζήτησιν. Αὕτη εἶναι ἡ μεγαλειτέρα ὅταν ἓνα ἐμπόρευμα εἶναι εὐθηνὸν καὶ μικρότερα ὅταν εἶναι ἀκριβόν.

Ἡ τρέχουσα τιμὴ τείνει πάντοτε νὰ πλησιάσῃ τὴν φυσικὴν τιμὴν κατὰ τρόπον ὥστε τὰ ἐμπορεύματα κατὰ μέσον ὅρον ν' ἀνταλλάσσονται εἰς τὴν φυσικὴν τιμὴν.

9ον) Ἡ τιμὴ τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων, τῶν ὁποίων ἡ προσφορά δὲν δύναται ν' αὐξηθῇ καθόλου, ἢ τοῦλάχιστον τόσον ὅσον ἀπαιτεῖται διὰ τὴν ἱκανοποίησιν ὁλοκλήρου τῆς ζητήσεως καθορίζεται ἐπὶ τῇ βάσει τῆς σπανιότητος. Τιμὴ σπανιότητος καὶ τιμὴ μονοπωλείου εἶναι συνώνυμα.

Ταῦτα καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν περὶ ἀξίας θεωρίαν τοῦ Mill. Ὡς πρὸς τὰς κρίσεις ὁ Mill ἀνατρέπει τὴν περὶ ὑπερπαραγωγῆς θεωρίαν τοῦ Μάλθου. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ ὑπερπαραγωγή. Ἄν διπλασιασθῇ ἡ προσφορά, ταυτοχρόνως θὰ διπλασιασθῇ καὶ ἡ ζήτησις, διότι ἕκαστος παραγωγὸς εἶναι ταυτοχρόνως καὶ ἀγοραστής. Ἐλαττουμένης τῆς ζητήσεως θὰ ἐλαττωθῇ καὶ ἡ προσφορά. Αἱ κρίσεις ὀφείλονται εἰς τὰς κερδοσκοπίας. Ἡ συνεχὴς συγκέντρωσις τῶν κεφαλαίων ἐπιφέρει καὶ συνεχῇ ἐλάττωσιν τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων καὶ γενικῶς τῶν κερδῶν. Ἢ τοιαύτη ἐλάττωσις τῶν τόκων καὶ τῶν κερδῶν ὠθεῖ τὸν πληθυσμὸν εἰς καταστρεπτικὰς κερδοσκοπίας, αἱ ὁποῖα καταλήγουν εἰς καταστροφὰς καὶ κρίσεις.

Ὡς πρὸς τὸ χρῆμα ὁ Mill ἀντιπροσωπεύει καθαρῶς κλασικὰς ἀρχάς. Τὸ χρῆμα δὲν ἀποτελεῖ εἰμὴ ἀπλοῦν ὄργανον διευκολύνσεως τῶν συναλλαγῶν, δὲν ἐπηρεάζει οὐδόλως τοὺς περὶ ἀξίας νόμους. Ἡ ἀξία τοῦ νομίσματος ρυθμίζεται, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς σχέσεως, ἥτις ὑφίσταται μεταξὺ τοῦ ποσοῦ τοῦ κυκλοφοροῦντος νομίσματος καὶ τῶν ἀναγκῶν τῶν συν-

ναλλαγῶν, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἐκ τῆς ταχυτέρας κυκλοφορίας. Τὰ πολύτιμα μέταλλα ἔχουν τὴν αὐτὴν ἀξίαν καὶ κυκλοφοροῦν διεπόμενα ὑπὸ τῶν αὐτῶν νόμων καὶ εἰς χρῆμα καὶ εἰς ἐμπόρευμα. Καὶ τὸ ὕψος τοῦ τόκου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν προσφορὰν καὶ τὴν ζήτησιν δανείων.

Ὡς πρὸς τὸ διεθνὲς ἐμπόριον ὁ Mill εἶναι ὑπὲρ τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου (free trade), ἀντιτιθέμενος κατὰ παντὸς δασμοῦ. Ἡ ἐλευθερία τῶν διεθνῶν συναλλαγῶν ἐπαυξάνει τὰς παραγωγικὰς δυνάμεις ὅλων τῶν ἔθνων. Τὰ πλεονεκτήματα ὅμως τοῦ ἐλευθέρου διεθνούς ἐμπορίου δὲν συνίστανται ἀπλῶς εἰς τὴν αὐξήσιν τῆς ἐξαγωγῆς καὶ τῶν κερδῶν· τὰ βαθυτέρα οἰκονομικὰ καὶ ἠθικὰ πλεονεκτήματα αὐτοῦ εἶναι σπουδαιότερα τῶν ἀμέσων πλεονεκτημάτων. Ἡ διεθνὴς τιμὴ τῶν εἰσαγομένων ἐμπορευμάτων ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοὺς μεταξὺ τῶν συμβαλλομένων ἔθνων ὄρους συναλλαγῶν, οἱ δὲ ὄροι οὗτοι βασιζονται ἐπὶ τῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως.

§ 5.—Τὸ τέταρτον βιβλίον τῶν «Principles» ὅπερ ἀποτελεῖ τὸ θέμα τῆς παρούσης μελέτης, παρουσιάζει ὅλως ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον, διότι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ τρία προηγούμενα βιβλία, αἵτινα ἔρευνοῦν τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα ἀπὸ στατιστικῆς ἀπόψεως, τὸ βιβλίον τοῦτο ἐξετάζει τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα ἀπὸ τῆς δυναμικῆς αὐτῶν πλευρᾶς. Εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο ἐρευνᾶται ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τῆς κοινωνίας εἰς τὰς μεταβολὰς τῆς, προστιθεμένης οὕτω εἰς τὴν στατικὴν ἔρευναν καὶ δυναμικῆς ἐρεύνης τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας. Τὸ τέταρτον βιβλίον ὅμως παρουσιάζει καὶ τὸ ἐξῆς χαρακτηριστικόν, ὅτι τὰ θέματα τὰ ὁποῖα ἐρευνᾷ, χωρὶς νὰ παύουν νὰ εἶναι θεμελιωδῶς οἰκονομικά, ἔχουν οὐχ' ἥττον βαθεῖαν κοινωνικὴν σημασίαν. Ἐδῶ ὁ Mill χρησιμοποιοῖ ἐκτενῶς τὴν φιλοσοφικὴν σκέψιν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν βασικῶν οἰκονομικῶν φαινομένων.

Παντοῦ ὑφίσταται μία προοδευτικὴ κίνησις, μία συνεχὴς αὐξήσις τῆς παραγωγῆς καὶ τοῦ πληθυσμοῦ. Ποία ὅμως εἶναι ἡ φύσις καὶ ποῖα τὰ ἀποτελέσματα τῶν προσόδων αὐτῶν; Ποῖαι εἶναι αἱ συνέπειαι αὐτῶν ἐπὶ τῶν μισθῶν, τῶν κερδῶν, τῶν προσόδων καὶ τῶν τιμῶν; Ὅλα τὰ θέματα ταῦτα ἐρευνῶνται εἰς τὸ τέταρτον βιβλίον, περὶ ὧν κατωτέρω εἰς τὸ κύριον μέρος τῆς παρούσης μελέτης. Τὰ δύο τελευταῖα κεφάλαια τοῦ παρόντος βιβλίου (περὶ τῆς στασίμου καταστάσεως καὶ περὶ τοῦ μέλλοντος τῶν ἐργατικῶν τάξεων) παρουσιάζουν σπουδαῖον κοινωνικὸν ἐνδιαφέρον. Ἐδῶ ὁ Mill ἐξετάζει τοὺς ὄρους τῶν κανονικῶν προσόδων πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἐλευθερίας.

§ 6.—Εἰς τὸ πέμπτον καὶ τελευταῖον βιβλίον τοῦ ὁ Mill ἀφιερώνει πολλὰ κεφάλαια διὰ τὴν ἔρευναν δημοσιονομικῆς φύσεως προβλημάτων. Ὡς πρὸς τὴν φορολογίαν ἀποδέχεται τοὺς τέσσαρους φορολογικοὺς κανόνας τοῦ Smith (βιβλίον ὄον Κεφ. 2ον). Συγκρίνων τὴν ἀναλογικὴν πρὸς τὴν προοδευτικὴν φορολογίαν, τάσσειται ὑπὲρ τῆς ἀναλογικῆς, διότι κατ' αὐτὸν ἡ προοδευτικὴ φορολογία παραβιάπτει τὴν οἰκονομικὴν δρᾶσιν καὶ τὴν ἀποταμίευσιν καὶ ἀποτελεῖ ποινὴν τῶν ἐργατικωτέρων καὶ ἐγκρατευτέρων.

Ὡς πρὸς τὰ μονοπώλια ζητεῖ τὴν κατάργησιν αὐτῶν. Τὸ μονοπώλιον ἀποτελεῖ σύνθηδες μέσον δημιουργίας τεχνιτῆς ἀκριβείας.

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν περὶ κράτους ἀντίληψιν ὁ Mill εἶναι ὁπαδὸς καὶ ὑπέρμαχος τοῦ ἀτομικισμοῦ. Θεωρεῖ ὅτι τὸ Laissez faire πρέπει νὰ εἶναι ὁ κανὼν. Εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας μιὰ κοινωνία ἀπομακρύνεται τοῦ κανόνος τούτου, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ ἀπόλυτος ἀνάγκη διαπράττεται κακόν. «Τὸ ἄτομον εἶναι ὁ καλῦτερος κριτὴς τοῦ συμφέροντος αὐτοῦ». Τὸ κράτος δὲν πρέπει νὰ παρεμβαίνει εἰς τὴν ρύθμισιν τῶν οἰκονομικῶν ζητημάτων κατ' ἀρχήν, διότι ἡ ἐπέμβασις αὐτοῦ εἶναι δαπανηρὰ καὶ διότι ἄλλωστε ἡ ἐνεργητικότης τῶν ἰδιωτῶν εἶναι πολὺ μεγαλυτέρα λόγῳ τῆς ἐπιτακτικότητος τῶν συμφερόντων αὐτῶν. Παρ' ὅλα ὅμως ταῦτα ὁ Mill δέχεται εἰς τὴν πολιτικὴν τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπιβολῆς τοῦ κράτους πρὸς ρύθμισιν ὠρισμένων λειτουργιῶν (παιδεία, ἀσφάλεια, δικαιοσύνη, κτλ.). Προσπαθεῖ ὡσαύτως νὰ ἐξεύρῃ τρόπον συμβιβασμοῦ τῆς ἀπολύτου ἀτομικῆς ἐλευθερίας ἐν τῇ οἰκονομίᾳ πρὸς τὴν ἐκ τοῦ συμφέροντος τοῦ συνόλου ἐπαβαλλομένην ρύθμισιν ὠρισμένων οἰκονομικῶν ζητημάτων ὑπὸ τοῦ Κράτους.

II

Ἐπίδρασις τῶν προόδων

τῆς κοινωνίας ἐπὶ τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς διανομῆς.

Κεφάλαιον Πρῶτον

§ 1.—Γενικοὶ χαρακτῆρες τῆς πλουτιζομένης κοινωνίας.

Γενικά.—Δὲν ἀρκεῖ νὰ γνωρίζωμεν τοὺς οἰκονομικοὺς νόμους μιᾶς κοινωνίας, ἡ ὁποία δὲν ἔχει μεταβολάς, ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη ὅπως ἐρευνηθῇ ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τῆς κοινωνίας εἰς τὰς μεταβολάς, αἵτινες πράγματι λαμβάνουσι χώραν εἰς ὅλους τοὺς προηγουμένους καὶ πεπολιτισμένους λαούς. Πρέπει νὰ ἐρευνηθῶσι, ποῖαι αἱ τίσεις τῶν καὶ οὕτω νὰ προστεθῇ εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ἰσορροπίας, μία δυναμικὴ θεωρία τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας.

Εἰς ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ ἔθνη, ὑφίσταται μία προοδευτικὴ κίνησις, ἡ ὁποία ἐξακολουθεῖ, —ἐξαιρέσει διακοπῶν τινῶν— ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος καὶ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν καὶ ἡ κίνησις αὕτη συνίσταται εἰς τὴν διαρκῆ αὔξησιν τοῦ πλούτου δηλαδὴ τῆς ὑλικῆς εὐημερίας. Ὅλα τὰ πεπολιτισμένα ἔθνη παρουσιάζουν διαρκῆ αὔξησιν εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ τὸν πληθυσμόν, δὲν χωρεῖ δὲ ἀμφιβολία ὅτι ὄχι μόνον τὰ πεπολιτισμένα ἔθνη, ἀλλὰ καὶ τὰ καθυστερημένα τοιαῦτα εἰσέρχονται βαθμηδὸν εἰς τὸ στάδιον αὐτό. Θὰ μελετήσωμεν ὅθεν κατ' ἀρχὰς τὴν φύσιν καὶ τὰς συνεπείας τῆς προόδου ταύτης, ὡς καὶ τ' ἀποτελέσματα αὐτῆς ἐπὶ τῶν διαφόρων οἰκονομικῶν γεγονότων καὶ ἰδιαιτέρως ἐπὶ τῶν μισθῶν, τῶν κερδῶν, τῶν προσόδων, τῶν ἀξιών καὶ τῶν τιμῶν.

§ 2.—*Αἱ πρόοδοι τῆς κοινωνίας τείνουν νὰ μᾶς καταστήσουν κυρίους τῶν φυσικῶν δυνάμεων καὶ νὰ αὐξήσουν τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν συνεργασίαν.*

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει τὴν πρόοδον τῶν συγχρόνων κοινωνιῶν, εἶναι ἡ μεγάλη πρόοδος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ αἱ διαρκεῖς ἐφευρέσεις προϊόντα ὅπερ μᾶς κάνει νὰ προβλέψωμεν τὴν προσεχῇ ὑπαρξίν ἀπείρων μέσων ἐξοικονομήσεως τῆς ἐργασίας καὶ αὐξήσεως τῆς ἀποδοτικότητος ὥς καὶ τὴν ταχεῖαν ἐξάπλωσιν αὐτῶν. Ἐτέρα μεταβολὴ χαρακτηρίζουσα τὴν πρόοδον τῶν πεπολιτισμένων κοινωνιῶν, εἶναι ἡ διαρκὴς ἐμπέδωσις τῆς ἀσφαλείας προσώπων καὶ ἰδιοκτησίας ἐκ τῆς βίας καὶ ἀρπακτικότητος, διὰ τῆς καλυτέρας ὁργανώσεως τῆς ἀστυνομίας καὶ τῆς δικαιοσύνης. Πρὸς τοῦτοις κάθε νέα γενεὰ προστατεύεται καλύτερον καὶ ἐκ τῶν αὐθαίρεσιῶν τῆς κυβερνήσεως, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς ἀπολιτίστους χώρας ἡ εἴσπραξις τῶν φόρων δὲν εἶναι τόσον αὐθαίρετος καὶ καταθλιπτικὴ ὥς ἄλλοτε.

Ἐκ τῶν ἀναποφεύκτων ἀποτελεσμάτων τῆς οὕτω ἐμπεδουμένης ἀσφαλείας εἶναι μεγάλη αὐξήσις τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς κεφαλαιακῆς συσσωρεύσεως, δεδομένου ὅτι ἡ ἐνεργητικότης καὶ ἡ διάρκεια δὲν δύνανται νὰ ὑφίστανται εἰς τὰς χώρας ἐκεῖνας, εἰς τὰς ὁποίας δὲν ὑπάρχει μεγάλη πιθανότης ὅτι ὁ ἐργαζόμενος καὶ ἀποταμιεύων θὰ συλλέξῃ τοὺς καρποὺς τῆς ἐργασίας του καὶ ἀποταμιεύσεώς του. Ὅσον περισσότερον ἡ πιθανότης αὕτη πλησιάζει τὴν βεβαιότητα, τόσον περισσότερον ἡ ἐνεργητικότης καὶ ἡ ἐγκράτεια ἐξαπλοῦται εἰς τὸν λαόν.

Μία τῶν ἀναποφεύκτων μεταβολῶν, αἵτινες συνοδεύουν τὴν σύγχρονον κοινωνικὴν πρόοδον, εἶναι ἡ καθ' ἑκάστην αὐξανομένη ἐπιτηδειότης τῆς μάξης τῶν ἀνθρώπων διὰ τὰς ἐπιχειρήσεις. Καθ' ὅσον οἱ ἄνθρωποι πολιτίζονται καὶ συνεπῶς χάνουν τὴν ἰδιότητα τῶν ἀγρίων, ἐπὶ τοσοῦτον καθίστανται πειθαρχικώτεροι καὶ ἱκανώτεροι εἰς τὴν ἐκτέλεσιν σχεδίων ἐπὶ τῶν ὁποίων προηγουμένως καλῶς ἐσκέφθησαν. Ἔργα παντὸς εἶδους ἀδύνατα διὰ τοὺς ἀγρίους ἢ τοὺς ἡμιπολιτισμένους λαοὺς ἐκτελοῦνται εὐχερῶς παρὰ τῶν πεπολιτισμένων, χωρὶς οἱ τελευταῖοι νὰ ἔχουν μεγαλύτερας ἱκανότητας τῶν πρώτων, ἀλλ' ἀπλούστατα διότι εἶναι ἐπιτηδειότεροι λόγῳ τῆς καταινομῆς τῆς ἐργασίας.

Ἄλλη συνέπεια τῶν προσόδων τῶν συγχρόνων κοινωνιῶν εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῆς συνεργασίας τῶν ἀνθρώπων, ἥτις ἐκδηλοῦται ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ ἐταιρισμοῦ (ὑπὸ τὴν εὐρύτεραν ἔννοιαν), ἐκ τοῦ ὁποίου μεγίστην σημασίαν ἔχουν αἱ ἐργατικαὶ ἐνώσεις αἱ ἀποκαλούμεναι συνεταιρισμοί. Καθ' ὅσον μάλιστα ὁ πλοῦτος καὶ ἡ εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις ἐπιδεξιότης αὐξάνουν, ἐπὶ τοσοῦτον αἱ ἐταιρίαι θ' αὐξάνουσιν.

Κατὰ ταῦτα αἱ ἐπιστημονικαὶ καὶ τεχνικαὶ πρόοδοι ὥς καὶ ἡ διαρκῶς κρατυνομένη ἀσφάλεια καὶ ἐλευθερία ἐν συνδυασμῷ καὶ μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ συνεταιριστικοῦ πνεύματος, τὸ σύνολον τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ τὰς πλέον

καταφανείς ἐκφράσεις τοῦ πολιτισμοῦ τῶν συγχρόνων λαῶν, ἐπάγονται ὡς ἀποτέλεσμα τὴν αὐξήσιν τῶν κεφαλαίων τῆς παραγωγῆς καὶ τοῦ πληθυσμοῦ, πρᾶγμα ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν φυσικὴν συνέχειαν. Λὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑπάρχῃ ὁ φόβος ὅτι ἡ αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ θὰ ὑπερβῇ τὴν αὐξήσιν τῆς παραγωγῆς, καὶ ἂν ὑποθέσωμεν τὴν ἐλαχίστην πραγματικὴν βελτίωσιν εἰς τὰς συνθηκὰς τῶν κατωτέρων τάξεων, δὲν εἶναι ἐξ ἴσου πιθανὸν ὅτι ὁ πληθυσμὸς ἀκολουθεῖ τὰς προόδους τῆς παραγωγῆς. Ἀλλὰ θὰ ἦτο ἐν τούτοις εὐκολώτατον, ὅπως αἱ βιομηχανικαὶ προόδοι αὐξηθοῦν, ὥπως τὸ ποσὸν τοῦ πλούτου αὐξηθῇ, καὶ καλλίτερον διανεμηθῇ, ὅπως οἱ πλούσιοι γίνουν πλουσιώτεροι καὶ οἱ πτωχοὶ πλουτίσουν, ὅπως ἡ μέση τάξις καταστῇ πολυαριθμοτέρα καὶ ισχυροτέρα καὶ τέλος ὅπως ἡ ἄνεσις διαδοθῇ, χωρὶς ἡ μεγάλη τάξις, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τοῦ πληθυσμοῦ, νὰ καταστῇ πολυαριθμοτέρα καὶ νὰ παύσῃ τοῦ λοιποῦ ν' ἀπολαύῃ ἀνέσεως καὶ πολιτισμοῦ. Πρέπει ὅμως νὰ γίνῃ παραδεκτὸν τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ συνεχὴς αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ δύναται νὰ εἶναι ὡσαύτως ἀπεριόριστος καὶ ἐξ ἴσου ταχεῖα ὡς ἡ αὐξήσις τῆς παραγωγῆς καὶ ἡ συσσώρευσις τῶν κεφαλαίων.

Κεφάλαιον δεύτερον

Ἐπίδρασις τῶν τεχνικῶν

καὶ πληθυσμιακῶν προόδων ἐπὶ τῆς ἀξίας καὶ τιμῆς.

§ 1.—Τάσις πρὸς τὴν πτώσιν τῆς ἀξίας καὶ τοῦ κόστους παραγωγῆς ὧν τῶν ἐμπορευμάτων.

Αἱ μεταβολαὶ τῶν παραγωγικῶν ὄρων, αἵτινες ἀποτελοῦν συνέπειαν τῶν τεχνικῶν προόδων, ἀναγκαίως συνοδεύονται ὑπὸ μεταβολῶν τῆς ἀξίας τῶν ἐμπορευμάτων.

Ἡ μόνιμος ἀξία ὧν τῶν ἐμπορευμάτων (ἅτινα δὲν ὑφίστανται τὴν ἐπίδρασιν φυσικοῦ ἢ τεχνικοῦ μονοπωλίου) ἐξαριᾶται ἀπὸ τὸ κόστος παραγωγῆς. Ἀλλ' ἡ αὐξήσις τῆς ἰσχύος τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς φύσεως, συνεπείᾳ τῶν τεχνικῶν προόδων ἐπαυξάνει τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἀνθρωπίνων προσπαθειῶν, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἐλαττώνει τὸ κόστος παραγωγῆς. Ἡ αὐξήσις τῆς ἀποτελεσματικότητος τῆς ἐργασίας, ἡ ἐξοικονόμησις ἐργασίας καὶ τέλος ἡ ἐλάττωσις τοῦ χρόνου ἀπασχολήσεως τῶν κεφαλαίων εἰς τὴν παραγωγικὴν διαδικασίαν, ἐπιφέρουν πτώσιν τοῦ κόστους παραγωγῆς. Δεδομένου ὅμως ὅτι ἡ ἀξία εἶναι ἀποτέλεσμα σχέσεων, ἂν αἱ ἐφευρέσεις καὶ τελειοποιήσεις εἰς τὴν παραγωγὴν, ἀφοροῦν ταυτοχρόνως ὅλα τὰ ἐμπορεύματα καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐντάσεως, αἱ ἀξίαι δὲν θὰ μεταβληθοῦν καθόλου. Τὰ πράγματα θὰ ἐξακολουθήσουν ν' ἀνταλλάσσωνται πρὸς ἄλληλα μετὰ τῆς αὐτῆς ἀναλογίας ὡς καὶ πρότερον· οἱ ἄνθρωποι θὰ λαμβάνουν ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τὴν ἐργασίαν των καὶ τὴν ἐγκράτειάν των ('), μεγαλυτέραν ποσότητα

1. Καὶ ὁ Mill κονίζει ὅπως ἰδιαιτέρως τὸ στοιχεῖον τῆς ἐγκρατείας, τὸ ὁποῖον πρῶτος εἰσήγαγεν εἰς τὴν οἰκονομικὴν διανόησιν ὁ Nassau Senior.

δλων τῶν ἀγαθῶν, χωρὶς ἢ μεγαλυτέρα αὕτη ποσότης νὰ μετρηθῇ καὶ ἐκφρασθῇ (ὥς θὰ συνέβαινεν ἂν ἡ ἀξία ἐνὸς μόνου ἀγαθοῦ ἐπηρεάζετο) διὰ μειώσεως τῆς ἀνταλλακτικῆς ἰκανότητος ἐκάστου ἀγαθοῦ.

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰς τιμὰς αὗται θὰ ἐπηρεασθῶσιν ἢ οὐ, ἂν αἱ τελειοποιήσεις τῆς παραγωγῆς ἐξικινῶντο ἢ οὐ καὶ εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν πολυτίμων μετὰλλων. Ἄν αἱ πρῶται ὕλαι, αἵτινες ἀποτελοῦν τὸ περιεχόμενον τῶν νομισμάτων ἐξαιρεθοῦν τῆς γενικῆς πτώσεως τοῦ κόστους παραγωγῆς, τότε ἡ ἀξία δλων τῶν ἄλλων ἀγαθῶν θὰ μειωθῇ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ νομίσματος, δηλ. θὰ λάβῃ χώραν γενικὴ πτώσις τιμῶν. Ἄλλ' ἂν τὸ νόμισμα δύναται καὶ αὐτὸ ν' ἀποκτηθῇ ὥς καὶ τ' ἄλλα ἀγαθὰ συνεπείρ τῶν τελειοποιήσεων, εὐθυνότερον καὶ εἰς ἀρθρονωτέραν ποσότητα τότε αἱ τιμαὶ δὲν θὰ ἐπηρεασθοῦν περισσότερον τῶν ἀξιῶν καὶ εἰς τὴν ἀγορὰν δὲν θὰ παρουσιασθοῦν σημεῖα μεταβολῶν, προϋποτιθεμένου ὅμως ὅτι ἡ ἐργασία δὲν ἡλαττώθῃ.

Πλὴν τῶν τεχνικῶν τελειοποιήσεων τῆς παραγωγῆς καὶ ἓνα ἕτερον ἐξ ἴσου σπουδαῖον στοιχεῖον ἐπιφέρει τὴν πτώσιν τοῦ παραγωγικοῦ κόστους καὶ τὸ στοιχεῖον τοῦτο εἶναι ἡ πρόοδος τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν διαφορῶν χωρῶν τοῦ κόσμου. Καθ' ὅσον τὸ ἐμπόριον ἐξαπλοῦται καὶ ἡ προσπάθεια τῆς ἀμαθείας πρὸς παρακώλυσιν τῆς ἀναπτύξεώς του ἀποτυγχάνουσιν, ἐπὶ τοσοῦτω τ' ἀγαθὰ παράγονται κατὰ προτίμῃσιν εἰς τὰ τμήματα ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὅποια τὸ κόστος παραγωγῆς εἶναι τὸ ἐλάχιστον. Καθ' ὅσον ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ ἀσφάλεια διαδίδονται εἰς τμήματα ἀπολίτιστα, ἡ παραγωγικὴ ἰσχὺς τῶν τμημάτων αὐτῶν ἀναπτύσσεται πρὸς κοινὸν ὄφελος τόσον τῶν κατοίκων αὐτῶν ὅσον καὶ τῆς ἀνθρωπότητος ἐν συνόλῳ. Ἄλλ' ἐξ ἴσου σπουδαῖαν ἐπίδρασιν ἔχουν αἱ πρόοδοι τῶν μεταναστεύσεων ἐργατῶν καὶ κεφαλαίων πρὸς τὰς ἀνεκμεταλλεύτους χώρας τῆς γῆς, τῶν ὁποίων τὸ ἔδαφος, τὸ κλίμα καὶ ἡ θέσις ὑπόσχονται ὄχι μόνον ἀφθόνους προσόδους εἰς τὴν ἐργασίαν, ἀλλὰ καὶ μεγάλην εὐχέρειαν παραγωγῆς ἀντικειμένων πωλουμένων εἰς τὰς ἀγορὰς τοῦ παλαιοῦ κόσμου. Ἡ ἐκ τῶν ἀνωτέρω λόγων ἐπερχομένη πτώσις τοῦ παραγωγικοῦ κόστους συμβάλλει εἰς τὴν ἐμπέδωσιν τῆς ἐμπορικῆς ἐλευθερίας μεθ' ὅλων τῶν ἐντεῦθεν προκυπτουσῶν συνεπειῶν καὶ τὴν πρόοδον τῆς μεταναστεύσεως καὶ τοῦ ἀποικισμοῦ.

Ἡ φυσικὴ αὕτη πρόοδος τῶν πραγμάτων, ὥς ἀνωτέρω περιγράφη, μὴ ἐμποδιζομένη ἐκ τῆς ἐπιδράσεως ἀντιθέτων αἰτιῶν, θὰ ἐπιτρέψῃ εἰς κάθε χώραν ν' ἀποκτήσῃ εὐθηνότερον ὄχι μόνον τὰ εἶδη τὰ ὅποια παράγονται εἰς αὐτήν, ἀλλὰ καὶ τὰ προϊόντα δλων τῶν ἄλλων χωρῶν τοῦ κόσμου.

§ 2.—*Ἐξαιροῦνται τὰ γεωργικὰ καὶ μεταλλευτικὰ προϊόντα διὰ τὴν εἰσῆλκον καὶ ὑψωθῶν.*

Γεννᾶται ἐνταῦθα ὁμοίως τὸ ἐξῆς ἐρώτημα: ἡ ἀνωτέρω ἀναφερθεῖσα τάσις πρὸς συνεχῆ πτώσιν τοῦ παραγωγικοῦ κόστους ἀληθεύει πάντοτε, ἢ

μήπως υπάρχουν περιπτώσεις, κατά τὰς ὁποίας ἡ πρόοδος ἐπάγεται διαφορικοῦ χαρακτήρος συνεπείας: Ἡ τάσις αὕτη δὲν ἀληθεύει ἐπὶ τῶν γεωργικῶν καὶ μεταλλευτικῶν προϊόντων, ἡ αὔξησης τῶν ὁποίων συμβαδίζει μὲ αὔξησιν τοῦ παραγωγικοῦ κόστους αὐτῶν.

Ἄν ὁ πληθυσμὸς παρέμενε στάσιμος καὶ συνεπῶς δὲν ἦτο ἀναγκαία ἡ ἀπόκτησις ἀφθονωτέρων, προϊόντων δὲν θὰ ὑπῆρχεν λόγος ὅπως αὔξηθῇ τὸ παραγωγικὸν αὐτῆς κόστος: ἀντιθέτως μάλιστα ἡ ἀνθρόπότης θὰ ἐπωφελεῖτο ὥπως ἐφαρμοσθῇ ὅλας τὰς τεχνικὰς τελειοποιήσεις καὶ εἰς τὴν γεωργίαν καὶ δὲν θὰ ὑπῆρχεν διαφορὰ μεταξὺ γεωργικῶν καὶ βιομηχανικῶν προϊόντων ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης. Ἡ πείρα ὅμως μᾶς διδάσκει ὅτι ἡ γεωργία δὲν εἶναι ἐπιδεκτικὴ μεγάλων τελειοποιήσεων ὅσον ὠρισμένοι βιομηχανικοὶ κλάδοι, δὲν ἀποκλείεται ὅμως ὅπως τὸ μέλλον μᾶς ἐπαραφυλάξῃ ἐφευρέσεις τοιαύτας ὥστε ν' ἀνατραποῦν οἱ ὄροι τῶν παρουσῶν καταστάσεων. Παρατηρητέον ἐξ' ἄλλου ὅτι καὶ εἰς ὠρισμένα βιομηχανικὰ προϊόντα εἶναι δυνατόν κατ' ἐξαίρεσιν νὰ ἔχωμεν διαρκῇ αὔξησιν τῶν παραγωγικῶν ἐξόδων, Τοῦτο ἰσχύει προκειμένου περὶ βιομηχανικῶν προϊόντων, τῶν ὁποίων αἱ πρῶται ὕλαι δὲν ἀνανεοῦνται ἢ ἀκόμη ἐξαντλοῦνται ἐν ὅλῃ ἢ ἐν μέρει (ἄνθραξ καὶ μέταλλα).

Εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει καὶ συνεπῶς ἡ ζήτησις τῶν προϊόντων τῆς γῆς καὶ ἰδιαιτέρως τῶν εἰδῶν διατροφῆς αὐξάνει ἀναλόγως. Τότε ἐκδηλοῦνται τ' ἀποτελέσματα τοῦ νόμου τῆς μὴ ἀναλόγου ἀποδόσεως ὁπότε ἔχομεν διαρκῇ αὔξησιν τοῦ παραγωγικοῦ κόστους τῶν προϊόντων τῆς γῆς, ὅσον ἡ ζήτησις περισσότερον αὐξάνει.

Δὲν ἰσχύουν ὅμως τ' ἀνωτέρω προκειμένου περὶ τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς, ὅπου τὸ παραγωγικὸν κόστος μειοῦται ὅσον ἡ παραγωγή διεξάγεται εἰς εὐρύτεραν κλίμακα (1). Οὐχ ἦττον δεδομένου ὅτι αἱ βιομηχανίαι λαμβάνουν τὰς πρῶτας αὐτῶν ὕλας ἐκ τῆς γεωργίας καὶ τῶν μεταλλείων, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν κατ' ἀρχὴν ὅτι καὶ ἡ βιομηχανία ὑπόκειται εἰς τὸν αὐτὸν νόμον, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπόκειται καὶ ἡ γεωργία. Δεδομένου ὅμως ὅτι ἡ ἀκατέργαστος ἔλῃ ἀποτελεῖ μικρὸν μόνον ποσοστὸν τοῦ κόστους παραγωγῆς, ἡ συνεχῆς μείωσις τῶν λοιπῶν στοιχείων τοῦ κόστους ἐξισώνει τὴν ἐκ τῶν πρῶτων ὕλων ἐπίδρασιν.

Ἡ παραγωγικὴ δύναμις τῆς ἐργασίας, ἣτις εἰς μὲν τὴν βιομηχανίαν τείνει πάντοτε ν' αὔξηθῇ, εἰς δὲ τὴν γεωργίαν ὡς καὶ τὴν μεταλλευτικὴν ὑπόκειται εἰς δύο ἀντιθέτους τάσεις, ὧν ἡ μία τείνει πρὸς αὔξησιν καὶ ἡ ἑτέρα πρὸς ἐλάττωσιν (διότι κάθε νέα τελειοποίησις αὐξάνει αὐτήν, ἐνῶ

1. Ὁ Mill ὅλως ἰδιαιτέρως τονίζει τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ νόμος τῆς προοιούσης αὐξήσεως τῆς ἀποδόσεως δὲν εἶναι ἀπόλυτος ἀλλ' ὅτι ἔχει μέχρις ὠρισμένου σημείου ἐφαρμογήν. «Δὲν δύναμαι—λέγει—νὰ φαντασθῶ ὅτι καὶ εἰς τὴν βιομηχανίαν ἡ αὔξησις τῆς παραγωγῆς συμβαδίζει πάντοτε μὲ εὐθυμίαν, εἰς τοιοῦτον σημεῖον ὥστε νὰ δυνάμεθα νὰ διατυπώσωμεν Οἰκονομικὸν νόμον. Ὑπάρχει ἐκεῖ ἐν πιθανόν καὶ σύνηδες γεγονός, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀναγκαῖον».

κάθε αὔξησις πληθυσμοῦ τὴν ἐλαττώνει) ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα ὅπως ἡ ἀνταλ-
λακτικὴ ἀξία τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων συγκρινομένη πρὸς τὴν τῶν γεωρ-
γικῶν καὶ μεταλλευτικῶν προϊόντων, τείνει νὰ μειωθῇ, τελειοποιουμένης τῆς
τεχνικῆς καὶ αὐξανομένου τοῦ πληθυσμοῦ. Δεδομένου τώρα ὅτι καὶ τὸ χρῆμα
ἀποτελεῖ προϊόν μεταλλευτικῆς, δυνάμεθα νὰ θέσωμεν ὡς ἀρχήν, ὅτι αἱ τι-
μαὶ τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων τείνουν νὰ μειωθοῦν καθ' ὅσον ἡ κοινω-
νία. προοδεύει. Ἡ ἱστορία τῶν συγχρόνων ἔθνων, ἐπιβεβαιοῖ πλήρως τὸ
ἀνωτέρω γεγονός.

**§ 3.—Ἡ ἀνωτέρω τάσις πρὸς ὕψωσιν ἀντισταθμίζεται ἀπὸ καιροῦ
εἰς καιρὸν διὰ βελτιώσεων τῶν μεθόδων παρασκευῆς.**

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγεται ὅτι τὸ παραγωγικὸν κόστος τῶν γεωργι-
κῶν προϊόντων ἐπηρεάζεται ὑπὸ δύο αἰτιῶν ἀντιθέτων, ἴτοι ἐκ τῆς αὐξή-
σεως τοῦ πληθυσμοῦ ἅφ' ἑνὸς καὶ ἐκ τῆς προόδου τῆς τεχνικῆς ἐπιδεξιότη-
τος, ἅφ' ἑτέρου. Εἰς πολλὰ τμήματα τῆς γῆς τόσον ὁ πληθυσμὸς ὅσον καὶ
ἡ τεχνικὴ ἐπιδεξιότης παραμένουν στήσιμα ἢ κάμνουν μερικὰς προόδους
καὶ συνεπῶς τὸ κόστος τῶν εἰδῶν διατροφῆς παραμένει ἀναλλοίωτον. Εἰς
τὰ τμήματα ὅμως ἐκεῖνα εἰς τὰ ὁποῖα ὁ πλοῦτος διαρκῶς αὐξάνει ὁ πληθυ-
σμὸς ἀναπτύσσεται συνήθως ταχύτερον τῶν τεχνικῶν προόδων ἐπὶ τῇ, γεωρ-
γίας, δι' ὃ καὶ ἐμφανίζεται εἰς τὰ μέρη ταῦτα τάσις πρὸς ὑπερτίμησιν. Ἐν
τούτοις ὑπάρχουν καὶ περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας συμβαίνει καὶ τὸ ἀντίθε-
τον, δηλ. αἱ τεχνικαὶ πρόοδοι ἐμφανίζονται μεγάλην ἀνάπτυξιν ἢ ἄλλως ναὶ
μὲν αἱ πρόοδοι τῆς γεωργίας εἶναι βραδεῖαι. Ἄλλ' αἱ τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι
πολὺ πλεόν βραδυτέραι ὡς συμβαίνει ἐν Γαλλίᾳ, τοῦτο δὲ οὐχὶ διὰ λόγους
πτωχείας ἀλλὰ διὰ λόγους προνοητικότητος.

Τὸ ζήτημα τοῦτο ποία ἐκ τῶν ἀνωτέρω δύο τάσεων ὑπερισχύει τῆς
ἄλλης κατὰ δεδομένην στιγμήν δυνάμεθα νὰ τὸ ἐξακριβώσωμεν διὰ τῆς τι-
μῆς τῶν γεωργικῶν προϊόντων (προϋποτιθεμένοι ὅτι ἡ ἀξία τῶν πολυτίμων
μετάλλων δὲν μεταβάλλεται). Πρὸς τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητον ὅπως ληφθῇ
ὑπ' ὄψιν εἰς μέγας ἀριθμὸς ἐτῶν, ἵνα ληφθῇ μέσος ὅρος, ἀπηλλαγμένης
τῶν ἐποχιακῶν μεταβολῶν. Ἡ ἐξαγωγή ὅμως τοῦ μέσου αὐτοῦ ὅρου εἶναι
δυσχερεστάτη, διότι θὰ ὑπάρχουν ὀλιγώτερα ἢ περισσότερα ἔτη ἀφθονίας ἢ
σιτοδίας. Δι' ὃ θὰ ἦτο ἀκριβέστερον ὅπως ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν ὀλίγα μὲν
ἔτη, ἐπιφέρομεν ὅμως τὰς δεούσας διορθώσεις (σχηματιζόμενας εἰς τὴν ἐπιρ-
ροὴν τῶν ἐτῶν καλῆς ἢ κακῆς ἐσοδείας), λάβωμεν δὲ ἐπιπροσθέτως ὑπ' ὄψιν
καὶ τὰς ἐπερχομένας μεταβολὰς εἰς τὴν ἀνταλλακτικὴν ἀξίαν τῶν πολυτίμων
μετάλλων.

**§ 4.—Ἐπιδράσεις τῶν προόδων τῆς κοινωνίας ἐν τῇ προσπαθείᾳ τοῦ
περιορισμοῦ τῶν μεταβολῶν τῆς ἀξίας.**

Ἡρευνήθη ἀνωτέρω τὸ ζήτημα τῆς ἐπιδράσεως τῶν προόδων τῆς
κοινωνίας ἐπὶ τῶν ἀξιῶν καὶ τῶν τιμῶν τῶν ἐμπορευμάτων, ἀλλ' ἐξαιρετι-
κὴν σημασίαν ἔχει καὶ τὸ ζήτημα τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν προόδων τούτων

ἐπὶ τῶν μεταβολῶν τῶν ἀξιῶν καὶ τιμῶν. Ἡ ἀπάντησις εἶναι ἀπλουστάτη· ἡ κοινωνικὴ πρόοδος μετριάξει τὰς διακυμάνσεις τῶν ἀξιῶν καὶ τιμῶν.

Εἰς τὰς πτωχὰς καὶ ἀπολιτίστους χώρας (') ὑπάρχουν μεγάλοι διαφοραὶ τιμῶν ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐμπορεύματος, μεταξὺ περιοχῶν, ἐλάχιστα ἀπεχουσῶν ἀλλήλων, λόγῳ ἐλλείψεως συγκοινωνιῶν. Εἰς τὰς χώρας ὅμως ἐκείνας εἰς τὰς ὁποίας ἔλαβον χώραν μεγάλοι κοινωνικαὶ πρόοδοι, ὅπου διηνοίχθησαν ὁδοὶ καὶ διώρυγες, ἐτελειοποιήθη ἡ διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης συγκοινωνία καὶ γενικῶς τὰ μέσσω τῆς συγκοινωνίας ἀπέβησαν ταχέως, ἀσφαλῆ καὶ εὐθυνά, δὲν ὑφίστανται τοιούτου εἴδους διακυμάνσεις. Γενικῶς σήμερον κάθε χώρα δύναται νὰ προμηθεύηται πᾶν ὅτι ἐλλεῖπει αὐτῇ, ἀπὸ ἄλλας χώρας, αἵτινες ἐν ἀφθονίᾳ παράγουν εἰς μίαν λογικὴν τιμὴν· τοῦτο δὲ ἔχει συνέπειαν ὅπως αἱ μεταβολαὶ τῶν τιμῶν εἶναι ὀλιγώτεραι παρ' ὅσον ἄλλοτε.

Ἡ ἀπασχόλησις μεγάλων κεφαλαίων εἰς τὸ κερδοσκοπικὸν ἐμπόριον, τὰ μέγιστα συντελεῖ εἰς τὴν ἐξίσωσιν τῶν τιμῶν. Πράγματι οἱ ἔμποροι οὗτοι ἀγοράζουσιν ὅταν αἱ τιμαὶ εἶναι χαμηλαὶ καὶ φυλάσσουν τὰ ἐμπορεύματα μέχρις ὅτου αἱ τιμαὶ τῶν αὐξηθῶν. Διὰ τῶν κερδοσκοπικῶν αὐτῶν ἐργασιῶν ἐπέρχεται ἐξίσωσις τῶν τιμῶν, ἢ τοῦλάχιστον μετριάσσονται αἱ ἀνισότητες, διότι ἂν δὲν ὑπῆρχε κερδοσκοπία αἱ τιμαὶ κατὰ μίαν μὲν ἐποχὴν θὰ ἦσαν ὑπεράγαν ὑψηλαὶ κατ' ἄλλην δὲ ὑπεράγαν χαμηλαί.

Κατὰ ταῦτα οἱ κερδοσκόποι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν κοινὴν γνώμην, παίζουν σπουδαιότατον ρόλον εἰς τὴν οἰκονομίαν τῆς κοινωνίας καὶ μάλιστα οἱ χρησιμότεροι τούτων εἶναι οἱ κερδοσκοποῦντες ἐπὶ τῶν εἰδῶν ἐκείνων, τῶν ὁποίων ἡ τιμὴ ἐπηρεάζεται κυρίως ἐκ τῶν ἐποχιακῶν μεταβολῶν. Ἄν δὲν ὑπῆρχον οἱ κερδοσκόποι αἱ τιμαὶ αὗται θὰ διέγερτον τεράστια ἄλλατα, ὅτε μὲν πρὸς τὰ ἄνω ὅτε δὲ πρὸς τὰ κάτω.

§ 5. Ἐπιρροὴ τῶν κερδοσκοπῶν καὶ ἰδιαιτέρως τῶν σιτεμπόρων.

Οἱ ἀγνοοῦντες τὰ πράγματα παραδέχονται ὅτι τὰ κέρδη τῶν κερδοσκόπων συχνὰ προκύπτουσιν ἐκ τῆς δημιουργίας τεχνητῆς ἐλλείψεως σιτηρῶν, ὅπερ ἐπιφέρει αὕξησιν τῶν τιμῶν τῶν ἀγορασθεῖσων ποσοτήτων καὶ συνεπῶς κέρδος. Ἐν τούτοις ἡ ἀνωτέρω γνώμη εἶναι ἐσφαλμένη. Ἄν κερδοσκόπος τις σιτηρῶν ἀγοράζει εἰς μεγάλην ποσότητα καὶ δημιουργεῖ συνεπείᾳ τῇ; τοιαύτης αὐτοῦ ἐνεργείας, ὕψωσιν τιμῆς, φαίνεται ἐκ πρώτης ὕψεως ὅτι πραγματοποιεῖ κέρδος συνεπείᾳ τῆς ὑπερτιμῆσεως τῶν ὑπ' αὐτοῦ κατεχομένων ποσοτήτων. Τὸ κέρδος οὐχ' ἦτον αὐτὸ δὲν εἶναι πραγματικὸν ἐφ' ὅσον δὲν δοκιμάζει νὰ τὸ πραγματοποιήσῃ. Ἄν π. χ. ἡγόρασεν 1 ἐκ. ἑκατόλιτροι καὶ λόγῳ τοῦ γεγονότος τούτου ἐπῆλθεν αὕξησις κατὰ 10 σελλήνια τὸ ἑκατόλιτρον, ἡ τιμὴ θὰ κατέλθῃ πάλιν εἰς τὸ παλαιὸν ἐπίπεδον ὅταν θελήσῃ

1. Ἐν Ρωσσίᾳ ἀκόμη καὶ σήμερον ἡ τιμὴ τῶν σιτηρῶν εἶναι εἰς μερικὰς πόλεις κατὰ τὸ ἥμισυ ἄνωτέρα τῆς τιμῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ταῦτα πωλοῦνται ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρῳ.

νά μεταπωλήσῃ τὸ ἑκατομ. τῶν ἑκατ., ἢ ἂν δὲν κατέλθῃ εἰς τὸ παλαιὸν ἐπίπεδον τὸ πολὺ μόλις θὰ δύναται νὰ καλύψῃ τόκους καὶ ἔξοδα. Ἐνδέχεται μάλιστα ὅπως ὑποστῇ καὶ ζημίαν, διότι ἡ αὔξησις τῆς τιμῆς εἶνε πιθανὸν ὅπως παρακινήσῃ ὠρισμένα πρόσωπα, αἵτινα ἄνευ τοῦ γεγονότος τούτου οὐδόλως θὰ ἐνεφανίζοντο εἰς τὴν ἀγοράν, νὰ ἐπωφεληθοῦν τῆς δημιουργηθείσης τιμῆς. Οὕτω ἀντὶ οἱ κερδοσκόποι νὰ κερδίσουν ἐκ τῆς δημιουργηθείσης τεχνητῆς ἐλλείψεως οὗτοι ἐνδέχεται νὰ πωλήσουν εἰς χαμηλοτέραν τιμὴν εἰς μίαν ὑπερφορτωμένην ἀγοράν. Δὲν ἀποκλείεται ὅπως κερδοσκόποι τινές, ἐκτιμοῦντες τὴν κατάλληλον στιγμὴν ἐνεργείας οὔτε ἐκ πείρας ἢ καὶ τύχης νὰ πραγματοποιήσουν πραγματικὰ κέρδη, ἀλλὰ τὰ ἐκ τῶν κερδοσκοπιῶν τοιαῦτα κέρδη δὲν βαρύνουν τοὺς καταναλωτὰς, ἀλλὰ ἄλλους κερδοσκόπους οἵτινες ζημιοῦνται τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς ποσὸν ὅπερ κερδίζει ἡ ἑτέρα μερὶς τῶν κερδοσκόπων.

Συμβαίνει πολλάκις ὅπως κερδοσκόποι τινὲς πραγματοποιήσουν κέρδη, οὐχ' ἦτιον λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ συνόλου αὐτῶν βλέπομεν ὅτι μᾶλλον ἐξημιώθησαν. Συχνὰ αἱ κερδοσκοπίαὶ ἐπιδεινώνουν τὰς διακυμάνσεις τῶν τιμῶν πρὸς βλάβην τῶν καταναλωτῶν, ἀλλ' εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας τὴν μεγαλυτέραν ζημίαν ὑφίστανται αὐτοὶ οὗτοι οἱ κερδοσκόποι. Διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους τὸ καλλίτερον μέσον ἐξυηρητέσεως τοῦ δημοσίου συμφέροντος εἶναι ν' ἀφεθῇ ἀπόλυτος ἐλευθερία εἰς τοὺς κερδοσκόπους.

Σφάλλουν λοιπὸν ὅσοι νομίζουν ὅτι αἱ κερδοσκοπίαὶ τῶν σιτεμπόρων ἀποφέρουσιν εἰς αὐτοὺς ἀσυνήθη κέρδη· δὲν κερδίζουν διαρκῶς ἀλλὰ μόνον κατ' ἀραιὰ χρονικὰ διαστήματα καὶ εἶναι φυσικὸν ὅπως τὰ κέρδη των εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας εἶναι μεγάλα. Παρατηρητέον ἐξ ἄλλου ὅτι εἰς ἕνα ἐπάγγελμα εἰς τὸ ὁποῖον ὁ συναγωνισμὸς εἶναι τόσον ὀξύς, δὲν ὑπάρχουν περισσότεραι πιθανότητες κέρδους ἀπὸ τὰ ἄλλα (1).

Καθίσταται ὅθεν φανερόν ὅτι αἱ διακυμάνσεις τῶν ἀξιῶν καὶ τιμῶν, αἵτινες ἔχουν ὡς συνέπειαν διακυμάνσεις τῆς πραγματικῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως (ἐν ἀντιθέσει ἐκείνων, αἵτινες ἔχουν ὡς συνέπειαν τὴν κερδοσκοπίαν), θὰ καθίστανται ἐλαφρώτερά ἐφ' ὅσον ἡ κοινωνία θὰ προοδεύῃ. Δὲν δυνάμεθα ὁμῶς νὰ εἰπῶμεν τὸ αὐτὸ προκειμένου καὶ περὶ τῶν διακυμάνσεων

1). Ὁ Mill διὰ τῆς ἐπὶ τῆς κερδοσκοπίας τῶν σιτηρῶν διδασκαλίας του, προσπαθεῖ ν' ἀναιρέσῃ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν Ἀγγλίᾳ κατὰ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἔγραφε τὸ ἔργον του, ἀντίληψιν ὅτι ἡ μεγάλη ἀκρίβεια τῶν σιτηρῶν ὀφείλεται ὄχι μόνον εἰς τοὺς ὑψηλοὺς γεωργικοὺς δασμούς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν κερδοσκοπίαν τῶν σιτεμπόρων. Ἡ μεγάλη ἀκρίβεια τῶν σιτηρῶν, ὀφειλομένη εἰς τοὺς ὑψηλοτάτους γεωργικοὺς δασμούς καὶ πιέζουσα τὰς ἐργατικὰς τάξεις εἰς βάρος τῆς βιομηχανικῆς ἐξελίξεως τῆς Ἀγγλίας, φυσικὸν ἦτο νὰ ἐπισύρῃ τὴν δημοσίαν κατακραυγὴν καὶ κατὰ τῶν κερδοσκόπων τοὺς ὁποίους ἔβλεπον μὲ βλέμμα μίσους, διότι ἐκέρδιζον ἀκριβῶς κατὰ τὰς περιόδους κατὰ τὰς ὁποίας ἡ μεγάλη μάζα ὑπέφερον. Εἶναι γνωστὴ ἡ κατὰ τῶν γεωργικῶν δασμῶν ἀντίδρασις ἐν Ἀγγλίᾳ ὑπὸ τῆς Anticornlawleague ἰδρυθείσης τῷ 1839 ἐν Manchester πρωτοβουλίᾳ τοῦ Richard Cobden.

ἐκείνων, αἵτινες δημιουργοῦν ψευδεῖς ὑπολογισμοὺς καὶ μεταβολὰς ἀμέτρου ἐκτάσεως ὡς καὶ περιορισμὸν τῆς πίστεως. Αἱ μεταβολαὶ αὗται αἵτινες ἀρχίζουν διὰ σφοδρῶν κερδοσκοπιῶν καὶ καταλήγουν εἰς ἐμπορικὰς κρίσεις δὲν ἐπηρεάζονται εὐμενῶς ἐκ τῶν προόδων τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς συσσωρεύσεως τῶν κεφαλαίων. Θὰ ἡδυνάμεθα μάλιστα νὰ εἰπώμεν ὅτι ἀντιθέτως καθίστανται συχνότεραι, οὐχὶ συνεπεία τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ὡς δέχονται τινές, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τοῦ περιορισμοῦ τῶν κερδῶν καὶ τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων, γεγονὸς ὅπερ ἀναγκάζει τοὺς κεφαλαιούχους νὰ μὴ εὐχαριστοῦνται ἐκ τῶν κερδῶν, τῶν ἐξασφαλιζομένων ἐκ τοῦ συνήθους ἐμπορίου.

Ἐπίδρασις τῶν τεχνικῶν καὶ πληθυσμιακῶν προόδων ἐπὶ προσόδων, κερδῶν καὶ ἡμερομισθίων.

Κεφάλαιον τρίτον

§ 1.—Πρώτη περίπτωσις: Ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει, τὰ κεφάλαια παραμένουν στάσιμα.

Συνεχίζοντες τὰς ἐρεῦνας ἡμῶν ἐπὶ τῆς φύσεως τῶν οἰκονομικῶν μεταβολῶν, αἵτινες λαμβάνουν χώραν εἰς πᾶσαν κοινωνίαν εὐρισκομένην εἰς τὸ σιῶδιον τῆς τεχνικῆς βιομηχανικῆς προόδου, θὰ μελετήσωμεν κατ' ἀρχάς, ποῖα εἶναι τ' ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης προόδου ἐπὶ τῆς διανομῆς τοῦ εισοδήματος μεταξὺ τῶν διαφόρων παραγωγικῶν τάξεων. Θὰ περιορίσωμεν ὁμῶς τὴν ἐρευναν ἡμῶν εἰς τὸ περιπλοκώτερον σύστημα διανομῆς, ὅπερ περιλαμβάνει καὶ ὅλα τ' ἄλλα εἰς τὸ σύστημα δηλαδὴ ἐκεῖνο, καθ' ὃ τὰ μὲν βιομηχανικὰ προϊόντα διανέμονται μεταξὺ δύο τάξεων (ἐργατῶν καὶ βιομηχάνων), τὰ δὲ γεωργικὰ προϊόντα μεταξὺ τριῶν (ἐργατῶν, γεωργίας, ἐνοικιαστῶν γεωργικῶν κτημάτων καὶ ἰδιοκτητῶν).

Τρία εἶναι τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς τεχνικῆς καὶ βιομηχανικῆς προόδου: α) αὐξήσις κεφαλαίων β) αὐξήσις πληθυσμοῦ γ) τελειοποιήσις τῶν παραγωγικῶν μέσων. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἔχομεν καὶ ἄλλας μεταβολάς, αἵτινες ὁμῶς δὲν ἀποτελοῦν εἰμὴ συνεπείας τῶν τριῶν ἀνωτέρων. Οὕτω παραδείγματος χάριν ἡ προοιούσα αὐξήσις τοῦ παραγωγικοῦ κόστους τῶν εἰδῶν διατροφῆς, προερχομένη ἐκ μιᾶς αὐξήσεως τῆς ζητήσεως, δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο εἰμὴ συνέπεια τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ ἢ τῶν κεφαλαίων καὶ μισθῶν, πρῶγμα ὅπερ ἐπιτρέπει εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις ν' αὐξήσουν τὴν κατανάλωσίν των. Εἶναι ἀνάγκη ὅπως μελετήσωμεν κεχωρισμένως τ' ἀποτελέσματα ἐνὸς ἐκάστου τῶν τριῶν ἀνωτέρω χαρακτηριστικῶν.

Ἄς ὑποθέσωμεν κατ' ἀρχάς ὅτι ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει, ἐνῶν τὰ κεφάλαια καὶ ἡ παραγωγικὴ τέχνη παραμένουν εἰς τὸ παλαιὸν ἐπίπεδον. Πρώτη συνέπεια εἶναι ὅτι οἱ μισθοὶ θὰ κατέλθουν καὶ ἡ κατάστασις τῆς ἐργατικῆς τάξεως θὰ χειροτερεύσῃ, ἐνῶν ἡ θέσις τῶν κεφαλαιούχων θὰ βελτιωθῇ, διότι δύνανται μὲ τὸ αὐτὸ κεφάλαιον ν' ἀγοράζουν περισσοτέραν ἐργασίαν. Συνέπεια τοῦ γεγονότος τούτου εἶναι τὰ κέρδη θ' αὐξηθοῦν. Ἐδῶ ἀκριβῶς

ἀντιλαμβάνεται τις τὴν σχέσιν ἐξαρτήσεως, ἣτις ὑφίσταται μεταξὺ ποσοστοῦ κερδῶν καὶ κόστους ἐργασίας (μισθῶν) (1)

Ὅχι μόνον ὁ ἐργάτης λαμβάνει πραγματικῶς μικρότερην ἀμοιβὴν ἀλλὰ καὶ τὸ προϊόν ἐπιβαρύνεται μὲ μικρότερα ἡμερομίσθια. Τὸ πρῶτον ἐνδιαφέρει περισσότερο τὸν ἐργάτην, ἐνῷ τὸ δεύτερον τὸν χρησιμοποιοῦντα τὴν ἐργασίαν.

Ἡ αὔξησις αὕτη τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐργατῶν θὰ ἐπιφέρει παρὰ τὴν μείωσιν τῶν ἡμερομισθίων αὔξησιν τῆς ζητήσεως τῶν εἰδῶν διατροφῆς δεδομένου ὅτι ἡ κατανάλωσις ἐπὶ τῶν μέσων διατροφῆς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐλαττωθῇ, διότι ἀποτελοῦν τὴν βάσιν τῶν ἀνθρωπίνων ἀναγκῶν. Ἐκαστος θὰ καταναλίσκη τόσα τροφίμα ὅσα καὶ πρότερον ἢ ἂν ἐλαττωθῇ ἡ κατὰ πρόσωπον κατανάλωσις αὕτη θὰ εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ. Δεδομένου ὅμως ὅτι παραδεχόμεθα εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ὅτι αἱ τεχνικαὶ καὶ ἐπιστημονικαὶ τελειοποιήσεις παραμένουν στάσιμοι, ἔπεται ὅτι δὲν δύναται ἡ παραγωγή ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν αὐξηθεῖσαν ζήτησιν εἰμὴ διὰ καλλιεργείας ἀγωνωτέρων ἐδαφῶν ἢ διὰ μέσων δαπανηροτέρων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀνταλλακτικὴ ἀξία τῶν ἀγαθῶν ρυθμίζεται βάσει τῶν σχετικῶς μεγαλύτερων δαπανῶν παραγωγῆς, ἔπεται ὅτι θ' αὐξήσῃ ἡ ἔγγειος πρόσοδος ὅλων ἐκείνων τῶν παραγωγῶν, οἵτινες παρήγαγον μὲ μικρότερα ἔξοδα. Εἰδομεν ἀνωτέρω ὅτι συνεπεία τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ αὐξάνουν τὰ κέρδη τῶν παραγωγῶν λόγῳ τῆς πτώσεως τῶν ἡμερομισθίων, συνεπῶς θὰ ἰδύνατο νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ἡ τιμὴ δὲν πρέπει νὰ μεταβληθῇ, ἀλλὰ τὰ ἐπὶ πλεον ἔξοδα διὰ τὴν ἐπὶ ἀγωνωτέρων ἐδαφῶν καλλιέργειαν θὰ καλυφθοῦν ἐκ τῶν αὐξηθέντων κερδῶν. Ἐν τούτοις δὲν συμβαίνει τοῦτο, διότι ἂν συνέβαινε οἱ ἀγρόται θὰ εὐρίσκοντο εἰς πολὺ χειρότερον θέσιν ἢ οἱ λοιποὶ ἐπιχειρηματίαι, δεδομένου ὅντος ὅτι ἡ μὲν αὔξησις τῶν κερδῶν (συνεπεία τῆς πτώσεως τῶν ἡμερομισθίων) γίνεται αἰσθητὴ εἰς ὅλους ἐκείνους, οἵτινες χρησιμοποιοῦν τὴν εὐθυνοτέραν ἐργασίαν, ἐνῷ ἡ αὔξησις τῶν ἐξόδων ἢ προκύπτουσα ἐκ τῆς ἐκτάσεως τῆς καλλιέργειας ἐπὶ ἀγωνωτέρων ἐδαφῶν δὲν ἐπηρεάζει εἰμὴ τὸν ἀγρότην. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συγκατατεθῇ ὁ ἀγρότης εἰς μείωσιν τῶν κερδῶν του, ἐφ' ὅσον δὲν ὑφίστανται ταύτην καὶ ἄλλοι κεφαλαιούχοι καὶ δὲν δύναται ν' αὐξήσῃ τὴν καλλιέργειάν του, ἂν δὲν εἶναι βέβαιος ὅτι θὰ πραγματοποιήσῃ τὸ αὐτὸ μέσον κέρδος, ὅπερ θὰ πραγματο-

1) Καὶ τοῦτο εἶναι σύμφωνον πρὸς τὴν περὶ ἡμερομισθίων θεωρίαν τοῦ Mill (Wage Fond Theory), τὴν ὁποίαν ἐκθέτει εἰς τὸ 2ον βιβλίον (Κεφ. 11ον), καθ' ἣν τὸ ὕψος τοῦ ἡμερομισθίου ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως, δηλ. ἐκ τῆς σχέσεως τῆς ὑφισταμένης μεταξὺ τοῦ μεγέθους τοῦ ἐργατικοῦ πληθυσμοῦ καὶ τοῦ μέρους ἐκείνου τοῦ κεφαλαίου, ὅπερ προορίζεται διὰ τὴν πληρωμὴν τῶν ἡμερομισθίων. Πρῶτος ἐκείνου δὲ τὸ θέμα περὶ τῶν μέσων ἐξασφαλίσεως τῶν ἐργατῶν ἐκ τῆς πτώσεως τῶν ἡμερομισθίων ζητεῖ νὰ καθορισθῇ ἐν νόμιμον ἐλάχιστον μισθὸς μετ' ἐγγυήσεων πρὸς ἐργασίαν, καὶ νὰ ρυθμισθῇ καταλλήλως ὁ ἐσωτερικὸς καὶ ἐξωτερικὸς ποιοτικὸς.

ποίηση ἂν θὰ διέθετε τὰ κεφάλαιά του ἄλλου ('). Κατὰ ταῦτα λοιπὸν θὰ αὐξηθῇ ἡ τιμὴ τῶν γεωργικῶν προϊόντων.

Οὕτω κίθιθε φορὰν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ καλλιέργεια προστρέχει ἐπὶ ἀγωνωτέρων ἐδαφῶν ἢ χρησιμοποιεῖ δαπανηροτέρας μεθόδους ἢ πρόσδοδος αὐξάνει διττῶς 1ον) διότι ἡ ἐδαφικὴ ράντα εἶναι ὑψωμένη καὶ 2ον) διότι ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς αὐξήσεως τῆς ἀξίας τῶν γεωργικῶν προϊόντων, ἢ πρόσδοδος ἐκτιμωμένη εἰς ἀντικείμενα βιομηχανίας ἢ εἰς τοιαῦτα ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ εισαγόμενα, (δὴλ. ὅλων τῶν εἰδῶν παραμενονόντων ἴσων εἰς χρῆμα) θ' αὐξηθῇ περισσότερον.

Τὸ κατωτέρω παράδειγμα ἀποσαφινίζει τ' ἀνωτέρω; Ἄν ὁ παραγωγὸς συνήθιζεν νὰ παράγῃ 100 ἐκατόλιτρα σίτου πρὸς 40 σελλήνια τὸ ἕκατ. καὶ θέλει νῦν νὰ παράγῃ 120, ἐξ' ὧν τὰ τελευταῖα 20 δὲν δύναται νὰ παραχθοῦν εἰμὴ πρὸς 45 σελ. ὁ παραγωγὸς θὰ ἔχῃ τὸ πλεόνασμα τῶν 5 σελ. ὄχι μόνον ἐπὶ τῶν 20 ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν 100 ἄλλων. ἕκατ. Θὰ ἔχῃ οὕτω 25 κέρδος ($100 \times 0,25$). Ἡ διαφορὰ αὕτη δὲν θὰ εἶναι εἰς ὄφελος τῶν καταναλωτῶν ἀφοῦ κάτω τῶν 45 σελ. δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ παραχθῶσιν τὰ 20 τελευταῖα ἕκατ. Ὡστε ἡ τιμὴ θὰ παραμείνῃ εἰς τὸ 45 δι' ὁλόκληρον τὴν παραγωγὴν. Ἐν συμπεράσματι λοιπὸν πᾶσα αὐξησης τῆς ζητήσεως τῶν γεωργικῶν προϊόντων, ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα, ἐφ' ὅσον αὕτη δὲν συνοδεύεται ὑπὸ τοῦ ἀντιστοίχου μειώσεως τῶν παραγωγικῶν ἐξόδων, αὐξησης τῆς ἐργείου προσόδου.

§ 2.—Δευτέρα περίπτωσις: Τὰ κεφάλαια αὐξάνουν, ὁ πληθυσμὸς παραμένει στάσιμος.

Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην, ἡ ὁποία εἶναι ἀκριβῶς ἀντίθετος τῆς προηγουμένης θὰ ἔχωμεν τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα: Τὸ πραγματικὸν ἡμερομισθιον θ' αὐξηθῇ. Ἐκ τῆς αὐξήσεως τῶν ἡμερομισθίων θὰ προκύψῃ μείωσις τῶν κερδῶν. Ἀφοῦ δὲν θὰ ὑπάρχῃ αὐξησης παραγωγῆς, δεδομένου δι' ὁ πληθυσμὸς θὰ εὐρίσκεται ἀριθμητικῶς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου καὶ ἡ παραγωγικὴ δύναμις θὰ παραμείνῃ ἀναλλοίωτος (ὡς ὑποθέτομεν) ἔπεται δι' ἡ αὐξησης τῶν μισθῶν θὰ εἶναι εἰς βάρος τοῦ ἐπιχειρηματίου. Ἡ βελτίωσις τῆς θέσεως τῶν ἐργατῶν δύναται νὰ δώσῃ λαβὴν, εἰς αὐξησης τῆς ζητήσεως τῶν γεωργικῶν προϊόντων, διότι διὰ τοῦ πλεονάσματος τοῦ μισθοῦ τῶν θὰ εἶναι εἰς θέσιν εἴτε νὰ καταναλίσκουν ἐπαρκέστερον εἶδη πρώτης ἀνάγκης, ἢτινα πρότερον δὲν κατηνάλισκον λόγῳ τῶν ἐλαχίστων μέσων, ἢτινα διέθετον, εἴτε νὰ προμηθεύωνται τρόφιμα δαπανηρότερα, τῶν ὁποίων ἡ παραγωγή ἀπαιτεῖ περισσοτέραν ἐργασίαν καὶ καλυτέραν ποιότητα ἐδάφους π. χ. σῖτον ἀρίστης ποιότητος ἀντὶ βρώμης ἢ γεωμήλων. Ἡ τοιαύτη

1. Νομίζω ἐν τούτοις δι' ὅτι δὲν ὑφίσταται ἡ τοιαύτη εὐχέρεια ἐπενδύσεως τῶν κεφαλαίων τοῦ ἀγρότου εἰς ἄλλας ἐπιχειρήσεις, ὡς φαντάζεται ὁ Mill. Ἄλλωστε εἰς τὴν γεωργίαν δὲν χρησιμοποιοῦνται εἰμὴ ἐλάχιστα κεφάλαια. Τὸ κεφάλαιον ἀποτελεῖ ὄργανον τῆς βιομηχανίας, ἀντὶ τὸ ὄργανον τῆς γεωργίας δὲν εἶναι τὸ κεφάλαιον, ἀλλ' ἡ γῆ.

αὔξησις τῆς ζητήσεως, ἥτις θὰ ἔχη ὡς συνέπειαν τὴν ἐπέκτασιν τῆς παραγωγῆς δι' ἠϋξημένων δαπανῶν, ἀναγκαίως θὰ προκαλέσῃ αὔξησιν τῆς ἐγγείου προσόδου. "Οἱ κἀνουν οἱ κεφαλαιούχοι ἐκ τῆς αὔξεσεως τῶν ἡμερομισθίων ἐν μέρει μὲν μεταβαίνει εἰς τοὺς ἰδιοκτῆτας, ἐν μέρει δὲ ἀπορροφᾶται ἐκ τῶν ἠϋξημένων ἐξόδων, λόγῳ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς καλλιιεργείας ἐπὶ ἀγονωτέρων ἐδαφῶν, ἢ τῆς χρήσεως μεθόδων δαπανηροτέρων.

§ 3.—Τρίτη περίπτωσις : Ὁ πληθυσμὸς καὶ τὰ κεφάλαια ἐξ ἴσου αὐξάνουν, αἱ μέθοδοι παραγωγῆς παραμένουν στάσιμοι.

Κατόπιν τῆς ἐρεύνης ἐπὶ τῶν δύο ἀπλῶν ἀντιθέτων περιπτώσεων (τῆς περιπτώσεως δηλ. ἐκείνης, καθ' ἣν ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει ἐνῷ τὰ κεφάλαια παραμένουν στάσιμα καὶ τῆς ἀντιθέτου περιπτώσεως καθ' ἣν τὰ κεφάλαια αὐξάνουν ἐνῷ ὁ πληθυσμὸς παραμένει στάσιμος) δυνάμεθα νὰ ἐρευνήσωμεν τὴν σύνθετον περίπτωσιν, καθ' ἣν τόσον τὰ κεφάλαια ὅσον καὶ ὁ πληθυσμὸς αὐξάνουσιν. Ἄν τὸ ἐν ἐκ τῶν δύο ἀνωτέρω στοιχείων αὐξάνει ταχύτερον τοῦ ἑτέρου τότε μέχρις ἐνὸς ὁρισμένου σημείου ἔχομεν τὰς δύο προαναφερθεῖσας περιπτώσεις. Ἄλλ' ἐν ταῦτα ὑποθέτομεν ὅτι ταῦτα αὐξάνουν μετὰ τῆς αὐτῆς ταχύτητος, ὡς τεκμήριον δὲ τῆς ἰσότητος ἔχομεν τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἐργάτης λαμβάνει τ' αὐτὰ ἀγαθὰ ὡς καὶ ἄλλοτε. Τ' ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης, διπλῆς οὕτως εἰπεῖν, προσόδου θὰ εἶναι τὰ ἐπόμενα :

Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ὁ πληθυσμὸς θὰ αὐξηθῇ χωρὶς νὰ χειροτερεύῃ ἡ θέσις τῶν ἐργατῶν καὶ συνεπῶς θ' αὐξηθῇ ἡ ζήτησις εἰς εἶδη διατροφῆς. Δεδομένον ὅμως ὅτι παραδεχόμεθα ὅτι οἱ παραγωγικαὶ τέχναι παραμένουν εἰς τὸ παλαιὸν ἐπίπεδον ἔπεται ὅτι ἵνα ἡ παραγωγή ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν αὐξηθεῖσαν ζήτησιν, πρέπει αὕτη νὰ ἐπεκταθῇ. Ἡ τοιαύτη ἐπέκτασις ὅμως τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς θὰ γίνῃ δι' ἠϋξημένων παραγωγικῶν δαπανῶν καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ τιμὴ θὰ αὐξηθῇ. Δεδομένου δὲ ὅτι ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη ἡ τιμὴ ρυθμίζεται βάσει τῶν σχετικῶς μεγαλυτέρων δαπανῶν, ἔπεται ὅτι ἡ ἠϋξημένη τιμὴ θ' ἀφορᾷ τὰ προϊόντα τοῦ συνόλου τῆς παραγωγῆς καὶ συνεπῶς θὰ προκύψῃ κατ' ἀρχὴν πλεόνασμα κέρδους εἰς ὄφελος τοῦ ἰδιοκτῆτου. Ἡ ἐδαφικὴ ράντα θ' αὐξήσῃ, ἐνῷ οἱ μισθοὶ θὰ στοιχίσουν περισσότερα, διότι ὁ ἐργάτης λαμβάνει τὴν αὐτὴν ποσότητα προϊόντων καὶ ἡ χρηματικὴ τιμὴ συνεπῶς τῶν ἡμερομισθίων θ' αὐξηθῇ. Ἡ αὔξησις δ' αὕτη θὰ ἐπεκταθῇ καὶ θὰ γίνῃ αἰσθητὴ εἰς ὅλους τοὺς παραγωγικοὺς κλάδους, καλυπτομένη ἐκ τοῦ πλεονάσματος τῶν κερδῶν.

Ἡ ταυτόχροнос λοιπὸν αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν κεφαλαίων τείνει ν' αὐξήσῃ τὴν ἐγγεῖον πρόσοδον (ἐδαφικὴν ράνταν) εἰς βάρος τῶν κερδῶν. Ἄλλ' ἡ πρόσοδος δὲν κερδίζει ὁλόκληρον τὴν ἐλάττωσιν, τὴν ὁποίαν ὑφίστανται τὰ κέρδη, διότι μέρος αὐτῶν ἀπορροφᾶται ἐκ τῆς αὔξεσεως τῶν παραγωγικῶν ἐξόδων.

§ 4.—Τετάρτη περίπτωσις : Τὰ κεφάλαια καὶ ὁ πληθυσμὸς παραμένουν στάσιμα, αἱ παραγωγικαὶ μέθοδοι προοδεύουν.

Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ὑποθέτομεν ὅτι τὰ κεφάλαια καὶ ὁ πλη-

θυσμός παραμένουν εις τὸ αὐτὸ ὥς καὶ πρότερον ἐπίπεδον, ἐνῷ αἱ παραγωγικαὶ τέχναι προοδεύουν, εἴτε συνεπείᾳ ἐφευρέσεων νέων μηχανῶν ἰσχυροτέρων καὶ μεγαλυτέρας ἀποδοτικότητος, εἴτε διὰ τῆς χρήσεως μεθόδων ὀλιγώτερον δαπανηρῶν, εἴτε τέλος δι' εἰσαγωγῆς ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰς εὐθηνότατας τιμὰς.

Παρατηρητέον ὅτι αἱ τελειοποιήσεις ἐν γένει αἰτῶν εἶναι δυνατόν νὰ πραγματοποιῶνται εἴτε ἐπὶ τῆς παραγωγῆς τῶν εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης τῶν κατωτέρων κυρίως τάξεων, εἴτε ἐπὶ τῶν εἰδῶν πολυτελείας. Κατὰ κανόνα ὁμως αἱ τελειοποιήσεις τείνουν νὰ ἐφαρμοσθῶν κυρίως ἐπὶ τῶν εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης, ἅτινα καταναλίσκονται ὑπὸ τῶν ἐργατικῶν τάξεων.

Γενικῶς δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι αἱ τελειοποιήσεις τῶν παραγωγικῶν τεχνῶν τείνουν νὰ ἐλαττώσουν τὸ παραγωγικὸν κόστος καὶ συνεπῶς νῆν τιμὴν τῶν κυριωτέρων εἰδῶν καταναλώσεως τῶν ἐργατικῶν τάξεων.

Προκείμενου περὶ τελειοποιήσεων εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν εἰδῶν πολυτελείας, ἅτινα δὲν καταναλίσκονται ὑπὸ τὴν εὐρείας μᾶξης τῶν ἐργατῶν, αἰτῶν οὐδεμίαν ἢ τοῦλάχιστον μικρὰν ἐπιρροὴν ἐξασκοῦν. Ἄλλως ὁμως ἔχει τὸ πρᾶγμα προκείμενου περὶ ἐλαττώσεως τοῦ παραγωγικοῦ κόστους τῶν εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης, ἢ τῆς συνήθους καταναλώσεως, ἥτις προκύπτει ἐκ τῶν τελειοποιήσεων.

Δέον νὰ διακρίνωμεν δύο εἴδη γεωργικῶν τελειοποιήσεων, αἱ πρῶται συνίστανται εἰς ἀπλὴν ἐξοικονόμησιν ἐργασίας, ἐπιτρέπουσαν ὅπως ληφθῇ δεδομένη ποσότης προϊόντων ἐκ τῆς αὐτῆς μὲν ἐκτάσεως γῆς ὥς καὶ πρότερον, ἀλλὰ δι' ὀλιγωτέρων ἐξόδων, αἱ δευτέραι ἐπιτρέπουσιν ὅπως ληφθῶν ἐκ δεδομένης ἐκτάσεως γῆς, μὲ ὀλιγωτέραν ἐργασίαν, προϊόντα ὅχι μόνον τῆς αὐτῆς ποσότητος, οὔα ἐλαμβίνοντο πρότερον διὰ περισσοτέρας ἐργασίας ἀλλὰ καὶ μεγαλυτέρας ποσότητος. Ἄν λοιπὸν κατὰ τὴν δευτέραν περίπτωσιν δὲν αὐξηθῇ ἡ ζήτησις τότε μέρος τῆς πρότερον καλλιεργουμένης γῆς θὰ παύσῃ νὰ καλλιεργεῖται, δεδομένου δὲ ὅτι θὰ ἐγκαταλειφθῶσιν αἱ σχετικῶς ἀγρονότεροι γαῖαι ἔπεται τοῦτο, ὅτι τοῦ λοιποῦ ἡ τιμὴ τῶν γεωργικῶν προϊόντων θὰ ρυθμίζεται ἐκ τοῦ παραγωγικοῦ κόστους γονιμοτέρων ἐδαφῶν παρὰ πρότερον.

Δεδομένου ὄντος ὅτι δεχόμεθα ὅτι τόσον τὰ κεφάλαια, ὅσον καὶ ὁ πληθυσμός δὲν ὑφίστανται αὐξήσιν, πρώτη συνέπεια τῶν ἀνωτέρω θέλει εἶναι ἡ πτώσις τῆς ἀξίας καὶ τῆς τιμῆς τῶν γεωργικῶν προϊόντων.

Τελειοποιήσις τοῦ πρώτου εἶδους, ὥς μὴ ἐπιφέρουσα αὐξήσιν τοῦ ποσοῦ τῆς παραγωγῆς, δὲν καθιστᾷ κανὲν τμήμα διαθέσιμον, τὰ ὅρια καλλιεργείας ἐν ἄλλοις λόγοις παραμένουν εἰς τὰ σημεῖα εἰς τὰ ὁποῖα εὐρίσκοντο καὶ πρότερον. Αἱ τιμαὶ συνεπῶς ἐξακολουθοῦν νὰ μορφοῦνται βάσει τῶν παραγωγικῶν ἐξόδων τῶν αὐτῶν ποιότητων ἐδάφους καὶ κεφαλαίων ὥς καὶ πρότερον. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ γῆ, ἢ τὸ κεφάλαιον χρησιμοποιούμενα εἰς τὴν παραγωγὴν παράγουν προϊόντα μὲ ὀλιγώτερα ἐξόδα, ἡ τιμὴ τῶν τροφίμων

θὰ μειωθῇ ἀναλόγως. Ἄν ὑπάρχει ἐξοικονόμησις ἐξόδων κατὰ τὸ 1|10 ἡ τιμὴ τῶν προϊόντων θὰ κατέλθῃ κατὰ 1|10.

Ἄλλ' ἂν υποθέσωμεν βελτίωσιν τοῦ δευτέρου εἶδους, ἥτις ἐπιτρέπει εἰς τὴν γῆν νὰ παράγῃ ὅχι μόνον τὴν αὐτὴν ποσότητα μὲ ὀλιγωτέραν κατὰ 1|10 ἐργασίαν ἀλλ' ἐπίσης 1|10 περισσότερον μὲ τὸ αὐτὸ ποσὸν ἐργασίας, τότε ἡ καλλιέργεια δύνανται νὰ μειωθῇ καὶ νὰ ἐφοδιασθῇ ἡ ἀγορὰ διὰ μικροτέρας ἐκτάσεως γῆς. Δεδομένου δὲ ὅτι θὰ ἐγκαταληφθῶσιν αἱ ἀγνώτεραι γαῖαι ἡ τιμὴ τοῦ προϊόντος θὰ κανονισθῇ εἰς τὸ μέλλον ἐπὶ ἐδαφῶν γονιμωτέρων, κατὰ συνέπειαν ἀνεξαρτήτως τῆς μειώσεως τῶν παραγωγικῶν ἐξόδων κατὰ τὸ 1|10 λόγῳ τῆς ἐξοικονομηθείσης ἐργασίας, θὰ ὑπάρξῃ μείωσις περαιτέρω, συνεπεία τῶν μικροτέρων παραγωγικῶν ἐξόδων τῶν ἀφοροτέρων ἐδαφῶν ἐντὸς τῶν ὁποίων θὰ περιορισθῇ ἡ καλλιέργεια.

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπιρροὴν τῶν τελειοποιήσεων ἐπὶ τῆς προσόδου, θὰ ἀποδείξωμεν διὰ παραδειγμάτων ὅτι αἱ πρόοδοι μειοῦνται εἰς πᾶσαν τοιαύτην τελειοποίησιν.

Ἄς υποθέσωμεν ὅτι ὑπάρχει τοιαύτη ζήτησις τροφίμων, ὥστε εἶναι ἀπαραίτητον ὅπως καλλιεργηθῶν ἐδάφη τριῶν διαφορετικῶν γονιμοτήτων, ἐδάφη ἐπὶ παραδείγματι τοιαῦτα ὥστε ἐν τῇ αὐτῇ ἐκτάσει καὶ μὲ τὰ αὐτὰ παραγωγικὰ ἔξοδα ἀποδίδουν 100 - 80 - 60 μονάδας σίτου. Ἡ τιμὴ τοῦ σίτου θὰ διαμορφωθῇ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παραγωγικῶν ἐξόδων τῆς 3ης ποιότητος ἐδάφους, διότι μόνον κατ' αὐτὸν τρόπον θὰ εἶναι δυνατόν νὰ καλλιεργηθῶν καὶ τὰ ἐδάφη τῆς τρίτης ποιότητος, ὥστε τὸ σύνολον τῆς παραγωγῆς νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν ὑπάρχουσαν ζήτησιν καὶ νὰ προκύψῃ καὶ διὰ τοὺς τελευταίους αὐτοὺς καλλιεργητὰς ἐν μέσον κέρδος ἀνάλογον πρὸς τὸ τρίτον ὕψος κερδῶν. Ἡ πρώτη ποιότης ἐδάφους θὰ παράγῃ 40 μονάδας καὶ ἡ δευτέρα 20 ἐπὶ πλέον τῶν τρεχόντων κερδῶν, ἅτινα ἐξασφαλίζουν τὰ ἐδάφη τῆς 3ης ποιότητος, τὸ δὲ πλεόνασμα αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν ἐδαφικὴν ράντιαν τῶν ἰδιοκτητῶν τοῦ ἐδάφους τῶν ποιοτήτων αὐτῶν. Ἄς υποθέσωμεν τώρα βελτίωσιν τινα, ἥτις δὲν ἐπιτρέπει μὲν νὰ ληφθῇ περισσότερος σῖτος, ἐπιτρέπει ὅμως νὰ ληφθῇ ἡ αὐτὴ μὲν ποσότης, ἀλλὰ μὲ 1|4 ὀλιγωτέραν ἐργασίαν. Τὰ παραγωγικὰ ἔξοδα θὰ κατέλθουν κατὰ 1|4 συνεπῶς καὶ ἡ τιμὴ ἰσοπόσως, ὅποτε αἱ 80 μ. θὰ πωληθῶν εἰς τὴν αὐτὴν τιμὴν εἰς ἣν ἐπωλοῦντο προτερον αἱ 60 μ. Δὲν ἔπεται ὅμως ὅτι θὰ ἐγκαταληφθῶσιν αἱ γαῖαι, αἵτινες ἀποδίδουν 60 μ. διότι ναι μὲν κατήλθεν ἡ τιμὴ, ἀλλὰ κατήλθεν καὶ τὰ παραγωγικὰ ἔξοδα, εἰς τρόπον ὥστε νὰ δύνανται οἱ καλλιεργηταὶ νὰ χρησιμοποιοῦν κέρδος. Αἱ γαῖαι τῆς α καὶ β ποιότητος θὰ ἐξακολουθήσουν νὰ δίδουν αἱ μὲν 40 αἱ δὲ 20 μονάδες περισσότερον ἀπὸ τὰς γαίας τῆς γ ποιότητος ὥστε ἡ ἐδαφικὴ ράντια ἐκπαιωμένη εἰς σῖτον θὰ παραμείνῃ ἡ ἰδία ὡς καὶ πρότερον, ἐπειδὴ ὅμως ἡ τιμὴ τοῦ σίτου κατήλθεν κατὰ 1|4 ἡ ράντια μετρουμένη εἰς χρήματα ἢ ἄλλα ἐμπορεύματα θὰ παρουσιασθῇ μειομένη κατὰ 1|4. Οὕτω κάθε τμήμα τοῦ εἰσοδήματός του, ὅπερ ὁ παραγωγὸς θὰ διαθέτῃ διὰ τὴν ἀγορὰν βιομηχανικῶν προϊόντων ἢ προϊόν-

Ἄρχιεον» Δ. Καλιτσονάκι, Τόμ. 18 (1938) Τετχ. Γ'.

των εισαγομένων ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ θὰ εὐρεθῇ μειωμένον. Τὸ εἰσόδημά του ὡς ἰδιοκτητοῦ δὲν θὰ εἶναι πλέον εἰμὴ τὰ 3)4 τοῦ πρότερον ὑφισταμένου. Ὁ παραγωγὸς δὲν θὰ κερδίζει εἰμὴ ὡς καταναλωτῆς σίτου.

Ἄν ἡ τελειοποιήσις εἶναι τοῦ δευτέρου εἶδους, ἡ ἑδαφικὴ ράντα θὰ κατέλθῃ ἔτι περισσότερον. Ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ ἀναγκαῖον πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν τῆς ἀγορᾶς ποσὸν γεωργικῶν προϊόντων συνεπεῖα τεχνικῶν τελειοποιήσεων, δύναται νὰ ληφθῇ ὅχι μόνον μὲ ὀλιγώτεραν κατὰ τὸ 1)4 ἐργασίαν ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἐδάφους ὀλιγώτερον κατὰ 1)4. Τμήμα γῆς τὸ ὁποῖον παράγει τὸ 1)4 τῆς ἀναγκαίουσας ποσότητος θὰ ἐγκαταλειφθῇ καὶ ἐπιδὴ ἀκριβῶς τὰ ἐδάφη τῆς γ' ποιότητος παράγουν 60 μονάδες δηλ. ἀκριβῶς τὸ 1)4 τῶν 240, ἔπεται ὅτι ταῦτα θὰ παύσουν πλέον νὰ καλλιεργοῦνται.

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἑδαφικὴν ράνταν παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς: Τὰ ἐδάφη τῆς β' ποιότητος, δεδομένου ὅτι θὰ θεωροῦνται τ' ἀγονώτερα τῶν καλλιεργουμένων ἐδαφῶν δὲν θ' ἀποδώσουν πλέον ράνταν καὶ τὰ ἐδάφη τῆς α' ποιότητος δὲν θ' ἀποδίδουν πλέον ὡς πρότερον, ἀλλὰ ὀλιγώτερον. Κατὰ ταῦτα δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ συμφέρον τῶν ἰδιοκτητῶν εἶναι ἀρνητικὸν κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῶν γεωργικῶν τελειοποιήσεων. Τοῦτο εἶναι παρὰδοξον, ἐν τούτοις ὅμως ἀληθές.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἰς τὴν πραγματικότητα αἱ γεωργικαὶ τελειοποιήσεις δὲν ἐπηρεάζουν τόσον ταχέως τὴν ἑδαφικὴν ράνταν, τοῦτο ὅμως ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι αἱ τελειοποιήσεις αὗται οὐδέποτε ὑπῆρξαν ταχύταται καὶ ταυτόχρονοι, ἀλλ' ἀντιθέτως βραδεῖαι.

Οὐδέποτε ὑπερέβησαν ἡ ἀκόμη οὐδέποτε ἠκολούθησαν τὴν προοδευτικὴν κίνησιν τῶν κεφαλαίων καὶ τοῦ πληθυσμοῦ ἥτις τείνει ν' αὐξήσῃ τὴν ἑδαφικὴν ράνταν, τὴν ὁποῖαν αἱ γεωργικαὶ τελειοποιήσεις τείνουν νὰ ἐλαττώσουν.

Γεννᾶται ἤδη τὸ ἐρώτημα ποία εἶναι ἡ ἐπιρροὴ τῆς πτώσεως τῶν τιμῶν τῶν γεωργικῶν προϊόντων ἐπὶ τῶν κερδῶν καὶ τῶν ἡμερομισθίων. Κατ' ἀρχὴν τὰ ἡμερομίσθια θὰ παραμείνουν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου καὶ οἱ ἐργάται λόγῳ τῆς πτώσεως τῶν τιμῶν θὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἱκανοποιοῦν πλουσιώτερον τὰς ἀνάγκας τῶν, αὐξάνοντες τὴν κατανάλωσιν των εἰς τὰ τρόφιμα καὶ ἄλλα εἶδη. Ἄν οἱ ἀνάγκαι των πράγματι αὐξηθοῦν ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τὴν εὐθύνειαν τῆς ζωῆς τότε τὸ πλεονέκτημα αὐτὸ θὰ εἶναι διαρκές. Εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως, ἀνεξαρκήτως τῆς ἐξαρκήσεως τῶν μισθῶν ἐκ τοῦ ἐλαχίστου συντηρήσεως, ἡ αὐξηθεῖσα ἀνεσις τῶν ἐργατῶν, δίδει λαβὴν εἰς αὐξησιν τοῦ πληθυσμοῦ, συνεπεῖα ἐντάσεως τῶν γεννήσεων. Ἄλλ' ἡ αὐξησις αὕτη τοῦ πληθυσμοῦ ἀναγκαίως θὰ ἐπιφέρῃ, συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα πτώσιν τῶν ἡμερομισθίων καὶ αὐξησιν τῶν τιμῶν. Ὅσον οἱ μισθοὶ θὰ πίπτουν ἐπὶ τοιοῦτον τὰ κέρδη τῶν ἐπιχειρηματιῶν θ' ἀνέρχονται. Ὡστε πτώσις τῆς τιμῆς τῶν εἰδῶν διατροφῆς, ἔχει ὡς σύνηθες ἀποτέλεσμα τὴν ἐλάττωσιν τῶν προσόδων καὶ τῶν μισθῶν καὶ τὴν αὐξησιν

τοῦ ποσοστοῦ τῶν κερδῶν, εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας αἱ ἀνάγκαι τῶν ἐργατῶν δὲν αὐξάνουν ταυτοχρόνως.

Ἄν αἱ ὑποτιθέμεναι τελειοποιήσεις ἐφαρμοζονται οὐχὶ εἰς τὴν παραγωγὴν βιομηχανικῶν προϊόντων, καταναλισκομένων ὑπὸ τῶν ἐργατικῶν τάξεων, τότε τ' ἀνωτέρω ἀναφερθέντα ἀποτελέσματα καθ' ὅσον ἀφορᾷ μὲν τὰ ἡμερομίσθια καὶ τὰ κέρδη, θὰ ἦσαν ἀκριβῶς τὰ αὐτὰ, καθ' ὅσον ἀφορᾷ ὁμοῦς τὰς προσόδους φνιθίετα. Ἐπὶ τῶν βιομηχανικῶν τελειοποιήσεων ἀντὶ αἱ πρόοδοι νὰ κατέρχωνται, ἀντιθέτως ἀνέρχονται.

§ 5.—Πέμπτη περίπτωσις: Καὶ τὰ τρία στοιχεία ἀναπτύσσονται.

Μέχρι τοῦδε ἡρευνήθη κατὰ ποῖον τρόπον ἐπηρεάζονται αἱ πρόοδοι, τὰ κέρδη καὶ τὰ ἡμερομίσθια ἐξ ἑνὸς μὲν ὑπὸ τῶν συνήθων προσόδων τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν κεφαλαίων, ἐξ ἑτέρου δὲ ἐκ τῶν τελειοποιήσεων καὶ ἰδιαιτέρως τῶν τελειοποιήσεων τῆς γεωργικῆς τέχνης. Ἐκ τούτων τὰ μὲν ποσὰ τῶν κεφαλαίων καὶ τοῦ πληθυσμοῦ αὐξάνουν κατὰ τρόπον κανονικόν, ἐνῶ αἱ γεωργικαὶ τελειοποιήσεις ἐκδηλοῦνται κατ' ἄρᾳ χρόνικὰ διαστήματα. Ἄν κατὰ περίοδον τινὰ αἱ γεωργικαὶ τελειοποιήσεις εἶναι πολὺ ταχύτεραι τοῦ πληθυσμοῦ, τότε ἡ πρόσόδος καὶ ἡ ὀνομαστικὴ τιμὴ τῶν μισθῶν θὰ κατέλθουν καὶ τὰ κέρδη θ' αὐξηθοῦν. Ἄν αἱ πρόοδοι τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι ταχύτεραι τῶν προσόδων τῆς καλλιεργείας, τότε οὔτε οἱ ἐργάται θὰ ὑποχρεωθῶν νὰ ὑποστοῦν μείωσιν τῆς ποσότητος ἢ ποιότητος τῶν τροφίμων αὐτῶν, εἴτε ἡ πρόσόδος καὶ ἡ τιμὴ τῶν ἡμερομισθίων θ' αὐξηθοῦν καὶ τὰ κέρδη θὰ μειωθῶν. Ἐπειδὴ ὁμοῦς ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη αἱ ἐφευρέσεις, αἱ ἀνακαλύψεις καὶ γενικῶς αἱ τελειοποιήσεις εἶναι βραδεῖαι, σπανίως συμβαίνει ὅπως αὗται προηγοῦνται τῶν προσόδων τῶν κεφαλαίων καὶ τοῦ πληθυσμοῦ, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μειωθῶν αἱ πρόοδοι ἢ ν' αὐξηθῇ τὸ ποσοστὸν τῶν κερδῶν. Τὸ ὅτι σπανίως αἱ γεωργικαὶ τελειοποιήσεις προκαλοῦν μείωσιν τῶν προσόδων ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι σπανίως αὗται ἐπιφέρουν μείωσιν τῆς τιμῆς τῶν δημητριακῶν, διότι οὐδέποτε αἱ τελειοποιήσεις αὗται συντελοῦν εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῆς ἐκτάσεως τῶν καλλιεργουμένων γαιῶν. Ἀπλῶς συντελοῦν ὅπως τὰ ἀγρονώτερα ἐδάφη καταστοῦν ἱκανὰ ὅπως ἐπαρκέσουν εἰς τὴν διαρκῶς αὐξανομένην ζήτησιν.

Ἐρευνῶντες τώρα τὰ ἀποτελέσματα τῆς τελευταίας περιπτώσεως, καθ' ἣν καὶ τὰ τρία στοιχεία, ἤτοι πληθυσμὸς κεφάλαια καὶ τελειοποιήσεις προσοδεύουν ταυτοχρόνως, ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἑξῆς. Προσέκει νὰ ἐρευνηθῶν ἐπὶ τῆς περιπτώσεως ταύτης τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς, ἐπὶ τῶν προσόδων, ἅτινα εἶναι ἐντελῶς διαφορετικά. Εἶπομεν ἀνωτέρω ὅτι μία τελειοποιήσις ἐρχομένη εἰς φῶς αἰφνιδίως καὶ ἐφαρμοζομένη ταχέως πανταχοῦ, συνεπάγεται κατ' ἀρχὴν μείωσιν τῆς προσόδου. Ἐν τούτοις εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην αἱ τελειοποιήσεις ἐπιτρέπουν εἰς τὴν πρόσодον ὅπως αὐξηθῇ, διότι αἱ ταυτοχρόνοι πρόοδοι πληθυσμοῦ καὶ κεφαλαίων ἐπιτρέπουν νὰ καλλιεργηθῶν ἐδάφη ἀγρονώτερα. Ἄν ὑποτεθῇ ὅτι ἡ καλλιέργεια

ἔφθασεν τὸ τελευταῖον ὄριον, εἰς τὸ ὁποῖον δύναται νὰ φθάσῃ καὶ ἡ πρόσδοδος τὸ ὑψηλότερον σημεῖον καὶ αἴφνης ἔρχεται εἰς φῶς μία τελειοποίησις, αὕτη θὰ ἰδύνατο μὲν νὰ προκαλέσῃ μείωσιν τῆς προσόδου ἐν τούτοις ὅμως ἡ πρόσδοδος τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν κεφαλαίων ἐμποδίζει τὴν συνέπειαν ταύτην. Λεδομένου ὅτι εἰς τὴν πραγματικόνητα αἱ τελειοποιήσεις εἶναι βραδείαι, αὗται ἐπιτρέπουν εἰς τὴν πρόσδοdon μὲν ν' αὐξάνῃ, εἰς τὴν καλλιέργειαν δὲ νὰ ἐπεκτείνεται.

Ἄν διπλασιάζοντες τὰ ἀπασχολούμενα κεφάλαια καὶ τὴν ἐργασίαν, αἱ καλλιεργούμεναι γαῖαι, συνεπεία τῶν γεωργικῶν τελειοποιήσεων, ἰδύνατο ν' ἀποδώσουν προϊόντα διπλασίας ποσότητος (δεχόμενα ὅτι κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ ὁ πληθυσμὸς ἠῤῥῆθη, εἰς τρόπον ὥστε ν' ἀπορροφήσῃ τὴν διπλασίαν ταύτην ποσότητα) ἀναγκαίως οἱ πρόσδοδοι θὰ ἐδιπλασιάζοντο. Στηριζόμενοι ἐπὶ τῶν αὐτῶν ὡς ἄνω ἀναφερθέντων παραδειγμάτων θ' ἀποδείξωμεν τὸ γεγονός αὐτό. Ἵνα ἡ παραγωγή καλύψῃ τὴν ὑφισταμένην ζήτησιν εἶναι ἀνίγκη ὅπως καλλιεργηθοῦν ἐδάφη τριῶν διαφορετικῶν ποιότητων, ἅτινα εἰς τὴν αὐτὴν ἔκτασιν καὶ μὲ τὰ αὐτὰ παραγωγικὰ ἔξοδα ἀποδίδουσιν α' 100—β' 80—γ' 60 μονάδας σίτον. Ἄν ἡ παραγωγή διπλασιασθῇ, ἂν δηλαδὴ ἔχομεν α' 200—β' 160—γ' 120 μονάδας μὲ ἔξοδα διπλάσια, ὥστε τὰ πραγματικὰ ἔξοδα νὰ παραμένουν τὰ αὐτά, καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ὁ πληθυσμὸς αὐξηθεὶς δύναται ν' ἀπορροφήσῃ τὴν διπλασίαν ταύτην ποσότητα τότε ἡ ἔγγειος πρόσδοδος τῶν ἐδαφῶν τῆς α' ποιότητος θὰ εἶναι 80 μ' ἀντὶ 40 καὶ ἡ τῶν ἐδαφῶν τῆς β' ποιότητος 40 καὶ ὅχι 20. Ἄρα ἡ πρόσδοδος ἐκτιμωμένη εἴτε εἰς σίτον εἴτε εἰς νόμισμα (ἀφοῦ ἡ τιμὴ θὰ παραμένῃ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου, δεδομένου ὅτι τὰ παραγωγικὰ ἔξοδα δὲν μετεβλήθησαν), θὰ εἶναι διπλάσια.

Ὡστε εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην οἱ γαιοκτήμονες ἀμέσως ὠφελοῦνται. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἐκτὸς τοῦ γαιοκτήμονος οὐδεὶς ἄλλος ὠφελεῖται. Ὅταν ἡ αὐξήσις τῆς ζητήσεως, οὕσα συνέπεια τοῦ ἠῤῥημένου πληθυσμοῦ, ἀντισταθμίζει τὴν αὐξήσιν τῆς παραγωγῆς, αἱ τιμαὶ παραμένουν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου καὶ κατὰ συνέπειαν τόσον ὁ ἐργάτης, ὅσον καὶ ὁ κεφαλαιούχος οὐθενὸς ὠφελήματος καρποῦνται, διότι τὰ κέρδη καὶ τὰ ἡμερομίσθια κατ' οὐσίαν δὲν ἐπηρεάζονται. Τὸ ποσὸν τῶν προϊόντων, ὅπερ διανέμεται μεταξὺ τῶν ἐργατῶν εἶναι μεγαλύτερον ἀναμφιβόλως ἄλλ' οἱ μισθοὶ διανεμόμενοι μεταξὺ μεγαλύτερου ἀριθμοῦ ἐργατῶν δὲν καθιστοῦν τὴν θέσιν τοῦ ἐργάτου καλλιτέραν. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὰ κέρδη ἅτινα συγκρινόμενα πρὸς τὰ αὐξηθέντα κεφάλαια παραμένουν εἰς τὸ αὐτὸ ποσοστὸν.

Δυνάμεθα νὰ συνοψίσωμεν τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα ὡς ἑξῆς: Ἡ οικονομικὴ πρόσδοδος μιᾶς κοινωνίας διηρημένης εἰς γαιοκτῆμονας, κεφαλαιούχους καὶ ἐργάτας, τείνει πάντοτε νὰ πλουτίσῃ τὴν τάξιν τῶν γαιοκτῆμόνων ἐνῷ τὸ κόστος τῶν εἰδῶν διατροφῆς τοῦ ἐργάτου τείνει νὰ ὑψωθῇ καὶ τὰ κέρδη νὰ ἐλαττωθῶν. Αἱ γεωργικαὶ τελειοποιήσεις ἐπιβραδύνουν τὰς δύο τελευταίας τάσεις. Καὶ ἡ αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ τείνει νὰ ὠφελήσῃ μόνον τοὺς γαιοκτῆμονας.

Κεφάλαιον τέταρτον

Περὶ τῆς τάσεως τῶν κερδῶν ὅπως κατέλθουν
εἰς τὸ ἐλάχιστον.

1.—Γνώμαι διαφόρων συγγραφέων.

Ἡ τάσις αὕτη τῶν κερδῶν, ἣτις ἀποτελεῖ συνήθειαν τῶν κοινωνικῶν προόδων, ἀπὸ ἐνωρίτατα ἐμελετήθη ὑπὸ διαφόρων συγγραφέων, χωρὶς ὅμως οὔτοι νὰ καταλήξουν εἰς ἀκριβῆ θεωρίαν. Ὁ Adam Smith ἐπὶ παραδείγματι, ὑπεστήριξε τὴν θεωρίαν, καθ' ἣν τὰ κέρδη ρυθμίζονται ἐκ τοῦ συναγωνισμοῦ τῶν κεφαλαίων, ὅτι δηλ. ἐφ' ὅσον τὰ κεφάλαια τ' ἀπασχολούμενα εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν αὐξάνουν, τόσον ἐπεκτείνεται ὁ συναγωνισμὸς τῶν κεφαλαίων καὶ συνεπῶς τὰ κέρδη μειοῦνται. Δὲν καθορίζει ὅμως ἀκριβῶς τὸν λόγον, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ τοιοῦτος συναγωνισμὸς ἐπιφέρει τὴν ἐλάττωσιν τῶν κερδῶν. Φαίνεται οὐχ ἥττον ὅμως ὅτι δέχεται τὴν συνέπειαν ταύτην, ὡς ἐκ τῆς πτώσεως τῆς τιμῆς τῶν ἐμπορευμάτων, ἣτις ἐπέρχεται συνεπείᾳ τοῦ συναγωνισμοῦ τῶν κεφαλαίων. Ἀλλ' ἂν τοιαύτη εἶναι ἡ γνώμη τοῦ Adam Smith παρατηρητέον ὅτι, ἂν ὁ συναγωνισμὸς ἐπιφέρει πτώσιν τῆς τιμῆς ἐνὸς ἐμπορεύματος τότε ἀσφαλῶς τὸ κέρδος τῶν παραγωγῶν τοῦ ἐμπορεύματος τούτου μειοῦται. Ἀλλ' ἂν ἐπέλθῃ πτώσις τῆς τιμῆς ὅλων ἐν γένει τῶν ἐμπορευμάτων οὐδὲν ἀλλοιοῦται, συνεπῶς δὲν δύναται ἡ θεωρία τοῦ Smith νὰ ἐξηγήσῃ τὸ φαινόμενον τῆς ἐλαττώσεως τῶν κερδῶν. Ἄν ὑποτεθῇ ὅμως ὅτι εἰς τὴν ἀνωτέρω περίπτωσιν ἔλαβε χώραν γενικὴ πτώσις τῶν τιμῶν ὅλων τῶν ἐμπορευμάτων, χωρὶς νὰ ἐλαττωθῇ ἡ τιμὴ τῆς ἐργασίας τότε τὸ φαινόμενον αὐτὸ ἰσοδυναμεῖ πρὸς αὐξήσιν τῶν ἡμερομισθίων καὶ ἡ λύσις αὕτη λύει πλήρως τὸ πρόβλημα τῆς μειώσεως τῶν κερδῶν. Παρατηρητέον ἐξ ἄλλου ὅτι γενικὴ πτώσις τῆς τιμῆς ὅλων τῶν ἐμπορευμάτων, ὡς τὴν ὑποθέτει ὁ Smith εἶναι τελείως ἀδύνατος. Αἱ τιμαὶ δὲν διαρρυνθίζονται μόνον ἐκ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν πωλητῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν ἀγοραστῶν ἥτοι καὶ ἐκ τῆς προσφορᾶς καὶ ἐκ τῆς ζητήσεως. Κατὰ ταῦτα ἡ θεωρία τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν κεφαλαίων τοῦ Smith δὲν εἶναι ἐπαρκὴς ὅπως λύσῃ τὸ πρόβλημα τῆς πτώσεως τῶν κερδῶν.

Εἰς ὠρισμένα σημεῖα τοῦ ἔργου του φαίνεται ὅτι προσεγγίζει πρὸς τὴν ἀποψιν, καθ' ἣν ὁ συναγωνισμὸς τῶν κεφαλαίων ἐπιφέρει ἐλάττωσιν τῶν κερδῶν, συνεπείᾳ αὐξήσεως τῶν ἡμερομισθίων ἐν τούτοις δὲν ἐσυνέχισε πλήρως τὸ θέμα μέχρι τέλους, οὔτε ἐυσυστηματοποίησε τὰς σκέψεις του εἰς τρόπον ὥστε νὰ διατυπώσῃ πλήρως ὁρθὴν θεωρίαν.

2.—Ἡ θεωρία τῆς ἐκτάσεως χρησιμοποίησεως τῶν κεφαλαίων τοῦ Wakefield.

Καλλίτερον ἀντιλαμβάνεται τὸ θέμα ὁ Wakefield, ὅστις ἐκθέτει θεωρίαν περισσύτερον πρακτικὴν καὶ λαϊκὴν παρὰ ἐπαστημονικὴν, ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει ὁρθήν.

Κατὰ τὸν Wakefield «ἡ παραγωγή ὀρίζεται ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ ποσὸν τῶν κεφαλαίων καὶ τῆς ἐργασίας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐκτάσεως τοῦ πεδίου χρησιμοποίησεως (field of employment). Τὸ πεδὶον χρησιμοποίησεως τῶν κεφαλαίων περιλαμβάνει τὸ ἔδαφος τῆς χώρας ὡς καὶ τὴν ἱκανότητα τῶν ἀλλοδαπῶν ἀγορῶν πρὸς λήψιν τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων αὐτῶν. Ἐντὸς ἐνὸς ἐδάφους ὠρισμένης ἐκτάσεως δὲν δύναται νὰ χρησιμοποιηθῶν μὲ κέρδος περισσότερα κεφάλαια ἀπὸ δεδομένον μέγεθος (ὄριον). Καθ' ὅσον τὸ ποσὸν τῶν κεφαλαίων προσεγγίζει τὸ ὄριον τοῦτο, τὰ κέρδη μειοῦνται καὶ ὅταν ταῦτα καλύψουν ὁλόκληρον τὸ ὄριον, τὰ κέρδη πλέον ἐξαφανίζονται καὶ δὲν δύναται νὰ ἐπανεμφανισθῶν, εἰμὴ διὰ νέας ἐπεκτάσεως τοῦ field of employment, πρᾶγμα ὅπερ ἐπιτυγχάνεται εἴτε διὰ τῆς ἀποκτήσεως νέων ἀγορῶν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἀπὸ τὰς ὁποίας εἶναι εὐκολον ν' ἀγορασθῶν εἶδη διατροφῆς καὶ πρῶται ὕλαι διὰ τῶν προϊόντων τῶν κεφαλαίων τοῦ ἔθνους».

Τινὲς τῶν θεωριῶν τοῦ Δρ. Chalmers συμπίπτουν μετὰ τῶν τοῦ Wakefield, ἀλλ' αἱ ἰδέαι τοῦ Chalmers ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου εἶναι περισσότερον συγκεκριμέναι πῶν ἀπόψεων τοῦ Adam Smith καὶ περιέχουν τὸ αὐτὸ σφάλμα, καθ' ὃ ὁ συναγωνισμὸς τῶν κεφαλαίων προκαλεῖ μείωσιν τῶν τιμῶν (').

3.—Τί προσδιορίζει τὸ ἐλάχιστον τῶν κερδῶν;

Ὑφίσταται παντοῦ καὶ πάντοτε ποσοστὸν τι κερδῶν, ὅπερ εἶναι τὸ κατώτερον ποσοστὸν, δυνάμει τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι δεδομένου τόπου συγκραταίθονται ν' ἀποταμιεύσουν καὶ νὰ δώσουν εἰς τὰ ἀποταμιεύματά των παραγωγικὴν χρῆσιν. Τὸ ἐλάχιστον τοῦτο ὄριον κέρδους, μεταβαλλόμενον ἀναλόγως τῶν περιστάσεων, ἐξαρτᾶται ἐκ δύο στοιχείων, ἅτινα εἶναι τὰ ἑξῆς: α) ἡ δύναμις ἢ ἐπιθυμία πρὸς συσσώρευσιν, προερχομένη ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν μελλόντων συμφερόντων πρὸς τὰ παρόντα καὶ β) ὁ βαθμὸς ἀσφαλείας τῶν κεφαλαίων, τῶν ἀσχολουμένων εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις.

Ἐκ τῶν στοιχείων τούτων τὸ πρῶτον μὲν ἐπηρεάζει κυρίως τὴν δύναμιν τῆς φειδοῦς ἐνῶ τὸ δεύτερον ἐπηρεάζει κυρίως τὴν ἐπιθυμίαν διαθέσεως τῶν κεφαλαίων πρὸς παραγωγικὴν χρῆσιν.

Οἱ ἀπασχολοῦντες τὰ ἐξοικονομηθέντα κεφάλαια των παραγωγικῶς εἴτε οἱ ἴδιοι, εἴτε διανεῖζοντες αὐτὰ εἰς ἄλλους διατρέχουν κίνδυνον μεγάλυτερον ἀπὸ τοῦ νὰ διατηρήσουν ταῦτα ἀργί. Ὁ κίνδυνος αὐτὸς ὢν ἀντιστρόφως ἀνάλογος τοῦ βαθμοῦ ἀσφαλείας δύναται ν' ἀντισταθμίζεται διὰ ποσοῦ 20, 30, 50 ο)ο ἢ μόνον 1 ἢ 2 ο)ο.

Εἶναι εὐκολον νὰ ἐξηγηθῇ διατὶ τὸ κατώτατον αὐτὸ ὄριον κερδῶν, κατ' ὅσον τοῦ ὁποίου τὰ κεφάλαια παύουν ν' αὐξάνουν, διαφέρει μετὰ τῶν δια-

1) «Τὴν καλυτέραν ἐπιστημονικὴν διατύπωσιν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου εὑρον —λέγει ὁ Mill— εἰς ἐν ἐγχειρίδιον ἐπὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν μηχανῶν, ἐκδοθὲν εἰς τὴν Revue of Westminster τοῦ Ἰανουαρίου 1826 ὑπὸ τοῦ William Ellsi».

φόρων χωρῶν τοῦ κόσμου. Τοῦτο ὀφείλεται ἀκριβῶς εἰς τὸν διάφορον βαθμὸν προτιμοῦ τῶν διαφόρων χωρῶν, διότι ἐν τῶν κυριωτέρων χαρακτηριστικῶν τῶν προόδων τοῦ πολιτισμοῦ μας εἶναι ἡ τάσις τῶν κερδῶν πρὸς ἐλάττωσιν. Ἀλλὰ διατί ὁ πολιτισμὸς ἐνισχύει τὴν τάσιν αὐτήν; ἀπλούστατα διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: Ἐν πρώτοις διότι αἱ πρόοδοι ἐμπεδώνουν τὴν ἀσφάλειαν καὶ οἱ κίνδυνοι συνεπῶς καταστροφῆς ἢ ἀπωλείας τῶν κεφαλαίων συνεχῶς καθίστανται ὀλιγώτεροι, εἰς τρόπον ὥστε δι' ἑνὸς μικροῦ ποσοστοῦ κερδῶν δύνανται νὰ καλυφθοῦν οἱ κίνδυνοι οὗτοι. Δευτέρα συνέπεια τῶν προόδων τοῦ πολιτισμοῦ μας εἶναι ἡ αἰξίσις τῆς προνοητικότητος, ὀφειλομένη εἰς τὴν βεβαιότητα, τὴν ὁποίαν ἕκαστος ἔχει διὰ τὸ μέλλον, ἡ ὁποία ἐνθαρρύνει αὐτὸν νὰ θυσιάζῃ τὰς παρούσας αὐτοῦ ἀπολαύσεις χάριν τοῦ μέλλοντος. Τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα, ἢτοι ἡ μείωσις τῶν κινδύνων καὶ ἡ ἐμπέδωσις τῆς προνοητικότητος εἶναι ἐκεῖνα ἅτινα ἐπιτρέπουν εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὅπως μὲ ἐν ποσοστὸν 3 ἢ 4 ο)ο αὐξάνουν κανονικῶς τὰ κεφάλαιά της, ἐνῶ δι' ἄλλας χώρας ἀπαιτεῖται ποσοστὸν 30 ἢ 40 ο)ο.

4.—Εἰς τὰς πλουσίας χώρας τὰ κέρδη συνήθως προσεγγίζουν τὸ ἐλάχιστον:

Ὅταν μία χώρα παρήγαγεν ἐπὶ μακρὸν ἐπαρκέστατα καὶ ἐπραγματοποίησεν καλὰς προσόδους, ὅπου πρὸς τούτοις ἀνεπύχθη καλῶς ἡ ἀποτομίευσις καὶ ὑψήθησαν τὰ κεφάλαια καὶ ὅπου τέλος δὲν ὑφίστανται, ὥς ἐν Ἀμερικῇ συμβαίνει, μεγάλαι ἀκαλλιέργηται γαῖαι, τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς θέσεώς της εἶναι ὅτι τὸ ποσοστὸν τῶν κερδῶν τείνει νὰ προσεγγίσῃ τὸ minimum, καὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν στάσιμον κατάστασιν. Ἄν ὑποτεθῇ ὅτι εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐπὶ παραδείγματι ποσοστὸν κέρδους 1 ο)ο ἐπαρκεῖ ὄχι μόνον ὅπως ἀσφάλισις τοὺς κινδύνους ἀπωλείας ἀλλὰ καὶ νὰ ἐνθαρρύνῃ τὴν ἀποταμίευσιν, ἐνῶ ποσοστὸν μικρότερον αὐτοῦ δὲν ἐπαρκεῖ, τότε ἡ ἐξακολουθητικὴ συνέχισις τῆς αὐξήσεως τῶν κεφαλαίων (ἂν τίποτα δὲν ἀντέδρα εἰς τὴν κίνησιν ταύτην) θὰ κατεβίβαζεν πράγματι τὸ ποσοστὸν τοῦ κέρδους εἰς τὸ 1 ο)ο.

Θὰ πρέπει ὁμῶς νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὰ κεφάλαια παύουν νὰ ἐξάγωνται πρὸς τοποθέτησιν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὅτι δὲν λαμβάνουν πλέον μαζί των οἱ μετανάσται, οἱ μεταβαίνοντες εἰς τὰς ἀποικίας καὶ τὰς λοιπὰς χώρας, ἐθνικὰ κεφάλαια καὶ ὅτι οἱ τραπεζίται καὶ μεγαλέμποροι παύουν νὰ ἐνεργοῦν προκαταβολὰς εἰς τοὺς ἀνταποκριτάς των τοῦ ἐξωτερικοῦ. Θὰ πρέπει πρὸς τούτοις νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι οὔτε τὸ κράτος οὔτε οἱ ἰδιῶται συνάπτουν δάνεια διὰ νὰ καλύψουν ἔξοδα μὴ παραγωγικά, ὅτι δὲν ὑπάρχει πλέον ἀπώλεια κεφαλαίων εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις, ὅτι τὰ ἀποταμιεύματα ὅλων εἶναι τοποθετημένα κατὰ τρόπον παραγωγικὸν ἐν τῇ χώρᾳ καὶ ὅτι τέλος παύουν νὰ ἐμφανίζωνται νέαι τοποθετήσεις συνεπείᾳ νέων τεχνικῶν ἐφευρέσεων.

Καθ' ὅσον τα κεφάλαια θ' αὐξάνουν, ὁ πληθυσμὸς εἶναι ἐνδεχόμενος

ν' αὐξάνη καὶ αὐτός, ἀλλ' ἐνδέχεται καὶ νὰ μὴ αὐξάνη. Ἄν ὑποτεθῇ ὅτι ὁ πληθυσμὸς δὲν αὐξάνει, τότε θὰ λάβῃ χώραν αὕξισις τῶν ἡμερομισθίων, ἀφοῦ μεγαλύτερον ποσὸν κεφαλαίων θὰ διανέμεται εἰς τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν ἐργατῶν, δεδομένου δὲ ὅτι ἡ ἀποδοτικότητα τῆς ἐργασίας θὰ παραμείνῃ ἡ ἴδια (διότι ὑποθέσομεν ὅτι δὲν ὑπάρχουν νέαι τεχνικαὶ ἐφευρέσεις ἐπαυξάνουσαι τὴν ἀποδοτικότητα τῆς ἐργασίας), ἐπεὶ ὅτι ἡ ἀποτελεσματικότητα θὰ παραμείνῃ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου. Συγκρίνοντας ὁμῶς τὴν αὐτὴν ἀποτελεσματικότητα πρὸς τ' αὐξηθέντα κεφάλαια, εὐρίσκομεν κατ' ἕκαστον ἔτος τὰ κέρδη μειωμένα. Ἡ τοιαύτη μείωσις θὰ εἶναι προοδευτική, φθάνουσα μέχρι τοῦ ὁρίου ἐκείνου, κατὰ τὸ ὁποῖον παύει πᾶσα αὕξισις κεφαλαίων.

Ἄν ὁμῶς ὑποτεθῇ ὅτι ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει, ταυτοχρόνως καὶ εἰς τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν μὲ τὸ ποσὸν τῶν κεφαλαίων καὶ πάλιν θὰ προκύψῃ πτώσις κερδῶν διὰ τοῦ; ἐξῆς λόγους: Ἡ αὕξισις τοῦ πληθυσμοῦ θὰ ἐπιφέρει αὕξισιν τῆς ζήτησεως γεωργικῶν προϊόντων. Ἵνα ὁμῶς ἡ παραγωγή ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν αὐξουσαν ζήτησιν, προϋποτιθεμένου ὅτι δὲν ὑφίστανται τεχνικαὶ τελειοποιήσεις, εἶναι ὑποχρεωμένη ὅπως ἐπεκταθῇ ἐπὶ ἀγωνωτέρων ἐδαφῶν, μὲ ἄμεσον συνέπειαν τὴν αὕξισιν τοῦ παραγωγικοῦ κόστους καὶ ἐκείθεν τῆς τιμῆς. Προόδηλον καθίσταται ὅτι αἱ αὐξηθεῖσαι τιμαὶ προκαλοῦν αὕξισιν τοῦ κόστους συντηρήσεως τοῦ ἐργάτου καὶ ἐφ' ὅσον οἱ ἐργάται δὲν συγκατατίθενται εἰς χειροτέρευσιν τῆς θέσεώς των, φυσικὸν εἶναι ὅπως ἡ κατὰστασις αὕτη ἀντιμετωπιθῇ ὑπὸ τῶν κερδῶν, ἵτινα θὰ μειωθῶν. Ἡ πτώσις τῶν κερδῶν ἀναμφιβόλως θὰ ἐπεβραδύνετο ἂν οἱ μισθοὶ δὲν αὐξάνουν, ἐν τούτοις τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συμβῇ εἰς τὰς πλουσίας χώρας ὡς εἶναι ἡ Ἀγγλία καὶ ἄλλαι χώραι.

Ὡστε δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι εἰς μίαν χώραν ὡς εἶναι ἡ Ἀγγλία, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξακολουθοῦν αἱ ἀποταμιεύσεις καὶ αἱ συσσωρεύσεις κεφαλαίων, τὰ κέρδη τείνουν νὰ κατέλθουν εἰς τὸ ἐλάχιστον, ὁπότε καὶ ἡ συσσωρεύσεις τῶν κεφαλαίων δὲν ἀργεῖ νὰ σταματήσῃ.

5.—Αἱ ἐμπορικαὶ κρίσεις ἐμποδίζουν τὰ κέρδη νὰ κατέλθουν εἰς τὸ ἐλάχιστον:

Ἡ φυσιολογικὴ τάσις τῶν κερδῶν ὅπως κατέλθουν εἰς τὸ ἐλάχιστον, λόγῳ αὐξήσεως τῶν συσσωρεύσεων, ἐμποδίζεται ἐκ διαφόρων λόγων. Εἰς ἑξ αὐτῶν, τὸν ὁποῖον τινες τῶν συγγραφέων (Sismonde, Chalmers) ἐθεώρησαν ὡς ἀποκλειστικὸν λόγον εἶναι ἡ ἀπώλεια τῶν κεφαλαίων, ἥτις λαμβάνει χώραν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν ὑπερβολικῶν καὶ ἀμέτρων κερδοσκοπιῶν καὶ τῶν συνεπειᾶ τούτων ἐπερχομένων ἐμπορικῶν κρίσεων. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἀπωλεσθέντων κεφαλαίων κατὰ τὰς στιγμὰς ταύτας, δὲν καταστρέφεται, ἀλλ' ἀπλῶς μεταβιβάζεται εἰς τοὺς τυχηροτέρους κερδοσκόπους, ὡς ἀκριβῶς συμβαίνει εἰς ἓν χαρτοπαίγνιον. Ἐν τούτοις ὁμῶς ἔξ αὐτοῦ καὶ μόνον τοῦ λόγου ὅτι τὰ κεφάλαια ἀλλάσσουν χεῖρας, τὸ μεγαλύτερον μέρος περιέρχεται εἰς τοὺς ἀλλοδαπούς, τῶν ὁποίων τὰ ἐμπορεύματα ἡγοράσθησαν ἐσπευσμένως εἰς ὑψηλὰς τιμὰς. Ἄλλ' ὥσαύτως ἀπόλ-

λυνται μεγάλα ποσὰ κεφαλαίων. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταῦτας γίνονται ἔργα πάσης φύσεως, ὥν τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἀβέβαιον καὶ ἐνταφιάζονται οὕτω μεγάλα κεφάλαια, ἅνα ἀποφέρουν ἐπαρκὲς εἰσόδημα, πολλάκις δὲ δὲν ἀποφέρουν οὐδὲν ἀπωλύτως εἰσόδημα. Ἰδρύνονται βιομηχανίαι καὶ κατασκευάζονται μηχαναὶ πέραν τῶν ἀναγκῶν τῆς ἀγορᾶς. Τὰ κυκλοφοροῦντα κεφάλαια μεταβάλλονται εἰς πάγια καὶ παύουν νὰ ἐξασκοῦν ἐπιρροὴν τινα ἐπὶ τοῦ ὕψους τῶν μισθῶν καὶ τῶν κερδῶν. Πρὸς τοῦτοις διαρκούσης τῆς ἐποχῆς τῆς στασιμότητος, ἥτις προκύπτει συνήθως ἐκ τῆς μεγάλης κερδοσκοπίας, καταναλίσκονται πολλὰ κεφάλαια μὴ παραγωγικῶς. Ἐπιχειρήσεις κλείουν ἢ ἐργάζονται ἄνευ κέρδους, ἐργάται ἀπολύονται καὶ γενικῶς μέγας ἀριθμὸς ἀτόμων πάσης τάξεως στεροῦνται τῶν εἰσοδημάτων αὐτῶν καὶ ζοῦν εἰς βάρος τῶν ἀποταμιευμάτων αὐτῶν, πρᾶγμα ὅπερ καθιστᾷ αὐτοὺς πτωχοτέρους. Αὐτὰ εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐμπορικῆς κρίσεως. Κατὰ τὴν ἔτη τῆς οἰκονομικῆς εὐξίας συσσωρεύονται τίς κεφάλαια, ὥστε δὲν εἶναι δυνατόν ταῦτα νὰ τοποθετηθοῦν ἐπικερδῶς. Οἱ τίτλοι τότε ὑψοῦνται, ὁ προεξοφλητικὸς τόκος τῶν καλυτέρων τίτλων πίπτει καὶ οἱ ἐπιχειρηματίαι παραπονοῦνται ὅτι οὐδὲν κερδίζουν. Ἡ τοιαύτη ἐλάττωσις τῶν κερδῶν, δίδει λαβὴν εἰς κερδοσκοπίας, αἵτινες διὰ τῶν ἐμπορικῶν κρίσεων, μεταβιβάζουν εἰς χεῖρας τῶν ἀλλοδαπῶν μεγάλα ποσὰ, αὐξάνουν ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα τὸν τόκον καὶ τὸ πηλοσιστὸν τῶν κερδῶν μὲ συνέπειαν ὅπως γίνουν νέαι συσσωρεύσεις.

Ὡστε αἱ κερδοσκοπίαι ἐμποδίζουν τὰ κέρδη νὰ κατέλθουν εἰς τὸ ἐλάχιστον, διότι συνεπείᾳ αὐτῶν ἐξαφανίζεται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τμῆμα τῶν συσσωρεύσεων τῶν κεφαλαίων, αἵτινες προκαλοῦν τὴν μείωσιν τῶν κερδῶν. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ εἴπωμεν ὡς οἱ ἄνωτέρω συγγραφεῖς ὅτι ἡ περίπτωσις αὕτη ἀποτελεῖ τὴν μοναδικὴν περίπτωσιν. Ἐν τέλει ἐξάγομεν τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐμπορικὴ κρίσις, ὅσον καταστρεπτικὴ καὶ ἂν εἶναι, δὲν προκαλεῖ καταστροφὴν ὅλων τῶν συσσωρευθέντων κεφαλαίων καὶ συνεπῶς δυνάμεθα νὰ εὐρωμεν τρόπον παραγωγικῆς χρησιμοποίησεως μεγάλων κεφαλαίων, χωρὶς τὰ κέρδη νὰ κατέλθουν εἰς τὸ ἐλάχιστον.

Β.—Αἱ τελειοποιήσεις τῆς παραγωγῆς ἔχουν τὴν αὐτὴν συνέπειαν :

Δευτέρα αἰτία ἐμποδίζουσα τὰ κέρδη νὰ κατέλθουν εἰς τὸ ἐλάχιστον εἶναι αἱ τεχνικαὶ τελειοποιήσεις τῆς παραγωγῆς. Αἱ πρόδοι αὗται συνεπάγονται τὴν ἐπέκτασιν τοῦ πεδίου χρησιμοποίησεως (Field of employment) περὶ τοῦ ὁποίου πραγματεύεται ὁ Wakefield. Ἄλλ' ἀκριβῶς ἡ ἐπέκτασις τοῦ πεδίου τούτου ἐπιτρέπει τὴν συσσώρευσιν καὶ χρησιμοποίησιν πολὺ περισσότερων κεφαλαίων, χωρὶς τὰ κέρδη νὰ μειοῦνται, προϋποτιθεμένου ὅμως ὅτι αἱ ἀνάγκαι τῆς ἐργατικῆς τάξεως παραμένουν αἱ αὐταί. Ἐνδέχεται μάλιστα καὶ εἶναι ἄλλωστε φυσικὸν ὅπως ἡ κατάστασις αὕτη ἐπιφέρει αὐξησιν τῶν κερδῶν, λόγῳ πτώσεως τῶν ἡμερομισθίων. Ἐφ' ὅσον διὰ τῶν τεχνικῶν αὐτῶν προόδων ἐπέρχεται πτώσις τοῦ παραγωγικοῦ κόστους τῶν ἐμπο-

ρευμαμάτων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐφαρμόζονται καὶ συνεπῶς ἐλάττωσις τῆς τιμῆς αὐτῶν ἔπεται ὅτι οἱ ἐργάται δύνανται λόγῳ τῆς εὐθηνείας τῆς ζωῆς νὰ ἱκανοποιηθοῦν ἐξ ἴσου καλῶς ὥς καὶ ἄλλοτε τὰς ἀνάγκας αὐτῶν διὰ μικροτέρων ἡμερομισθίων, ὁπότε θὰ ἔχωμεν αὔξησιν τῶν κερδῶν. Ἄν ὅμως ὑποτεθῇ ὅτι οἱ ἐργάται ἐπωφελοῦνται τῆς εὐθηνείας καὶ αὐξάνουν τὰς ἀνάγκας τῶν τότε τὰ κέρδη δὲν αὐξάνουν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀνεξαρκήτως τοῦ ἂν αὐξάνουν ἢ ὄχι, τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι ἐμποδίζονται νὰ κατέλθουν εἰς τὸ ἐλάχιστον.

Ἡ συνέπεια αὕτη ἐπέρχεται κυρίως ὅταν αἱ τελειοποιήσεις ἀφοροῦν τὰ εἶδη πρῶτης ἀνάγκης καὶ δὴ τὰ εἶδη διατροφῆς. Αἱ τεχνικαὶ τελειοποιήσεις αἱ ἀφορῶσαι τὰ εἶδη πολυτελείας, ἅτινα καταναλίσκονται ὑπὸ τῶν πλουσίων τάξεων δὲν ἔχουν ἀκριβῶς τὴν αὐτὴν ἐπίδρασιν. "Οὔθις δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν ὅτι αἱ τεχνικαὶ τελειοποιήσεις τῆς παραγωγῆς ὅλων σχεδὸν τῶν ἐμπορευμάτων τείνουν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥτιον ν' αὐξήσουν τὸ χρονικὸν διάστημα ὅπερ πρέπει νὰ διατρέξωμεν ἵνα φθάσωμεν εἰς τὴν στάσιμον κατάστασιν.

7.—*Ἡ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰσαγωγή εἰς εὐθυνὰς τιμὰς ἔχει τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα.*

"Οπως αἱ τελειοποιήσεις τῆς παραγωγῆς ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ἐμποδίζουν τὰ κέρδη νὰ κατέλθουν εἰς τὸ ἐλάχιστον, οὕτω καὶ ἡ εὐθηνὴ εἰσαγωγή ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κυρίως εἰδῶν διατροφῆς ἔχει τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα ἐπὶ τῶν κερδῶν καὶ τῶν ἡμερομισθίων. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην, ἂν οἱ ἐργάται δὲν κερπωθοῦν μόνον καὶ ἐξ ὀλοκλήρου τὸ πλεονέκτημα τοῦτο διὰ τῆς αὐξήσεως τῆς ἀνέσεώς των, πάντοτε προκύπτει αὔξησις κερδῶν. Ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν κεφαλαίων ἐπιφέρει ἐλάττωσιν κερδῶν, δεδομένου ὅμως ὅτι ἐν προκειμένῳ παρὰ τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ θὰ εἰσάγωνται ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ τρόφιμα εἰς τὴν αὐτὴν πάντοτε τιμὴν, ἔπεται ὅτι δὲν θὰ ὑπάρχῃ ἡ τοιαύτη ἐλάττωσις τῶν κερδῶν καὶ συνεπῶς ἡ συσσώρευσις τῶν κεφαλαίων θὰ δύναται νὰ ἐξακολουθήσῃ χωρὶς τὰ κέρδη νὰ φθάσιν τὸ ἐλάχιστον.

Παρατηρητέον ὅμως ὅτι κάθε εἶδους ἐξωτερικὸν ἐμπόριον δὲν συνεπάγεται ἀναγκαιῶς ἐπέκτασιν τοῦ πεδίου χρησιμοποίησεως τῶν κεφαλαίων. Οὕτω ἂν ὑποτεθῇ ὅτι γίνεται εἰσαγωγή εἰδῶν πολυτελείας, καταναλισκομένων ὑπὸ τῶν πλουσίων, τότε δὲν θὰ ἐκδηλωθῇ ἐν τῇ χώρᾳ αὔξησις κερδῶν κατὰ συνέπειαν δὲν θὰ ὑπάρχῃ θέσις διὰ συσσώρευσεως νέων κεφαλαίων χωρὶς νὰ λάβῃ χώραν πῶσις τοῦ ποσοστοῦ τῶν κερδῶν. Τὸ πολὺ νὰ ἐπιβραδυνθῇ τὸ διάστημα τῆς ἐπελεύσεως τῆς στασίμου καταστάσεως, λόγῳ αὐξήσεως τῆς ἀποταμιεύσεως, ἥτις δὲν θὰ συνέβαινεν ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἡ εὐθηνὴ εἰσαγωγή τῶν εἰδῶν πολυτελείας ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Μόνον ὅταν ἡ εὐθηνὴ εἰσαγωγή ἀφορᾷ εἶδη πρῶτης ἀνάγκης ἢ μέσα πρὸς παραγωγὴν των, ὑπάρχει ἡ δυνατότης χρησιμοποίησεως ἀφθονωτέρων κεφα-

λαίων ἀνευ πώσεως τοῦ ποσοστοῦ τῶν κερδῶν. Τοῦτο εἶναι δυνατόν νὰ συμβῇ ὄχι μόνον διὰν γίνεται κατ' εὐθείαν εἰσαγωγή τῶν εἰδῶν τούτων, ἀλλὰ καὶ διὰν εἰσάγονται μέσα πρὸς παραγωγὴν αὐτῶν. Ἡ εὐθυνὴ εἰσαγωγῇ ἐπὶ παραδείγματι σιδήρου ἔχει μέχρις ἑνὸς σημείου τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα μετὰ τῆς εἰσαγωγῆς οἴτου ἐπὶ τοῦ κόστους ἐργασίας καὶ τῶν κερδῶν, διότι ὁ εὐθυνὸς σιδηρὸς μειώνει τὸ κόστος κατασκευῆς τῶν γεωργικῶν ἐργαλείων καὶ μηχανημάτων. Ἐξωτερικὸν ἐμπόριον, τὸ ὁποῖον δὲν ἐλαττώνει οὔτε ἀμέσως οὔτε ἐμμέσως τὴν τιμὴν ἀντικειμένων τῆς λαϊκῆς καταναλώσεως, δὲν ἔχει ἀποτέλεσμα ἐπὶ τῆς αὐξήσεως τοῦ ποσοστοῦ τῶν κερδῶν, ἢ καθυστερήσεως τοῦλάχιστον τῆς πώσεως αὐτοῦ. Οὐχ' ἦρτον ὁμως ἡ εὐθυνὴ αὕτη εἰσαγωγῇ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰδῶν πολυτελείας δύναται νὰ ἀντικαταστήσῃ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τὴν παραγωγὴν εἰδῶν πολυτελείας διὰ τῆς παραγωγῆς εἰδῶν ἐξαγωγῆς χωρὶς τὸ ποσὸν τῶν κεφαλαίων ν' αὐξηθῇ ἢ νὰ ἐλαττωθῇ. Πᾶσα χώρα εἰσάγουσά ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἶδη πρώτης ἀνάγκης καὶ πρώτας ὕλας εἶναι ὑποχρεωμένη ν' ἀκολουθήσῃ τὸν ἀνωτέρω κανόνα, διότι ὅσα περισσότερον ἐξαγάγῃ, τόσα περισσότερα θὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ εἰσαγάγῃ.

Χώρα ἡ ὁποία, ὡς ἡ Ἀγγλία, ἀφήνει νὰ εἰσέρχωνται ἀτελῶς τὰ τρόφιμα, γενικῶς τὰ εἶδη πρώτης ἀνάγκης καὶ αἱ πρώται αὐτῆς ὕλαι ἐξ ὧν τῶν χωρῶν τοῦ κόσμου, δὲν ἐξαφτᾶται πλέον, ὡς πρὸς τὴν διατήρησιν τοῦ ποσοστοῦ τῶν κερδῶν, ἐκ τῆς γονιμότητος τοῦ ἐδάφους αὐτῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς γονιμότητος ὧν τῶν ἐδαφῶν τοῦ κόσμου. Ἄν δὲ εἰς τὴν χώραν ταύτην παρατηρεῖται διαρκὲς αὐξησης πληθυσμοῦ καὶ κεφαλαίων δὲν ὑπάρχει καλλίτερος τρόπος εὐθιγῆς διατροφῆς τοῦ πληθυσμοῦ της, ἀπὸ τὴν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἐξαγωγὴν τῶν κεφαλαίων της, ἵνα ταῦτα χρησιμοποιηθῶσιν ἐκεῖ πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας.

Β.—Ἡ ἐξαγωγὴ κεφαλαίων εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἔχει γὰρ αὐτὸ ἀποτέλεσμα.

Τελευταία αἰτία παρεμποδίζουσα τὴν πτώσιν τῶν κερδῶν εἰς τὰς χώρας εἰς τὰς ὁποίας παρατηρεῖται διαρκὲς αὐξησης κεφαλαίων καὶ συνεπῶς τάσις ἐκείνας μειώσεως τῶν κερδῶν εἰς τὸ minimum, εἶναι ἡ μετανάστευσις μέρους τῶν κεφαλαίων, εἰς τὰς διαφόρους χώρας τοῦ κόσμου πρὸς ἐπικερδῆ τοποθέτησιν αὐτῶν. Εἰς τὸ γεγονός τοῦτο κυρίως ὀφείλεται ἡ ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν παρεμπόδισις τῶν κερδῶν πρὸς ἐλάττωσιν ἐν Ἀγγλίᾳ. Ἐφ' ὅσον ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἀγγλίας θ' αὐξήσῃ μόνον εἰς τὴν ἐξαγωγὴν τῶν κεφαλαίων της θὰ πρέπει νὰ βασιζέται διὰ τὴν συντήρησίν της εἰς γεωργικά προϊόντα καὶ πρώτας ὕλας εὐθιγῆς. Ἡ μετανάστευσις αὕτη τῶν Ἀγγλικῶν κεφαλαίων θὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὴν χώραν ὅπως χρησιμοποιηθοῦν ἐν αὐτῇ μεγαλύτερα ποσὰ κεφαλαίων, χωρὶς νὰ προκύψῃ πτώσις κερδῶν, διὰ τῆς ἰδρύσεως βιομηχανιῶν. Ἡ ἐξαγωγὴ κεφαλαίων ἀποτελεῖ σπουδαιότατον μέσον ἐπεκτάσεως τοῦ πεδίου χρησιμοποίησεως τῶν κεφαλαίων, ἅτινα παραμένουν ἐν

τῇ χώρᾳ καὶ δύναται νὰ λεχθῇ χωρὶς ὑπερβολὴν μέχρις ὠρισμένου σημείου, δι' ὅσα περισσότερα κεφάλαια ἢ Ἀγγλία θὰ ἐξαγάγῃ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, τόσον περισσότερα θὰ παραιμείνουν ἐν τῇ χώρᾳ.

Εἰς τὰς μᾶλλον προηγμένας ἀπὸ ἀπόψεως βιομηχανίας καὶ πλέον πυκνοκατοικημένας χώρας, ὅπου συνεπῶς τὸ ποσοστὸν τοῦ κέρδους εἶναι χαμηλότερον ἀπὸ τὰς ἄλλας χώρας ὑπάρχουν δύο ἐλάχιστα ὅρια κερδῶν: τὸ ἀπόλυτον ἐλάχιστον κάτωθεν τοῦ ὁποίου σταματοῦν πλέον αἱ συσσωρεύσεις τῶν κεφαλαίων καὶ τὸ πραγματικὸν ἐλάχιστον, ὅπερ εἶναι ὑψηλότερον τοῦ προηγμένου καὶ κάτωθεν τοῦ ὁποίου τὰ κεφάλαια μεταναστεύουσι εἰς ἄλλας χώρας. Ὅταν θέλομεν νὰ ἐρευνήσωμεν τὸ ἐλάχιστον τῶν κερδῶν μιᾶς χώρας διὰ τὴν ἐξαγωγὴν πρακτικῶν συμπερασμάτων, ἀρκεῖ νὰ λαμβάνωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ πραγματικὸν ἐλάχιστον. Ἐφ' ὅσον θὰ ὑπάρχουν παλαιαὶ χώραι ὅπου τὰ κεφάλαια αὐξάνουν ταχέως καὶ ἀντιθέτως χώραι νέαι ὅπου τὰ κέρδη εἶναι εἰσέτι μεγάλα, τὸ ποσοστὸν τῶν κερδῶν εἰς τὰς παλαιὰς χώρας δὲν θὰ κατέλθῃ εἰς τὸ αὐτὸ ἀπόλυτον ἐλάχιστον, καθ' ὃ θὰ παύσουν αἱ συσσωρεύσεις τῶν κεφαλαίων, ἀλλὰ θὰ σταματήσῃ εἰς τὸ πραγματικὸν ἐλάχιστον ἥτοι εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, κατὰ τὸ ὁποῖον τὰ κεφάλαια θ' ἀρχίσουν νὰ μεταναστεύουν. Μόνον δὲ διὰ τεχνικῶν τελειοποιήσεων ἐν τῷ ἐσωτερικῷ καὶ δὴ τούτων ἐφαρμοζομένων ἐπὶ τῆς παραγωγῆς τῶν εἰδῶν, τῶν καταναλισκομένων ὑπὸ τῶν ἐργατῶν, εἶναι δυνατόν νὰ ἐμποδισθοῦν τὰ κεφάλαια μιᾶς χώρας, ὡς εἶναι π.χ. ἡ Ἀγγλία, νὰ δίδουν μέτρια ποσοστὰ κερδῶν, ὁπότε ὅλαι αἱ ἀποταμιεύσεις θὰ ἐξήρχοντο διὰ νὰ τοποθετηθοῦν ἐπικερδέστερον εἰς τὰς χώρας τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Κεφάλαιον Πέμπτον.

Συνέπειαι τῆς τάσεως τῶν κερδῶν ὅπως κατέλθουν εἰς τὸ ἐλάχιστον.

1.— Ἡ ἐκροὴ τῶν κεφαλαίων δὲν ἀποτελεῖ ἀναγκαίως ἀπώλειαν διὰ τὸ ἔθνος.

Ἡ θεωρία τῆς ἐπιδράσεως τῶν συσσωρεύσεων ἐπὶ τῶν κερδῶν, ὡς ἐξετέθη ἀνωτέρω, τροποποιεῖ πολλὰ πρακτικὰ συμπεράσματα, εἰς τὰ ὁποῖα κατέλθον τινὲς τῶν ἐγκυροτέρων συγγραφέων.

Ἡ θεωρία αὕτη ἐν πρώτοις ἀναιρεῖ τὴν τερασίαν σπουδαιότητα, τὴν ὁποίαν ἀπέδωσαν οἱ οἰκονομολόγοι ἐπὶ τῶν ἀποτελεσμάτων, τὰ ὁποῖα θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἐν κυβερνητικόν μέτρον ἐπὶ τῆς αὐξήσεως ἢ ἐλαττώσεως τῶν κεφαλαίων τῆς χώρας' εἰς τὴν ὁποίαν τὸ ποσοστὸν τῶν κερδῶν εἶναι χαμηλότερον. Ἐξηκριβώθη ἀνωτέρω ὅτι ἡ πτώσις τοῦ ποσοστοῦ τῶν κερδῶν ὑπῆρξεν συνέπεια μιᾶς λόσον ταχείας ἀποταμιεύσεως καὶ συσσωρεύσεως κεφαλαίων ὥστε νὰ ἐξουδετεροῦνται αἱ δύο ἀντίθετοι ἀντιδράσεις τῶν πρὸδῶν τῆς παραγωγῆς ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς αὐξήσεως τῶν εἰσαγωγικῶν εἰδῶν πρῶτης ἀνάγκης ἀφ' ἑτέρου. Ἡ χώρα αὕτη εἰς τὴν ὁποίαν παρατηρεῖται

διαρκῆς αὐξήσις κεφαλαίων καὶ σημειοῦνται οὔτε ἀπώλεια οὔτε ἐξαγωγή κεφαλαίων εἰς τὸ ἐξωτερικὸν πρὸς τοποθέτησιν, θὰ φθιάσῃ ἀργότερον εἰς σημεῖον ὥστε αἱ συσσωρεύσεις κεφαλαίων νὰ σταματήσουν. Εἰς μίαν τοιαύτην κατάστασιν πραγμάτων, μὴ αἰφνίδιος αὐξήσις τῶν κεφαλαίων τῆς χώρας, ἐφ' ὅσον δὲν θὰ συνοδεύεται ὑπὸ αὐξήσεως τῆς παραγωγικῆς δυνάμεως, δὲν θὰ εἶναι εἰμὴ βραχυτάτης διαρκείας, καθ' ὅσον λόγῳ τῆς πτώσεως τοῦ τόκου καὶ τοῦ ποσοστοῦ κέρδους ἢ θὰ ἔπαινον αἱ ἀποταμιεύσεις καὶ αἱ συσσωρεύσεις, ἢ τὰ κεφάλαια θὰ μειηνάστευον ἢ τέλος θὰ ἀπώλλυντο εἰς κερδοσκοπίας. Ἀντιθέτως μία ἐλάττωσις τοῦ ποσοῦ τῶν κεφαλαίων, ἐφ' ὅσον βέβαια δὲν θὰ ἦτο ὑπέρμετρος, δὲν θὰ καθίστα ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ τὴν χώραν πτωχὴν, διότι ἡ μείωσις τῶν κεφαλαίων ταχέως θὰ ἐπέφερεν αὐξήσιν τοῦ ποσοστοῦ κέρδους καὶ τοῦ τόκου, ὅποτε, ἐντὸς βραχέος χρονικοῦ διαστήματος θὰ ἐσυσσωρεύοντο πάλιν τ' ἀναγκαιοῦντα κεφάλαια.

Ἄν συνεπῶς ἡ κυβέρνησις μιᾶς χώρας προτίθεται νὰ δανεισθῇ ἐν μέγα πυσὸν πρὸς προαγωγὴν τῆς παιδείας, τῆς δικαιοσύνης, τῆς φιλανθρωπίας καὶ οὐχὶ διὰ λόγους ἀμέσως παραγωγικοῦς, δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχῃ φόβος ὅτι λόγῳ τῆς καταναλώσεως τῶν κεφαλαίων θὰ ἐξαντληθοῦν αἱ διαρκεῖς πλουτοπαραγωγικαὶ πηγαὶ τῆς χώρας. Τὰ ἔξοδα ταῦτα δὲν θὰ στερεήσουν οὔτε ἓνα ἐργάτην τῆς ἐργασίας του καὶ δὲν θὰ μειώσουν τὴν παραγωγὴν οὔτε κατὰ ἓνα πῆχυν ὑφάσματος ἢ ἓνα ἑκατόλιτρον σίτου. Προκειμένου περὶ πτωχῶν χωρῶν αὐτῶν ἡ Κυβέρνησις πρέπει νὰ διαχειρίζεται μετὰ μεγάλης ρερισκέψεως τὰ κεφάλαια ταῦτα καὶ νὰ ἐνισχύει τὴν συσσώρευσιν τῶν κεφαλαίων εἰς τὸ ἐσωτερικόν. Προκειμένου ὅμως περὶ τῶν πλουσιῶν χωρῶν, ὅπου δὲν ὑπάρχει ἔλλειψις κεφαλαίων, ἀλλὰ κυρίως ἔλλειψις γονίμων ἐδαφῶν, ἐκεῖ ἡ κυβέρνησις δὲν πρέπει νὰ ἐνθαρρύνῃ τόσον πολὺ τὰς συσσωρεύσεις τῶν κεφαλαίων, ἀλλὰ κυρίως τὴν αὐξήσιν τῶν κερδῶν, μέσῳ μιᾶς ἐπιστημονικωτέρας καλλιέργειας ἢ εὐχερεστερας προσεγγίσεως εἰς ἐδάφη γονιμώτερα ἄλλων τμημάτων τῆς γῆς. Ἡ κυβέρνησις τῶν χωρῶν αὐτῶν δύναται νὰ λαμβάνῃ ἓνα λογικὸν μέρος τῶν κεφαλαίων τοῦ ἔθνους καὶ νὰ τὸ καταναλίσκῃ χωρὶς νὰ ἐλαττοῦται ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος.

Αἱ αὐταὶ σκέψεις μᾶς κίνουν νὰ θεωροῦμεν ὡς ἀνάξια προσοχῆς τὰ κατὰ τῆς μεταναστεύσεως ἐπιχειρήματα. Ἡ μετανάστευσις λέγουσιν δὲν δύναται νὰ ἐξυπηρετήσῃ εἰς τίποτι τοὺς ἐργάτας. Ἀντιθέτως νομίζομεν ὅτι ἡ ἐργατικὴ τάξις ὠφελεῖται ἐκ τῆς μεταναστεύσεως. Ἄν τὸ 1)10 τῶν ἐργατῶν τῆς Ἀγγλίας μετεβαίνειν εἰς τὰς ἀποικίας ἐξήγετο ὡσαύτως τὸ 1)10 τῶν κυκλοφορούντων κεφαλαίων εἰς αὐτάς, τότε οἱ μισθοὶ ἢ τὰ κέρδη καὶ ἴσως καὶ τὰ δύο ὠφελοῦντο μεγάλως, διότι μέρος τῶν κεφαλαίων καὶ τοῦ πληθυσμοῦ θὰ ἔπαιεν νὰ βαρύνῃ ἐπὶ τῇ γονιμότητι τοῦ ἐδάφους. Ἡ ζήτησις εἰδῶν διατροφῆς θὰ ἐμειοῦτο, αἱ ἀγωνώτεραι γαῖαι θὰ ἐγκαταλείποντο ὑπὸ τῆς καλλιέργειας καὶ θὰ μεταβάλλοντο εἰς βοσκάς, αἱ γονιμώτεραι γαῖαι θὰ ἐκαλλιεργοῦντο μὲ ὀλιγώτερα ἔξοδα καὶ θὰ ἔδιδον σχετικῶς μεγαλυτέρας προσόδους, αἱ τιμαὶ τῶν εἰδῶν διατροφῆς θὰ ἔπιπτον, διὰ

τοὺς ἀνωτέρω λόγους καὶ ἂν ἀκόμη ὑποτεθῇ ὅτι οἱ μισθοὶ δὲν θὰ ἠὔξανον καθόλου, ἢ θέσις τῶν ἐργατῶν ἀναμφιβόλως θὰ καθίστατο καλλιτέρα, ἢ νέα δὲ αὕτη κατίστασις θὰ ἦτο διαρκὲς ἂν ὁ πληθυσμὸς δὲν ἠὔξανε καὶ τὰ ἡμερομίσθια δὲν ἠλαττοῦντο.

2.—Εἰς τὰς πλουσίας χώρας ἢ χεῖσις τῶν μηχανῶν εἶναι ὠφέλιμος καὶ οὐχὶ καταστρεπτικὴ διὰ τοὺς ἐργάτας.

Ἀπομένει νὰ ἐρευνηθῇ ἐν τέλει τὸ πρόβλημα τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν μηχανῶν ἐπὶ τῶν συμφερόντων τῶν ἐργατικῶν τάξεων. Τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῶν τοιούτου εἶδους βελτιώσεων εἶναι ἡ μεταβολὴ τῶν κυκλοφορούντων κεφαλαίων εἰς πύγια. Προκειμένου περὶ χωρῶν εἰς τὰς ὁποίας τὰ κεφάλαια συσσωρεύονται βραδέως, ἢ εἰσαγωγῇ τῶν μηχανῶν αἱ διαρκεῖς βελτιώσεις καὶ τὰ τοιαῦτα δύνανται ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα νὰ εἶναι λίαν καταστρεπτικά, διότι τὰ διὰ τοὺς ἀνωτέρω σκοποὺς κεφάλαια δύνανται νὰ ἔχουν ληφθῇ ἐκ τοῦ ποσοῦ τοῦ προωρισμένου διὰ τὰ ἡμερομίσθια, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐλαττωθῶν τὰ μέσα διατηρήσεως τοῦ λαοῦ καὶ τῆς χρησιμοποιομένης ἐργασίας. Προκειμένου ὁμως περὶ τῶν πλουσιῶν χωρῶν, ὅπου αἱ ἀποταμιεύσεις καὶ αἱ συσσωρεύσεις τῶν κεφαλαίων εἶναι μεγάλαι καὶ τὰ κέρδη μέτρια δὲν ὑπάρχει φόβος ἐκδηλώσεως τῶν ἀνωτέρω ἀποτελεσμάτων. Ὅπως αἱ μεταναστεύσεις τῶν κεφαλαίων, αἱ μὴ παραγωγικαὶ δαπάναι καὶ ἡ μέχρι ὀρίων διασπάθις δὲν ἐλαττώνουν εἰς τὰς χώρας ταύτας τὸ ποσὸν τῶν κεφαλαίων, τὸ ἀφιερωμένον διὰ τὴν πληρωμὴν ἡμερομισθίων, οὕτω καὶ ἡ μετατροπὴ ἑνὸς μέρους τῶν κυκλοφορούντων κεφαλαίων εἰς πάγια δὲν ἔχει τὸ ἀποτέλεσμα αὐτό. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον εἶναι ἐσφαλμένη ἡ ἀντίληψις τῶν ὑποστηριζάντων, ὅτι αἱ μετατροπαὶ αὗται ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐλάττωσιν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς χώρας. Δέον ὁμως νὰ σημειωθῇ ὅτι ὑποστηρίζων τὴν ἀντίληψιν ταύτην, δὲν βασίζομαι ἐπὶ τῆς πεπλανημένης γνώμης, ὅτι αἱ δαπάναι αἰτίνες γίνονται ἐπὶ παραδείγματι διὰ τὴν κατασκευὴν ἑνὸς αἰδηροδρόμου, δὲν ἔχουν ἄλλην συνέπειαν εἰμὴ τὴν μεταβίβασιν τῶν κεφαλαίων ἀπὸ τῆς μιᾶς χειρὸς εἰς τὴν ἑτέραν καὶ ὅτι συνεπῶς τίποτα δὲν ἀπόλλυται. Τοῦτο ἴσως ν' ἀληθεύῃ διὰ τὰ δαπανώμενα ποσὰ πρὸς ἀγορὰν γῆς, ὅπου τὰ ποσὰ τὰ πληρωνόμενα εἰς τὸν μηχανικόν, τὸν γεωμέτην, τὸν νομικόν κ.τ.λ. δὲν χάνονται ἀλλὰ ἐξοικονομοῦνται ὑπ' αὐτῶν γενόμενα κεφάλαια. Ἐν προκειμένῳ ὁμως πᾶν ὅτι χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ σιδηροδρόμου καταναλίσκεται καὶ καταστρέφεται καὶ δὲν δύνатаι πλέον νὰ χρησιμεύσῃ διὰ τὴν πληρωμὴν [ἡμερομισθίων, ἐδαπανήθησαν ποσὰ καὶ ὡς ἀντάλλαγμα ἐλήφθη σιδηροδρόμος. Ἀλλὰ τὸ σῆμεῖον εἰς τὸ ὅποιον ἐπιμένω εἶναι τοῦτο: ὅτι τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν δαπανηθέντων ποσῶν ἐλήφθη ἐκ κεφαλαίων, ἅτινα ἄνευ τοῦ γεγονότος τούτου θὰ ἐξήγοντο εἰς τὸ ἐξωτερικόν ἢ θὰ ἐδαπανῶντο μὴ παραγωγικῶς, ἄνευ οὐδενὸς ἀποτελέσματος.

Κατὰ ταῦτα ἡ μετατροπὴ τῶν κυκλοφορούντων κεφαλαίων εἰς πάγια,

ἐπερχομένη διὰ τῆς κατασκευῆς σιδηροδρόμων, ἐργοστασίων, πλοίων, μηχανῶν, διωρύγων, ἀποξηραντικῶν καὶ ἀρδευτικῶν ἔργων δὲν ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν μείωσιν τοῦ ἀκαθαρίστου προϊόντος ἢ τοῦ ποσοῦ τῆς χρησιμοποιομένης ἐργασίας. Τὰ κεφάλαια ταῦτα χρησιμοποιούμενα εἰς τελειοποιήσεις τῆς παραγωγῆς, ἀποτελοῦν τὸν ἀναγκαῖον ὅρον τῆς αὐξήσεως τῶν κυκλοφορούντων κεφαλαίων, χωρὶς τὰ κέρδη νὰ κατέλθουν εἰς τοιοῦτον σημείον, ὥστε νέα συσσωρεύσεις νὰ καταστῇ ἀδύνατος. Ὅλα τὰ δαπανώμενα κεφάλαια διὰ τὴν ἀπόκτησιν τεχνικῶν τελειοποιήσεων διαρκείας, καταβιβάζουν τὸ κόστος τῶν εἰδῶν διατροφῆς καὶ τῶν πρώτων ὑλῶν, σχεδὸν ὅλαι αἱ μηχανικαὶ τελειοποιήσεις προμηθεύουν εἰς τὸν ἐργάτην εὐθηνότερον τὴν κατοικίαν του, τὰ ἐνδύματά του, καὶ τὰ ἐργαλεία του, αἱ τελειοποιήσεις τῶν συγκοινωνιακῶν μέσων ἐπιφέρουν εὐθηνίαν τῶν προϊόντων τῶν εἰσαγόμενων ἐξ ἀπομεμακρυσμένων ἀποστάσεων. Ὅλοι αὐταὶ αἱ τελειοποιήσεις ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν αὐξήσιν τῶν εἰδῶν τῶν καταναλισκομένων ὑπὸ τῶν ἐργατῶν καὶ γενικῶς τὴν βελτίωσιν τῆς θέσεως αὐτῶν.

Ὡστε δυνάμεθα ἐν τέλει νὰ εἰπωμεν ὅτι αἱ τεχνικαὶ τελειοποιήσεις τῆς παραγωγῆς καὶ αἱ μεταναστεύσεις τῶν κεφαλαίων πρὸς τὰς εὐφορωτέρας χώρας ὄχι μόνον δὲ ἐλαττώνουν τὸ ἀκαθάριστον προϊόν καὶ τὴν ζήτησιν τῆς ἐργασίας εἰς τὴν χώραν, ἀλλὰ ἀποτελοῦσιν τὰς κυριωτέρας βάσεις ἐπὶ τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ἐλπίζωμεν τὴν αὐξήσιν τοῦ ἀκαθαρίστου προϊόντος καὶ τῆς ζητήσεως ἐργασίας. Καὶ δὲν εἶναι ὑπερβολὴ νὰ λεχθῇ κατόπιν αὐτῶν ὅτι ὅσα περισσότερα κεφάλαια δαπάνησιν ἢ Ἀγγλία διὰ τεχνικὰς τελειοποιήσεις καὶ τοποθετήσεις εἰς τὸ ἐξωτερικόν, τόσα περισσότερα θὰ μείνουν ἐν τῇ χώρᾳ.

Περὶ τῆς στασίμου καταστάσεως

Κεφάλαιον Ἑκτον

1.— *Οἱ Συγγραφεῖς φοβοῦνται τὴν στάσιμον κατάστασιν.*

Ἐξετέθη εἰς τὰ πέντε προηγούμενα κεφάλαια ἡ θεωρία τῆς Οἰκονομικῆς προόδου τῆς κοινωνίας, καθ' ἣν παρουσιάζονται αὐξήσεις τῶν κεφαλαίων, τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν τεχνικῶν τελειοποιήσεων. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη αὐξουσα πρόοδος ἀναμφιβόλως δὲν εἶναι ἄπειρος καὶ συνεπῶς δὲν εἶναι ἀρκετὸν νὰ γνωρίζωμεν μόνον τοὺς νόμους τῆς κινήσεως ταύτης. Μελετώντες τοὺς νόμους αὐτοὺς αὐτομάτως γεννᾶται ἡ ἐρώτησις· πού τείνομεν; εἰς ποῖον ὀριστικὸν σκοπὸν βαδίζει ἡ κοινωνία μὲ τὰς τεχνικὰς προόδους αὐτῆς; ἂν αἱ πρόοδοι αὗται παύσουν, ποία θὰ εἶναι ἡ κατάστασις, εἰς τὴν ὁποίαν θ' ἀφεθῇ ἡ ἀνθρωπότης;

Ἡ αὐξήσις τοῦ πλούτου δὲν εἶναι ἀπεριόριστος, ἀλλ' εἰς τὸ τέλος τῆς προοδευτικῆς καταστάσεως εὐρίσκεται ἡ στάσιμος κατάστασις, πρὸς τὴν ὁποίαν πλησιάζομεν βῆμα πρὸς βῆμα. Αἱ πλουσιώτεροι χώραι, θὰ φθάσουν εἰς στάσιμον κατάστασιν, ὅταν αἱ τέχναι παύσουν νὰ προσδεύουν καὶ τὰ κεφάλαια παύσουν νὰ μεταναστεύουν πρὸς τὰς ἀκαλλιεργήτους χώρας τῆς γῆς.

“Ολοι αἱ προγενέστεροι συγγραφεῖς οἰκονομολόγοι βλέπουν τὴν στάσιμον κατάστασιν ὡς μίαν δυσάρεστον καὶ ἐλάχιστον ἐνθαρρυντικὴν ἄποψιν, διότι αἱ συγγραφαὶ τῶν τείνουν νὰ τοποθετήσουν ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὴν προοδευτικὴν κατάστασιν πᾶν τὸ οἰκονομικῶς ἐπιθυμητόν. Οὕτω κατὰ τὸν Mac Culloch, ἐπὶ παραδείγματι, ἡ εὐδαιμονία δὲν συνίσταται εἰς μίαν μεγάλην παραγωγὴν καὶ μίαν καλὴν διανομὴν τοῦ πλούτου, ἀλλ’ εἰς μίαν ταχεῖαν αὔξησιν τοῦ πλούτου. Ὁ Mac Culloch σταθμίζει τὴν εὐδαιμονίαν μὲ τὸ ποσοστὸν τῶν κερδῶν. Ἀλλ’ ἡ τάσις τῆς αὐξήσεως τοῦ πλούτου, τὴν ὁποῖαν ὀνομάζει εὐδαιμονίαν συνεπάγεται ἀκριβῶς τὴν ἐλάττωσιν τοῦ ποσοστοῦ τῶν κερδῶν, ὅποτε ἡ οἰκονομικὴ πρόοδος παύουσα θὰ καταστρέψῃ τὴν εὐδαιμονίαν. Καὶ ὁ Adam Smith λέγει διὸ ἂν ἡ κατάστασις τῆς μεγάλης λαϊκῆς μάζης δὲν εἶναι τελείως ἀθλία εἰς τὴν στάσιμον κατάστασιν, οὐχ’ ἦττον περιορίζεται μεγάλως καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι αὕτη εἶναι καλὴ εἰμὴ εἰς τὴν προοδευτικὴν κατάστασιν.

2.—Ἡ στάσιμος κατάστασις δὲν εἶναι ἐν τούτοις καθ’ ἑαυτὴν ἀνεπιθύμητος.

Δὲν δύναμαι νὰ αἰσθανθῶ διὰ τὴν στάσιμον κατάστασιν τῶν κεφαλαίων καὶ τοῦ πλούτου τὴν ἀποστροφὴν, ἣτις ἐκδηλοῦται εἰς τὰς συγγραφὰς τῶν οἰκονομολόγων τῆς παλαιᾶς ἐποχῆς. Τείνω μάλιστα νὰ πιστεύσω ὅτι ἐν συλλόφῃ θὰ ἀπετέλῃ αὕτη μεγάλην πρόοδον διὰ τὴν παροῦσαν ἡμῶν κατάστασιν. Ὁμολογῶ ὅτι δὲν εἶμαι γοητευμένος μὲ τὸ ἰδεῶδες τῆς ζωῆς, ὅπερ μᾶς παρουσιάζουν οἱ πιστεύοντες ὅτι ἡ κανονικὴ κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου συνίσταται εἰς τὸ ν’ ἀγωνίζεται συνεχῶς ἵνα προοδεύσῃ καὶ ὅτι ἡ καταπάτησις, τὸ παραγκώνισμα καὶ ἡ ἐκμηδένισις τῶν μὲν ὑπὸ τῶν δέ, πρῶγμα ὅπερ ἀποτελεῖ τὸν τύπον τῆς συγχρόνου κοινωνίας, εἶναι ἡ πλέον ἐπιθυμητὴ τύχη διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἐνῶ δὲν εἶναι τίποτ’ ἄλλο εἰμὴ τὰ συμπτώματα μιᾶς δυσαρέστου φάσεως τῆς τεχνικῆς καὶ οἰκονομικῆς προόδου. Μία τοιαύτη κατάστασις ἀνισότητος καὶ ἀναρχίας ἀναμφιβόλως δὲν ἀποτελεῖ κοινωνικὴν τελειότητα. Ἄν παραδεχθῶ ὅτι ὁ πλοῦτος εἶναι δύναμις καὶ ὅτι ἀντικείμενον τῆς φιλοδοξίας ἐκάστου εἶναι νὰ καταστῇ ὅσον τὸ δυνατὸν πλουσιώτερος, θὰ πρέπῃ ὅπως ἡ ὁδὸς τοῦ πλούτου εἶναι ἐξίσου ἀνοικτὴ δι’ ὅλους ἄνευ προνομίων καὶ μεροληψίας. Ἀλλ’ ἡ καλλιτέρα κατάστασις διὰ τὴν ἀνθρώπινον φύσιν εἶναι ἐκείνη κατὰ τὴν ὁποῖαν κανεὶς δὲν εἶναι πλούσιος, κανεὶς δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ γίνῃ πλουσιώτερος, ἀλλ’ οὔτε φοβεῖται νὰ κλημισθῇ ἀπὸ τὰς προσπαθείας τῶν ἄλλων ὅπως δρμήσουν πρὸς τὰ ἐμπρός.

Ἀναμφισβητήτως μία χώρα δὲν πρέπει νὰ παραμένῃ καθυστερημένη εἰς τὰς οἰκονομικὰς προόδους διότι αἱ πρόοδοι αὗται ἐμπεδώνουν τὴν Ἐθνικὴν ἀνεξαρτησίαν. Οὐχ’ ἦττον ὅμως αἱ πρόοδοι ἔχουν μικρὰν σπουδαιότητα, ὅταν ἡ αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ ἢ ἄλλη αἰτία ἐμποδίζει τὴν εὐρείαν μᾶζαν τοῦ λαοῦ νὰ καρπωθῇ τὴν ὠφελιμότητα αὐτῶν. Δὲν βλέπω καμμίαν πρόο-

δον ὅταν οἱ πλούσιοι διπλασιάζουν τὴν καταναλωτικὴν αὐτῶν ἱκανότητα ἢ ὅταν μεταβαίνουν ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἐργαζομένων πλουσίων εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀνέργων πλουσίων. Μόνον διὰ τὰς καθυστερημένας χώρας δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, ὅτι ἡ αὔξησις τῆς παραγωγῆς ἔχει μεγάλην σπουδαιότητα, προκειμένου ὅμως περὶ πλουσίων χωρῶν ἐκεῖ δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη αὐξήσεως τῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ κυρίως ἀνάγκη καλλιτέρας διανομῆς τοῦ πλούτου, τῆς ὁποίας ἀπαραίτητος ὅρος εἶναι ὁ περιορισμὸς τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ.

Δυνάμεθα δὲ ἴσως νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν καλλιτέραν αὐτὴν διανομὴν διὰ τῆς ἐμπεδώσεως τῆς συνέσεως καὶ ὀλιγαρχείας ἀτόμων, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ σύστημα περιορισμοῦ τῆς ἀνίσου κατανομῆς τοῦ πλούτου, διὰ περιορισμοῦ τοῦ δικαιώματος τοῦ δέχεσθαι κληρονομίας καὶ δωρεάς κατὰ τὸ δυνάττον, χωρὶς νὰ παραβλέπεται ἡ ἐλευθερία τὴν ὁποίαν ἔχει ἕκαστος εἰς τὴν διάθεσιν τῶν καρπῶν τῆς ἐργασίας του. Μόνον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ὑπάρξῃ πολυάριθμον καὶ καλῶς ἀμοιβόμενον σῶμα ἐργατῶν καὶ θὰ περιορισθοῦν αἱ τεράστιαι περιουσίαι ὥρισμένων προσώπων καὶ μόνον τότε ἡ εὐρεία μᾶζα ἀπαλλασσομένη τῶν τραχέων ἐργασιῶν θὰ δοκιμάσῃ τὴν σωματικὴν καὶ πνευματικὴν ἄνεσιν, μέσῳ τῆς ὁποίας θὰ καλλιεργήσῃ ἐλευθέρως τὰς τέχνας, αἵτινες ἐξωραΐζουν τὴν ζωὴν. Ἡ κατάστασις αὕτη, ἥτις ἀναμφιβόλως εἶναι καλλιτέρα τῆς σημερινῆς δύναται κάλλιστα ν' ἀναπτυχθῇ εἰς τὴν στάσιμον κατάστασιν καὶ μόνον εἰς αὐτήν.

Δὲν λέγω ὅτι δὲν ὑπάρχει θέσις εἰς τὸν κόσμον καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς χώρας τοῦ παλαιοῦ κόσμου, διὰ μεγαλυτέραν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ, προϋποτιθεμένου ὅτι καὶ αἱ τέχναι καὶ τὰ κεφάλαια αὐξάνουν, ἀλλὰ δὲν βλέπω διὰ τίνα λόγον πρέπει νὰ ἐπιθυμίσωμεν αὔξησιν αὐτοῦ τοῦ πληθυσμοῦ. Εἰς ὅλας τὰς πυκνοκατοικημένας χώρας, ὑπάρχει πληθυσμιακὴ πυκνότης πλέον ἢ ἐπαρκὴς διὰ νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ν' ἀπολαύσῃ τὰ πλεονεκτήματα τῆς συνεργασίας καὶ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων. Μία χώρα ἢ ὑποία εἶναι ἀσφυκτικῶς κατοικημένη, καὶ καλλιεργημένη δὲν ἀποτελεῖ παράδειγμα ἄξιον μιμήσεως. Ἡ ἐρημιά, ἡ μόνωσις εἶναι ὁ ἀναγκαῖος ὅρος κάθε βαθείας σκέψεως καὶ χαρακτῆρος, ἡ ἐρημιὰ μὴ μὲν τὰς ὡραιότητας καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς φύσεως εἶναι τὸ λίκνον τῶν σκέψεων. Δὲν θὰ παρυσίαζε καμμίαν ὡραιότητα καμμίαν χαρὰν, κανένα μεγαλεῖον, μία χώρα εἰς τὴν ὁποίαν δὲν θ' ἀφίνετο τίποτι εἰς τὴν αὐθόρμητον ἐνέργειαν τῆς φύσεως, ἀλλ' ὅπου κάθε στρέμμα γῆς θὰ ἐκαλλιεργεῖτο, κάθε ἐρημος θὰ ἦτο ἀνθισμένη, κάθε λιβάδι θὰ ἦτο ὀργωμένο, ὅπου ὅλα τὰ ἄγρια ζῶα καὶ πτηνὰ ἐξολοθρευόντο, διότι δῆθεν ἔρχονται νὰ στερήσουν τὸν ἀνθρώπον τῆς τροφῆς του ὅπου κάθε ἄχρηστον δένδρον θὰ ἐκρίζοιτο ὅπου δὲν θὰ ἔμεινε μέρος, δι' ἓνα ἄγριον θάμνον ἢ ἄγριον ἄνθος διότι ὁ ἀνθρώπος θὰ ἤρχετο ταχέως νὰ τὰ ἐκρίζωσῃ ἐπ' ὀνόματι τῶν γεωργικῶν προϊόντων. Ἄν θὰ ἔπρεπε ἡ γῆ ν' ἀπωλέσῃ τὰς φυσικὰς αὐτῆς καλλονάς, ἵν' αὐξηθῇ ὁ πλοῦτος διὰ νὰ διατραφῇ ἓνας μεγαλύτερος ἀριθμὸς πληθυσμοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν

θὰ ἦτο οὔτε καλλίτερος οὔτε εὐτυχέστερος, εἰλικρινῶς νομίζω ὅτι ἡ στάσιμος κατάστασις εἶναι προτιμωτέρα.

Δὲν ἔπεται ὁμως ὅτι ἡ στάσιμος κατάστασις παρεμποδίζει τὰς προόδους ἀντιθέτως δι' αὐτῆς παραμένει εὐρὺ πεδῖον, εὐρύτηρον παρὰ ποτέ, διὰ κάθε ἡθικὴν ἀνάπτυξιν καὶ διὰ κάθε κοινωνικὴν καὶ ἡθικὴν πρόοδον καὶ πραγματικὴν βελτίωσιν τῶν ὄρων ζωῆς, ἵτις θὰ προκύβῃ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι θὰ παύσῃ πλέον ἡ ψυχὴ νὰ κατατυραννεῖται ἀπὸ τὴν φροντίδα τοῦ διαρκοῦς πληθυσμοῦ. Αἱ τεχνικαὶ πρόοδοι θὰ δύνανται νὰ καλλιεργουῖνται ἐξ ἴσου καλῶς καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιτυχίας μὲ τὴν ἐξῆς μόνον διαφοράν, ὅτι ἀντὶ αἱ πρόοδοι αὗται νὰ μὴν ἔχουν ἄλλον σκοπὸν ἀπὸ τὴν ἀπόκτησιν πλούτου, θὰ ἐπιτύχουν τοῦ σκοποῦ τῶν, ὅστις εἶναι ἡ ἐλλάττωσις τῆς ἐργασίας.

Περὶ τοῦ πιθανοῦ μέλλοντος τῶν ἐργατικῶν τάξεων

Κεφάλαιον Ἑβδομον

1.—Ἡ θεωρία τῆς Ἐξαρτήσεως καὶ Προστασίας δὲν εἶναι πλέον ἐφαρμόσιμος εἰς τὰς συγχρόνους κοινωνίας.

Ἡ κατάστασις τῆς ἐργατικῆς τάξεως (1), θεωρουμένη ἀπὸ ἡθικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀπόψεως, ὑπῆρξεν ἀντικείμενον πολλῶν μελετῶν καὶ συζητήσεων, αἵτινες κατέληξαν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι αὕτη δὲν εἶναι οἷα ἔπρεπε νὰ ἦτο. Αἱ συζητήσεις αὗται καὶ τὰ προτυθέντα σχέδια ἔφερον εἰς δύο ἀντιθέτους θεωρίας περὶ τῆς θέσεως, ἵτις θὰ ἵρμοζεν διὰ τοὺς ἐργάτας. Ἡ μία δύνανται νὰ ὀνομασθῇ θεωρία τῆς ἐξαρτήσεως καὶ τῆς προστασίας καὶ ἡ ἑτέρα θεωρία τῆς ἀνεξαρτησίας.

Κατὰ τὴν πρώτην θεωρίαν, ἡ τύχη τῶν καὶ γενικῶς πᾶν ὅτι ἀφορᾷ αὐτοὺς δὲν πρέπει νὰ ρυθμίζεται ὑπ' αὐτῶν τῶν ιδίων. Καθῆκον τῶν ἀνωτέρων τάξεων εἶναι νὰ μεριμνῶσι διὰ τοὺς πτωχοὺς καὶ ν' ἀναλαμβάνουν τὴν εὐθύνην τῆς τύχης τῶν, ὅπως ἀκριβῶς ὁ στρατηγὸς καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ ἐνὸς στρατοῦ εἶναι ὑπεύθυνοι διὰ τὴν τύχην τῶν στρατιωτῶν τῶν. Αἱ ἀνωτέραι τάξεις πρέπει νὰ ἐκπληροῦν τὸ καθῆκον τοῦτο εὐσυνειδήτως, διὰ νὰ ἐμπνεύσουν ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς κατωτέρους τῶν καὶ νὰ τοὺς ὑποτάσσουν. Συμφώνως πρὸς τὴν θεωρίαν ταύτην, ἵτις ἐκτείνεται ὡσαύτως καὶ εἰς τὰς

1) Ὁ Mill δὲν ἀρέσκειται εἰς τὴν χρησιμοποίησιν τῆς ἐκφράσεως «ἐργατικὴ τάξις». Ἰδοὺ λέγει κατὰ λέξιν «ὅταν ὁμιλῶ περὶ «ἐργατικῆς τάξεως» ἢ περὶ ἐργατῶν ὡς «τάξεως» χρησιμοποιοῦμαι τὰς ἐκφράσεις ταύτας ἵνα συμμορφωθῶ μὲ τὴν συνήθειαν καὶ διότι ἄλλως τε ἐκφράζομαι μίαν κατάστασιν κοινωνικῶν σχέσεων, ἣ ὅποια δὲν ἔχει τίποτα τὸ ἀπόλυτον ἢ τὸ διαρκές. Δὲν θεωρῶ οὔτε δικαίαν οὔτε καλὴν μίαν κοινωνικὴν κατάστασιν εἰς τὴν ὅποιαν ὑπάρχει μία «τάξις» ἀνέργων, ἣ ὑπάρχουν ἄτομα, τὰ ὅποια χωρὶς νὰ εἶναι ἀνίκανα πρὸς ἐργασίαν δὲν συμμετέχουν εἰς ἐργασίας. Ἀλλ' ἐφ' ὅσον θὰ διαρκῇ ἡ μεγάλη αὕτη κοινωνικὴ ἀσθένεια, ἐφ' ὅσον δηλ. θὰ ὑπάρχῃ ἡ τάξις τῶν ἀνέργων οἱ ἐργαζόμενοι θὰ σχηματίζουσιν μίαν τάξιν καὶ θὰ δυνάμεθα νὰ ὁμιλῶμεν περὶ αὐτῆς προσωρινῶς ὡς μιᾶς τάξεως».

μεταξύ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς σχέσεις, ἢ μεταξύ πλουσίου καὶ πτωχοῦ σχέσεις ἐν μέρει θὰ εἶναι σχέσεις ὑποταγῆς, ἡτις ὅμως θὰ ἔχῃ φιλικόν, ἠθικόν καὶ αἰσθηματικὸν χαρακτῆρα. Ὁ πλούσιος θὰ εἶναι πατὴρ καὶ ὁδηγός, ὁ δὲ πτωχὸς τέκνον καὶ ὁδηγούμενος. Ὁ πτωχὸς δὲν θὰ ἔχῃ οὐδεμίαν πρωτοβουλίαν δὲν θὰ ἔχῃ νὰ προσφέρῃ τίποτα ἄλλο ἀπὸ τὴν ἐργασίαν του, τὴν τιμιότητά του καὶ τὴν ὑπακοήν του. Ὁ ἀνώτερος θὰ διδάσκῃ πρὸς τούτοις τὸν κατώτερον.

Ἡ ἀνωτέρω θεωρία δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἰδανικὸν καὶ ὡς τοιοῦτον ἔχει τὸ κοινὸν χαρακτηριστικὸν ὅλων τῶν ἰδανικῶν, ὅτι οὐδέποτε ἐπραγματοποιήθη εἰς τὴν ἱστορίαν. Δὲν ὑπῆρξεν καμμία ἐποχή, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ ἀνώτεραι τάξεις χώρας τινὸς ἔπαιξαν ρόλον τινὰ πλησιάζοντα τὴν θεωρίαν αὐτήν, διότι αἱ προνομιοῦμαι καὶ ἰσχυραὶ τάξεις χρησιμοποιοῦν τὴν δύναμιν αὐτῶν εἰς ὄφελος τοῦ ἐγωϊσμοῦ των, περιφρονοῦντες τοὺς κατωτέρους των.

Εἰς παλαιότερας ἐποχὰς καθ' ἃς δὲν ὑπῆρχον οὔτε νόμοι οὔτε ἀσφάλεια, ὅπου ἡ ζωὴ τῶν μὴ δυναμένων νὰ προστατεύσωσιν ἑαυτοὺς, ἦτο πλήρης κινδύνων καὶ βιαιοτήτων, διὰ νὰ ἦτο κανεὶς ἐν ἀσφαλείᾳ ἔπρεπε νὰ τελῇ ὑπὸ τὴν ἐξάρτησιν ἄλλου ἰσχυροτέρου. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀκριβῶς ἡ προστασία ὑπῆρξεν ὁ στενότερος δεσμὸς μεταξύ τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰ αἰσθήματα τὰ προκύπτοντα ἐκ τῶν σχέσεων αὐτῶν ὑπῆρξαν ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων. Ὁ ἐνθουσιασμός, ἡ ψυχικὴ τρυφερότης, ἡ πίστις καὶ ἡ ἱπποτικὴ μεγαλοφυΐα ἀπετέλουν τὰ αἰσθήματα τοῦ δεσμοῦ μεταξύ προστάτου καὶ προστατευομένου. Σήμερον τὰ μεταξύ προστάτου καὶ προστατευομένου, βασιλέως καὶ ὑπηκόων, πλουσίων καὶ πτωχῶν, ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, αἰσθήματα δὲν δύναται πλέον νὰ ἔχουν τὸν ὡραῖον καὶ τρυφερόν αὐτὸν χαρακτῆρα, διότι δὲν ὑπάρχουν, ὡς συνέβαινε μὲ τὰς παλαιότερας ἐποχὰς, οἱ μεγάλοι κίνδυνοι, οἱ ὁποῖοι καθιστοῦν τὴν προστασίαν ἀπαραίτητον. Πᾶν ἄτομον σήμερον τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου φύλου δύναται νὰ κατέχῃ ἢ νὰ κερδίζῃ ἐργαζόμενον κάθε τι, τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖται διὰ νὰ ζήσῃ, χωρὶς τὴν βοήθειαν τοῦ ἄλλου καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκην ἄλλης προστασίας, πλὴν τῆς ὑπὸ τοῦ Νόμου παρεχομένης.

Εἰδικώτερον καθ' ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ἐργάτας, ἀφ' ὅτου οἱ τοὶ ἔμαθον ν' ἀναγινώσκουν ἐφημερίδας καὶ πολιτικὰ ἄρθρα, ἀφ' ὅτου πολλοὶ ὁμοῦ συνεκεντρώθησαν διὰ νὰ ἐργασθῶν ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην καὶ ἀφ' ὅτου οἱ σιδηρόδρομοι τοὺς ἐπέτρεψαν νὰ μεταβαίνουν εὐχερῶς ἀπὸ τόπου εἰς τόπον καὶ ν' ἀλλάσσουν προϋστάμενον τόσον εἴκοლა, ὡς ἔνδυμα καὶ ἀφ' ὅτου τέλος ἀνεξήτησαν τοὺς εἰλικρινεῖς πολιτικούς διὰ νὰ τοὺς κυβερνήσουν, οἱ ἐργάται ἡδυνήθησαν μόνοι των νὰ προασπίσουν τὰ συμφέροντά των, ἅτινα θεωροῦν ἄκρως ἀντίθετα τῶν συμφερόντων τῶν προϋσταμένων των.

2. — Ἡ Εὐημέρια τῶν ἐργατικῶν τάξεων θὰ ἐξαρτηθῇ κυρίως ἐκ τῆς πνευματικῆς αὐτῶν μορφώσεως.

Διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους ἡ τύχη τῶν ἐργατῶν θὰ ἐξαρτᾶται εἰς τὸ μέλλον ἐκ τῶν προσωπικῶν αὐτῶν χαρισμάτων, τῆς δικαιοσύνης καὶ σωφροσύνης. Οἱ ἐργάται ποθοῦν σήμερον πλήρη ἀνεξαρτησίαν, ἐπιθυμοῦν δηλ. ὅπως αἱ διδόμεναι εἰς αὐτοὺς διαταγαὶ παρὰ τῶν ἀνωτέρων, τοὺς ἀπευθύνονται ὡς εἰς ἴσους, οὔτοι δὲ νὰ τὰς ἀποδέχωνται μὲ τὸ μέτωπον ὑψηλὰ καὶ οὐχὶ δουλοπρεπῶς.

Ὁ κυριώτερος ὅρος τῆς ἐπιτυχίας των θὰ εἶναι ἡ πνευματικὴ μόρφωσις. Δὲν πρέπει νὰ παραγνωρίσῃ τις τὴν κολοσσαϊάν ἐπίδρασιν τὴν ὁποίαν ἐξασκοῦν ἐπὶ τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν, αἱ ἐφημερίδες πάντως τόσον ἡ κυβέρνησις ὅσον καὶ οἱ ἰδιῶται πρέπει νὰ ἐνδιαφεροῦν διὰ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν, δίδοντες εἰς αὐτοὺς καλλίτεραν σχολικὴν μόρφωσιν.

Μόνον διὰ τῆς τοιαύτης πνευματικῆς προαγωγῆς θ' ἀναπτυχθοῦν εἰς αὐτοὺς αἱ ἀρεταὶ τῆς μορφώσεως καὶ τότε μόνον θ' ἀρνηθοῦν νὰ ὀδηγοῦνται εἰς τὰς πράξεις των ἀπὸ τὸ γόητρον τῶν ἀνωτέρων τάξεων καὶ θὰ παύσων νὰ εἶναι ψυχικῶς ὑποταγμένοι εἰς αὐτάς. Τότε θὰ δυνηθοῦν νὰ διοικοῦνται μόνοι των καὶ νὰ φροντίζουν περὶ τῆς θέσεώς των, διότι ἄλλως τε θὰ εἶναι εὐκόλον νὰ ἐπικαλοῦνται εἰς πλείστας περιπτώσεις τὴν παρέμβασιν τῆς νομοθεσίας εἰς τὰς ὑποθέσεις αὐτῶν, αἵτινες θὰ ῥυθμίζονται συμφῶνως πρὸς τὰς ἰδέας αὐτῶν καὶ οὐχὶ κατ' ἐπιταγὴν τῶν ἄλλων. Ἐν τούτοις θ' ἀναγνωρίζουν πλήρως τὸ μεγαλεῖον τῆς ἐπιστήμης καὶ θὰ εἶναι εἰς θέσιν μόνοι των νὰ ἐκτιμήσουν τὰς πραγματικὰς ἀξίας, ἀπέναντι τῶν ὁποίων θὰ αἰσθάνονται πλήρη σεβασμόν.

3. — Κανονικωτέρα πληθυσμιακὴ ἀδξησης καὶ ἀνεξαρτησίας τῆς γυναικός.

Ἡ ἐμπέδωσις τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως καὶ ἀνεξαρτησίας τῶν ἐργατικῶν τάξεων θὰ ἔχῃ ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐνίσχυσιν τῆς προνοητικότητος πρὸς κανονικωτέραν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ. τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο θὰ ἐπιτευχθῇ καλλίτερον μόνον διὰ τῆς κοινωνικῆς καὶ ἐπαγγελματικῆς ἐλευθερίας ἀμφοτέρων τῶν φύλων. Τὰ αὐτὰ αἷτια, ἅτινα μᾶς ἠνάγκασαν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ πτωχοὶ δὲν πρέπει πλέον νὰ ἐξαρτῶνται ἐκ τῶν πλουσίων, τὰ αὐτὰ ἀκριβῶς πείθουν ὅτι αἱ γυναῖκες δὲν πρέπει νὰ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τοὺς ἄνδρας. Εἶναι μεγάλη ἀδικία νὰ ὑφίσταται ἡ τοιαύτη ἐξάρτησις, ἀφοῦ εἶναι ἐντελὴς ἄχρηστος, εἶναι ἀδικία νὰ θεωροῦμεν τὴν γυναῖκα μόνον ὡς σύζυγον καὶ μητέρα καὶ ν' ἀποκλείωμεν εἰς αὐτὴν καθὲν στασιοδρομίαν καὶ καθὲν ἄλλο μέσον ζωῆς. Τὸ γεγονός ὅτι ἡ διαφορὰ τοῦ φύλου πρέπει ν' ἀποτελέσῃ λόγον ἀνισότητος δικαιωμάτων μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικός, θ' ἀποδείξῃ ἀργότερον ὅτι ἀποτελεῖ ἓν ἀπὸ τὰ πλέον μεγαλύτερα ἐμπόδια τῆς ἠθικῆς, κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς προόδου.

4.—*Σχέσεις Προϊσταμένων και Μισθωτών.*

Παρά την άναμενομένην βελτίωσιν τῆς θέσεως τῶν ἐργατῶν ἐκ τῆς καλλιτέρας αὐτῶν μορφώσεως καὶ τῆς λειτουργίας δικαιωτέρων νόμων, ἐν τούτοις οἱ ἐργάται δὲν εἶναι ἱκανοποιημένοι, τελοῦντες πάντοτε εἰς τὴν κακίστασιν τοῦ μισθωτοῦ. Δύναται νὰ εἶναι ἱκανοποιημένοι ὡς μισθωτοί, ἐν τῇ προϋποθέσει ὅτι ἐν καιρῷ θὰ γίνουν καὶ αὐτοὶ ἰδιοκτῆται, ὅχι ὅμως καὶ νὰ παραμένουν καθ' ὅλην τὴν ζωὴν μισθωτοί. Εἰς τὰς νέας χώρας ὅπου ὁ πλοῦτος καὶ ὁ πληθυσμὸς αὐξάνουν ταχέως (Ἀμερική, Αὐστραλία) κανονικὴ κατάστασις διὰ τὸν ἐργάτην εἶναι ν' ἀρχίσῃ ὡς μισθωτῆς, ἀργότερον νὰ ἐργάζεται διὰ λογαριασμὸν τοῦ καὶ τέλος νὰ χρησιμοποιῇ ὁ ἴδιος ὑπαλλήλους. Ἄλλ' εἰς πυκνοκατοικημένας χώρας τοῦ παλαιοῦ κόσμου, οἱ ἐργάται παραμένουν μισθωτοὶ καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν ζωὴν. Σήμερον ὅμως ὁπότε αἱ περὶ ἰσότητος ἰδέαι ἐξαπλοῦνται συνεχῶς καθ' ἑκάστην μεταξὺ τῶν ἐργατικῶν τάξεων καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἐξάπλωσις δὲν δύναται νὰ παρεμποδισθῇ εἰμὴ διὰ τῆς καταργήσεως τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διατηρῆται ἡ διάκρισις τῆς ἀνθρωπότητος εἰς δύο τάξεις: ἦτοι τὴν τάξιν τῶν προϊσταμένων καὶ τὴν τάξιν τῶν μισθωτῶν. Μεταξὺ ὅμως τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν ἐπιχειρηματιῶν δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἀντίθεσις συμφερόντων. Συμφέρον τοῦ ἐπιχειρηματίου εἶναι νὰ ἐνδιαφέρονται οἱ ἐργάται διὰ τὴν ἐπιχειρήσιν ἐξ ἴσου ὡς θὰ ἐνδιαφέροντο ἂν εἰργάζοντο πρὸς ἀποκλειστικὸν αὐτῶν ὄφελος. Τοῦτο θὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τῆς ἀντικαταστάσεως τῶν σχέσεων μεταξὺ ἐργατῶν καὶ ἐπιχειρηματιῶν διὰ συνεταιρισμῶν τῶν ἐξῆς δύο μορφῶν. α') Συνεταιρισμὸν ἐργατῶν καὶ ἐπιχειρηματιῶν καὶ β') Συνεταιρισμῶν ἐργατῶν μεταξὺ τῶν.

5.—*Παράδειγμα Συνεταιρισμοῦ ἐργατῶν καὶ ἐπιχειρηματίου (1).*

Ἡ πρώτη μορφή συνδέσμου συμφερόντων ἐπιχειρηματίου καὶ ἐργατῶν εἶναι ἐκείνη κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ἐμπνέοντες ἐμπιστοσύνην ἐργάται συμμετέχουν δι' ἑνὸς τόσον τῆς ἐκατὸν εἰς τὰ κέρδη τῆς ἐπιχειρήσεως. Ὑπάρχουν δὲ πλείστα παραδείγματα τοιούτου συνδέσμου.

Ἐπὶ τῶν Ἀμερικανικῶν ἀτμοπλοίων, ἅτινα ἐκτελοῦν τὴν συγκοινωνίαν τῆς Κίνας ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ δίδουν εἰς ἕκαστον ναύτην μέρος τῶν

(1) Ὁ μελετῶν τὸ παρὸν κεφάλαιον τοῦ ἔργου τοῦ Mill εὐχερῶς ἀντιλαμβάνεται, πόσον ὁ συγγραφεὺς τοῦ εἶναι ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὰς σοσιαλιστικὰς διδασκαλίας τοῦ Saint-Simon καὶ Owen, ὅστις θεωρεῖται ὁ πατὴρ τῶν συνεταιρισμῶν. Καὶ ἐν προκειμένῳ ὁ Mill ὡς ἄλλως τε καὶ εἰς πλείστα ἄλλα σημεῖα ἀπομακρύνεται τῶν κλασσικῶν διδασκαλιῶν καὶ γενικῶς τῶν ἀντιλήψεων, αἵτινες ἐκράτουν κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα. Ὁ Adam Smith, ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1789 καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ Καντίου ἐν Γερμανίᾳ διάκεινται ἐχθρικῶς πρὸς πᾶσαν συνεταιρικὴν ὀργάνωσιν. Ἐν τούτοις ὁ Mill ἀναμένει βελτίωσιν τῆς θέσεως τῶν ἐργατῶν διὰ τῆς συνεργασίας κεφαλαίου καὶ ἐργατῶν εἰς συνεταιρισμοὺς καὶ συμμετοχῆς τῶν τελευταίων εἰς τὰ κέρδη.

κερδῶν τοῦ ταξειδίου καὶ εἰς τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἀποδίδουν τὴν ἀρίστην συμπεριφορὰν τῶν ναυτῶν καὶ τὴν σπανιότητα τῶν συγκρούσεων μεταξύ αὐτῶν καὶ τῆς κυβερνήσεως τῆς χώρας. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὡσαύτως εὐρίσκομεν ἕτερον παράδειγμα, τὸ τῶν μεταλλωρύχων τῶν Κορνουαλλείων. Εἰς τὴν περιφέρειαν ταύτην τὰ ὀρυχεῖα ἐκμεταλλεύονται ὁμάδες μεταλλωρύχων, οἵτινες ἔρχονται εἰς συμφωνίαν μὲ ἓνα πρίκτορα, ἀντιπροσωπεύοντα τὸν ἰδιοκτήτην τοῦ ὀρυχείου διὰ νὰ ἐκμεταλλευθῶν ὠρισμένον τμήμα τῶν ὀρυχείων καὶ νὰ θέσουν τὸ μετᾶλλευμα εἰς κατὰστασιν πωλήσεως, μέσω ἑνὸς τόσον τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τῆς τιμῆς τοῦ μεταλλεύματος αὐτοῦ. Τὰ συμβόλαια γίνονται συνήθως κατὰ κανονικὰς περιόδους, κάθε δύο μῆνας κατὰ κανόνα καὶ συμφωνοῦν νὰ συνεταίρισθῶν πολλοὶ ὁμοῦ συνηθισμένοι εἰς τὴν ἐργασίαν τῶν ὀρυχείων. Τὸ σύστημα τοῦτο ἔχει τὰ μειονεκτήματά του, ἅτινα συνίστανται εἰς τὴν ἀβεβαιότητα καὶ τὸ ἀκανόνιστον τῶν κερδῶν, πρᾶγμα ὁπερ ἀναγκάζει αὐτοὺς νὰ ζοῦν ἐπὶ μακρὸν ἐπὶ πιστώσει. Ἐν τούτοις ὅμως παρουσιάζει πλεονεκτήματα περισσότερα, ἅτινα ὑποσκελίζουν τὰ μειονεκτήματα καὶ ταῦτα συνίστανται εἰς τὸ νὰ δημιουργήσουν αἰσθημα ἀνεξαρτησίας καὶ ν' ἀναπτύξουν γνώσεις καὶ ἠθικὴν προαγωγὴν, ἅτινα θέτουν τὸν χαρακτήρα τοῦ μεταλλωρύχου τῶν Κορνουαλλείων εἰς πολὺ ὑψηλοτέραν βαθμίδα ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἄλλους ἐργάτας. Ὁ Δρ. Borham λέγει ὅτι οἱ μεταλλορῦχοι τῶν Κορνουαλλείων ὄχι μόνον εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐπιτήδειοι ἐργάται, ἀλλ' ὅτι ἔχουν καὶ πολλὰς γνώσεις. Ὁ χαρακτήρ των - προσθέτει - καὶ ἡ ἀνεξαρτησία των παρουσιάζουν κάτι τὸ Ἀμερικανικόν. Τὰ συμβόλαια ἀφίνουν εἰς τοὺς ἐπιχειρηματίας ἀπόλυτον ἐλευθερίαν νὰ κάμουν μεταξύ των τοιαύτας συμφωνίας, καθ' ἃς ἕκαστος θεωρεῖ ἑαυτὸν ὡς συνεταῖρον τῆς μικρᾶς αὐτοῦ ἐπιχειρήσεως. Ἐχοντες ὑπ' ὄψιν τὴν νοσημοσύνην των καὶ ἀνεξαρτησίαν τοῦ χαρακτήρος των αὐτῶν δὲν θὰ ἐκπλαγῶμεν μανθάνοντες ὅτι, εἰς μέγας ἀριθμὸς μεταλλωρύχων κατοικοῦν εἰς οἰκίας ἰδιοκτῆτους, τὰς ὁποίας ἔκτισαν ἐπὶ οἰκοπέδων ἐνοικιασθέντων διὰ τρεῖς γενεὰς καὶ ὅτι ἐπὶ 281.541 Ἀ. Ἀγγλ. καταθέσεων εἰς τὰ ταμειυτήρια τῶν Κορνουαλλείων τὰ 2)3 ἀνήκουν εἰς τοὺς μεταλλωρύχους».

Ὁ Babbage ἀσχοληθεὶς καὶ αὐτὸς μὲ τὸ σύστημα αὐτὸ παρατηρεῖ ὅτι ὁ μισθὸς τῶν πληρωμάτων τῶν ἁλιευτικῶν πλοιαρίων φαλαινῶν ἱπολογίζεται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν αὐτῶν ἀρχῶν καὶ ὅτι τὰ κέρδη τῆς διὰ δικτύων ἁλείας εἰς τὰς μεσημβρινὰς ἀκτὰς τῆς Ἀγγλίας διανέμονται κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον: τὸ 1)2 τοῦ κέρδους δίδεται εἰς τὸν προμηθεύοντα τὸ πλοῖον καὶ τὰ δίκτυα, τὸ δὲ ἕτερον 1)2 διανέμεται εἰς μερίδια ἴσα μεταξύ ὅλων τῶν ἐργατῶν. Ὁ Babbage (*économie des machines et des manufactures*) προσπαθεῖ νὰ δείξῃ τὴν δυνατότητα ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς ταύτης εἰς τὴν βιομηχανίαν.

Ὁ πρῶτος ὅμως ἐπιχειρηματίας, ὅστις ἐφήρμοσεν τὸ σύστημα τῆς συμμετοχῆς τῶν ἐργατῶν εἰς τὰ κέρδη τῆς ἐπιχειρήσεως, ὑπῆρξεν ὁ ἐν Παρισίῳ ἐπιχειρηματίας οἰκοδομικῶν ἐλαιοχρωματισμῶν Declaire, ὅστις ἐκ-

θέτει τὸ πείραμά του εἰς μίαν μελέτην του ἐκδοθεῖσαν τῷ 1842. Ὁ De-
claire χρησιμοποιεῖ περίπου 200 ἐργάτας τοὺς ὁποίους ἀμοιβεῖ ἀναλόγως
τῆς ἐργασίας των δι' ἐνὸς σταθεροῦ μισθοῦ. Οὗτος λαμβάνει πλὴν τοῦ τό-
κου τοῦ κεφαλαίου του, ἓν σταθερὸν ποσὸν διὰ τὴν ἐργασίαν του καὶ τὴν
εὐθύνην του ὡς διευθυντοῦ. Εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔτους τὰ κέρδη διανέμονται
μεταξὺ τῶν μετασχόντων εἰς τὴν ἐργασίαν περιλαμβανομένου καὶ τοῦ ἰδιο-
κτῆτου, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸ μέγεθος τῶν μισθῶν αὐτῶν. Τὰ αἷτια, τὰ
ὁποῖα ἠνάγκασαν τὸν Leclaire νὰ υἱοθετήσῃ τὸ σύστημα αὐτὸ εἶναι πολὺ
διδασκακικά. Εὐρίσκων ὅτι ἡ συμπεριφορὰ τῶν ἐργατῶν του δὲν ἦτο ἱκανο-
ποιητική, ἐδοκίμασέ κατ' ἀρχῆς ν' αὐξήσῃ τοὺς μισθοὺς αὐτῶν καὶ ἐξέλε-
ξεν μίαν ὁμάδα ἐμπίστων ἐργατῶν. Ἐπιτυχὼν οἷτω νὰ δημιουργήσῃ ἑσω-
τερικὴν σταθερότητα ἐν τῇ ἐπιχειρήσει του ὁ Leclaire ἠλπίσεν ὅτι θὰ εἴ-
χεν πλέον ἡσυχίαν. Ἐν τούτοις ὅμως διεψεύσθη. Ἐφ' ὅσον ἠδύνατο νὰ
ἐπιβλέπῃ ὁ ἴδιος ὅλους τοὺς ἐργάτας καὶ νὰ διευθύνῃ μόνος ἀπὸ τῆς γενι-
κῆς διευθύνσεως μέχρι τῶν τελευταίων λεπτομερειῶν, ἦτο ἱκανοποιημένος.
ἀλλ' ἀφ' οὗτου ἡ ἐπέκτασις τῶν ἐργασιῶν του, τὸν ἠνάγκασεν νὰ περιορισθῇ
εἰς τὸ νὰ δίδῃ τὰς κατευθυντηρίους γραμμάς, αἱ πρῶται αὐτοῦ ἀνησυχίαι
καὶ στενοχωρίαι ἐνετάθησαν.

«Ἡ ἀδιαφορία τῶν ἐργατῶν διὰ τὰ συμφέροντα τοῦ ἐπιχειρηματίου
εἶναι τοιαύτη ὥστε ν' ἀποδίδουν οὗτοι μόνον τὰ 2/3 τῆς ἀποδόσεως τὴν
ὁποῖαν εὐχερῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτύχουν. Ἐντεῦθεν αἱ ἀνησυχίαι τοῦ
ἐπιχειρηματίου ὅτι οἱ ἐργάται αὐτοῦ ἐπιθυμοῦν νὰ καταστρέψουν ἐκείνους,
αἵτινες τοὺς κáμνουν νὰ κερδίζουν τὸν ἄρτον αὐτῶν. Παρατηρητέον ἐξ ἄλ-
λου ὅτι ὁ ἐργάτης εἶναι βέβαιος ὅτι θὰ ἐργάζεται πάντοτε, ὅτι θὰ ἔχῃ τὸ
αὐτὸ ἡμερομίσθιον ἀνεξαρτήτως ἂν ἐργασθῇ πολὺ ἢ ὀλίγον, δὲν διατρέχει
οὐδένα κίνδυνον, ἐνῶ ἀντιθέτως ὁ ἐπιχειρημοῖας εἶναι πάντοτε ἀβέβαιος διὰ
τὰ κέρδη του. εὐρίσκεται διαρκῶς εἰς κατάστασιν ταραχῆς καὶ ἀνησυχίας.
Αἱ ἀνωτέρω ὅμως δυσχερεῖαι θὰ ἐμετριάζοντο ἂν τὰ συμφέροντα τοῦ ἐπι-
χειρηματίου καὶ τῶν ἐργατῶν συνεδέοντο μεταξὺ των διὰ τινος συνδέσμου
ἀμοιβαίας ἀσφαλείας, ὡς συμβαίνει μὲ τὸ σύστημα τῆς ἐτησίας [διανομῆς
τῶν κερδῶν].

Τὸ σύστημα Leclaire ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς ἐφαρμογῆς ἐπέτυχεν
ἀπολύτως. Οὐδεὶς ἀπὸ τοὺς ἐργάτας, οἵτινες εἰργάσθησαν ἐπὶ 300 ἡμέρας
δὲν ἐκέρδισαν ὀλιγώτερα τῶν 1.500 φρ. Οἱ ὑψηλότεροι μισθοὶ τῆς ἐπιχει-
ρήσεως ἦσαν 4 φρ. ἡμερησίως ἤτοι 1.200 φρ. διὰ 300 ἡμέρας ἐργασίας.
Τὸ ἐκ 300 φρ. ὑπόλοιπον ἀντιπροσωπεύει τὸ κατώτερον ὄριον κέρδους τοῦ
ἐργάτου ἐκ τῆς συμμετοχῆς αὐτοῦ εἰς τὰ κέρδη τῆς ἐπιχειρήσεως. Ὁ Le-
claire ἐξαίρει τὴν ἐπαύξεισιν τῆς ἀποδοτικότητος τῶν ἐργασιῶν του. Τὸ
σύστημα Leclaire ἔτυχε εὐρείας ἐφαρμογῆς ἐν Παρισίοις μετ' εὐνοϊκῶν
ἀποτελεσμάτων (').

1) Οἱ περισσότεροι τῶν συγγρηφῶν ἐνθουσιωδῶς ἐξεφράσθησαν διὰ τὸ σύ-
στημα τῆς συμμετοχῆς τῶν ἐργατῶν εἰς τὰ κέρδη τῆς ἐπιχειρήσεως, τινὲς μάλιστα

6.— Συνεταιρισμοὶ ἐργατῶν.

Τὸ ἀνωτέρω σύστημα σύστημα συμμετοχῆς τῶν ἐργατῶν εἰς τὰ κέρδη τῆς ἐπιχειρήσεως κατὰ τὸ ὅποιον ὁ κεφαλαιούχος ἀποτελεῖ τὸν ἀρχηγόν, ἐνῶ οἱ ἐργάται δὲν λαμβάνουν μέρος τὴν διοίκησιν δὲν εἶναι ἐπαρκὲς διὰ τὰ συμφέροντα τῶν ἐργατῶν. Τὰ συμφέροντα τῶν τελευταίων ἐξυπηρετοῦνται μόνον ἀπὸ τὸν τύπον ἐκείνον τοῦ συναιτερισμοῦ, εἰς τὸν ὅποιον ὑπάρχει ἀπόλυτος ἰσότης, ὅπου τὸ κεφάλαιον κατέχεται ἀπὸ κοινῶν καὶ ὅστις διοικεῖται ὑπὸ διαχειριστοῦ ἐκλεγομένου καὶ ἀνακαλουμένου ὑπὸ τῶν ἐργατῶν. Ἐφ' ὅσον αἱ συνεταιρικοὶ αὐταὶ τάσεις περιλαμβάνοντο ἁπλῶς ἐν τῇ θεωρίᾳ μόνον καὶ δὴ εἰς τὰς συγγραφὰς τοῦ Owen καὶ τοῦ Louis Blanc χωρὶς νὰ πραγματοποιοῦνται ἐν τῇ πράξει, πολλοὶ ὑπέθετον ὅτι αἱ ἰδέαι αὐταὶ ἦσαν ἀπραγματοποίητοι ἢ τοῦλάχιστον ὅτι μόνον διὰ διαρπαγῶν τῶν περιουσιῶν τῶν κεφαλαιούχων ἦτο δυνατόν νὰ πραγματοποιηθοῦν.

Ἐν Γαλλίᾳ ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1848 ἔδωκεν μεγάλην ὥθησιν εἰς τὴν συνεταιρικὴν κίνησιν, διότι ἡ ἐξ αὐτῆς προκύψασα κυβέρνησις εἰργάσθη πραγματικῶς διὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς ἐργατικῆς τάξεως. Ἐκτοτε κατεβλήθη μεγάλη προσπάθεια πρὸς σύμπηξιν συνεταιρισμῶν ἐντὸς δὲ ἐλαχίστου χρονικοῦ διαστήματος ἐνεφανίσθησαν μόνον ἐν Παρισίοις ὑπὲρ τοῦ 100 συνεταιρισμοί. Οἱ ἐργάται ἀντιληφθέντες ὅτι δὲν ἦσαν μόνον ὄργανα παραγωγῆς, χρησιμοποιούμενα πρὸς ἀποκλειστικὴν ὠφέλειαν τῶν κεφαλαιούχων, ἀπεφάσισαν ν' ἀπελευθερωθοῦν συνεταιριζόμενοι μεταξὺ τῶν καὶ ἀποκτήσαντες οἱ ἴδιοι κεφάλαια διὰ μέσων θεμιτῶν καὶ οὐχὶ διὰ κλοπῶν τῶν κεφαλαιούχων, ὡς ὑπέθεσαν ἄλλοι τινές.

Πλὴν τῆς Γαλλίας μεγάλην ἀνάπτυξιν ἔλαβεν ἡ συναιτερικὴ κίνησις ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἑλβετίᾳ. Καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ ὑπὸ τὴν ὥθησιν τὴν δοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Owen τὸ σπέρμα τοῦ συνεταιρισμοῦ ἐκαλλιεργήθη εὐρέως. Μετὰ τὰς ἀναγκαίας μεταβολὰς ἐπὶ τοῦ περὶ ἑταιρειῶν νόμου εἰς μέγας ἀριθμὸς παραγωγικῶν καὶ κατανλωτικῶν συνεταιρισμῶν ἐνεφανίσθη. Μεταξὺ τῶν πολλῶν εὐδοκιμησάντων συνεταιρισμῶν, ἀξιοσημείωτοι εἶναι ὁ συνεταιρισμὸς τῶν μύλων τοῦ Leeds καὶ ὁ συναιτερισμὸς τοῦ Rochdale.

Αἱ πρόοδοι τῆς συνεταιρικῆς κινήσεως μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἐλπίζωμεν αὐξησιν τῆς παραγωγικῆς δυνάμεως τῆς βιομηχανίας. Ἡ αὐξήσις αὕτη θὰ προκύψῃ ἐκ τῶν ἐξῆς δύο αἰτίων: α) ἐκ τοῦ περιορισμοῦ τῶν ἐνδιαμέσων χειρῶν εἰς τὸ ἐλάχιστον καὶ β) ἐκ τῆς αὐξήσεως τῆς ἀποδοτικότητος ἐκάστου, δεδομένου ὅτι ὁ ἐργαζόμενος θὰ ἐργάζεται ὑπὲρ τῶν ἰδίων αὐτοῦ συμφερόντων. εἶναι δύσκολον νὰ ἐκτιμηθῇ τὸ ὕλικόν αὐτὸ πλεονέκτημα, τὸ ὅποιον ὅποιον ἀποτελεῖ τὸ ἐλάχιστον συγκρινόμενον πρὸς τὴν ἡθικὴν ἐπα-

ἤλπισαν ὅτι θὰ ἐλύετο ἅπαξ διὰ παντός τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα διὰ τῆς πλήρους αὐτοῦ ἐφαρμογῆς. Καὶ οἱ σοσιαλισταὶ ἐτάχθησαν ὑπὲρ τοῦ συστήματος αὐτοῦ. Ἐν τούτοις ὁμῶς· εἰ· τὴν προῆξιν ἐλάχιστα ἐφηρμοσθῇ, καθ' ὅσον οἱ ἐπιχειρηματῆαι πάντοτε ἐπιμελῶς ἀποφεύγουν ν' ἀναμείξουν τοὺς ἐργάτας αὐτῶν εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὰ μυστικά τῶν ἐπιχειρήσεών των.

νάστασιν, ἡτις ἀποτελεῖ τὴν συνέπειαν. Ἡ ἠθικὴ αὕτη ἐπανάστασις θὰ ἔδιδε πλέον τέρμα εἰς τὴν πάλιν μεταξὺ κεφαλαίων καὶ ἐργασίας καὶ θὰ μετέβαλλεν τὸν πόλεμον τῶν τάξεων, εἰς ἑμιλλαν φιλικὴν πρὸς ἐπιδίωξιν τοῦ κοινοῦ καλοῦ, ἡ ἀξιοπρέπεια τῆς ἐργασίας θὰ ἠρῶεν καὶ ἡ ἐργατικὴ τάξις θ' ἀπέκτα νέον αἰσθημα ἀσφαλείας καὶ ἀνεξαρτησίας. Ὅταν οἱ συνεταιρισμοὶ ἐπαρκῶς πολλαπλασιασθῶσιν ἐνδέχεται νὰ μὴ μένη οὔτε εἰς ἐργατῆς ἐκτὸς αὐτῶν. Ἐξ ἄλλου τόσον οἱ ἰδιωταὶ ἐπιχειρηματῆται ὅσον καὶ οἱ συνεταιρισμοὶ θὰ εὔρουν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον νὰ συμμετάσχη εἰς τὰ κέρδη ὁλόκληρος ἡ ὁμάς τῶν ἐργατῶν. Ἴσως εἰς ἓνα προσεχὲς μέλλον, τὸ ὅποιον δὲν δυνάμεθα ἀκριβῶς νὰ καθορίσωμεν, νὰ εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ προβλέψωμεν ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς συνεταιριστικῆς ἀρχῆς μίαν κοινωνικὴν μεταβολήν, ἡ ὅποια θὰ συνδέσῃ τὴν ἀτομικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν μὲ τὰ ἠθικὰ, διανοητικὰ καὶ οἰκονομικὰ πλεονεκτήματα τῆς ἀπὸ κοινοῦ παραγωγῆς, πρῶγμα ὅπερ ἄνευ βιαιοτήτων καὶ ἀποτόμων μεταβολῶν τῶν συνθηκῶν καὶ ἐλπίδων θὰ ἐπέφερεν, τοῦλάχιστον ἐπὶ τοῦ βιομηχανικοῦ ἐπιπέδου, ἐμπέδωσιν τοῦ δημοκρατικοῦ πνεύματος καὶ κατάργησιν τῆς διακρίσεως μεταξὺ ἐργαζομένων καὶ ἀνέργων, παραμενούσης μόνον τῆς διαφορᾶς, ἡτις προκύπτει ἐκ τῶν προσωπικῶν χαρακτηριστικῶν ἐκάστου ἀτόμου.

Ἡ ἐπέκτασις τῶν συνεταιρισμῶν ὀλίγον κατ' ὀλίγον θ' ἀπορροφήσῃ ὁλόκληρον τὴν ἐργατικὴν τάξιν, ἔξαιρέσει πραγματικῶς κατωτέρων εἰς ἱκανότητα καὶ ἠθικὴν. Καθ' ὅσον θὰ χωρῇ ἡ μεταβολὴ αὕτη οἱ κεφαλαιοῦχοι θὰ εὔρουν ὅτι εἶναι δι' αὐτοὺς ἐπωφελέστατον νὰ δανείζουν τὰ κεφάλαιά των εἰς τοὺς συνεταιρισμοὺς παρὰ νὰ τὰ δανείζουν εἰς ἄλλους ἐπὶ χαμηλῇ τόκῳ ἢ νὰ τὰ ἐπενδύουν εἰς τίτλους. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον αἱ συσσωρεύσεις τῶν κεφαλαίων θὰ καταστῶν αὐθόρμητως ἐν τέλει κτήμα ἐκείνων, οἵτινες πρῶγμα τὰς παρήγαγον. Μία τοιαύτη κοινωνικὴ μεταβολή, προϋποτιθεμένου ὅτι ἀμφότερα τὰ φύλα θὰ ἔχουν τὰ αὐτὰ δικαιώματα εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν συναγερμῶν, θ' ἀπετέλῃ τὴν μᾶλλον πλησιάζουσάν εἰς τὴν κοινωνικὴν δικαιοσύνην κατάστασιν καὶ τὸν καλύτερον τύπον, τὸν ὅποιον δυνάμεθα μέχρι τῆς στιγμῆς νὰ φαντασθῶμεν ὀργανώσεως τῆς βιομηχανίας πρὸς τὸ συμφέρον ὅλων.

7.—*Ὁ συναγωνισμὸς δὲν εἶναι βλαβερὸς ἀλλὰ χρήσιμος καὶ ἀπαραίτητος.*

Εἶμαι λοιπὸν σύμφωνος μὲ τοὺς σοσιαλιστὰς συγγραφεῖς, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν τύπον τῆς ὀργανώσεως τῆς βιομηχανίας καὶ νομίζω ὥς καὶ ἐκεῖνοι, ὅτι εἶναι καιρὸς ν' ἀρχίσῃ ἡ μεταβολὴ αὕτη καὶ ὅτι πρέπει νὰ τὴν ἐνθαρρύνωμεν δι' ὅλων τῶν ἀποτελεσματικῶν καὶ νομίμων μέσων. Ἀλλ' ἂν συμφωνῶ μὲ τοὺς σοσιαλιστὰς ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρω θέματος, εἶμαι ἀπολύτως ἀντίθετος καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ σημαντικώτερον καὶ βιαιότερον τμήμα τῆς διδασκαλίας των ἐπὶ τοῦ συναγωνισμοῦ. Παρὰ τὰς προοδευτικὰς αὐτῶν ιδέας ἐν τούτοις εἰς τὸ ζήτημα τοῦ συναγωνισμοῦ ἔχουν ἐσφαλμένην γνώμην ἐν δὲ ἐκ τῶν μεγαλυτέρων αὐτῶν σφαλμάτων εἶναι ὅτι ἀποδίδουν εἰς τὸν

συναγωνισμόν ὅλα τὰ κακὰ τῆς τῆς συγχρόνου κοινωνίας. Λησιμονοῦν τὸ γεγονός ὅπου δὲν ὑπάρχει συναγωνισμός, ὑπάρχει μονοπώλιον, οἰαδήποτε καὶ ᾖ εἶναι ἡ μορφή του ἀποτελεῖ βαρύτετον φόρον τῶν ἐργαζομένων πρὸς ὄφελος τῆς ὀκνηρίας καὶ τῆς ἀρπακτικότητος. Λησιμονοῦν ὡσαύτως ὅτι, ἐξαίρεσει τοῦ μεταξὺ ἐργατῶν συναγωνισμοῦ, κάθε συναγωνισμός ὠφελεῖ τοὺς ἐργάτας, ἀφοῦ ἐπιφέρει εὐθιήνειαν εἰς τὰ εἶδη τὰ καταναλισκόμενα ὑπ' αὐτῶν. Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐργατικὴν ἀγορὰν ὁ συναγωνισμός τείνει ν' αὐξήσῃ καὶ οὐχὶ νὰ ἐλαττώσῃ τὸ ἡμερομίσθιον, εἰς ὅλως τὰς περιπτώσεις κατὰ τὰς ὑποίας ὁ συναγωνισμός τῶν ζητούντων τὴν ἐργασίαν εἶναι ἐνεργητικώτερος τοῦ συναγωνισμοῦ τῶν προσφερόντων αὐτήν, ὡς συμβαίνει εἰς τὴν Ἀμερικὴν, εἰς τὰς ἀποικίας καὶ εἰς τὰ ἐπαγγέλματα ἑκείνα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀπαιτεῖται μεγάλη ἐπιτηδίότης.

Ἀναμφιβόλως ὁ συναγωνισμός δὲν δύναται νὰ ἐμποδίσῃ τὴν πτώσιν τῶν ἡμερομισθίων, ὅταν ὑφίσταται ὑπερβολικὴ προσφορὰ ἐργασίας, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ὅμως καὶ σοσιαλισμός ἱκανὸς νὰ ἐμποδίσῃ τὴν τοιαύτην πτώσιν. Ἄλλωστε ᾗν ὑπῆρχε πλήρης γενίκευσις τοῦ συνεταιρισμοῦ, δὲν θὰ ὑπῆρχε πλέον συναγωνισμός μεταξὺ ἐργατῶν, ὁ δὲ μεταξὺ συνεταιρισμῶν, τυχὸν λαμβάνων χώραν, θὰ εἶναι εἰς ὄφελος τῶν καταναλωτῶν, δηλ. αὐτῶν τούτων τῶν συνεταιρισμῶν, τῆς ἐργατικῆς ἐν γένει τάξεως.

Λὲν ἰσχυρίζομαι ὅτι ὁ συναγωνισμός εἶναι ἀπηλλαγμένος μειονεκτημάτων καὶ ὅτι αἱ κατ' αὐτοῦ ἀντιρρήσεις τῶν σοσιαλιστῶν συγγραφέων εἶναι ἐντελῶς ἀβάσιμοι, τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι τὰ πλεονεκτήματα τοῦ συναγωνισμοῦ ὑποσκελίζουν τὰ μειονεκτήματα αὐτοῦ. Ὁ συναγωνισμός διεγείρει τὰς ἀτομικὰς ἱκανότητας, ἐπ' ὀφελεία τῆς προόδου. Ἴσως ὁ συναγωνισμός νὰ μὴν εἶναι τὸ ἐννιμώτερον διεγερτικὸν τῆς προόδου, εἶναι οὐχ' ἥττον ὅμως πλέον ἢ ἀπαραίτητον καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ προΐδῃ τὴν ἡμέραν καθ' ἣν δὲν θὰ εἶναι ἀναγκαῖος πρὸς διατήρησιν τῆς προόδου. Ἀντὶ νὰ θεωρῶ τὸν συναγωνισμόν ὡς ὀλέθριον καὶ ἀντικοινωνικόν, ὡς πράττουσιν οἱ περισσότεροι τῶν σοσιαλιστῶν, ἀντιθέτως νομίζω ὅτι εἰς τὴν σύγχρονον κοινωνικὴν κατάστασιν κάθε τι περὶ περιόζει τὸν συναγωνισμόν εἶναι κικόν, ἐνῶ κάθε τι τὸ ὁποῖον ἐξαπλώνει αὐτὸν συντελεῖ εἰς τὴν εὐημερίαν τῆς ἐργατικῆς τάξεως. Ἡ ἐκ τοῦ συναγωνισμοῦ προστασίαν, δὲν ἀποτελεῖ εἰμὴ προστασίαν τῆς ὀκνηρίας καὶ τῆς διανοητικῆς ἀδρανείας.